

LEVÉLTÁRI SZEMLE

69. évfolyam

2019. 3. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Budapest Főváros Levéltára
stratégiai fejlesztési terve 2019–2023
- A raktári jegyzék metamorfózisa
- Adatvédelem és nyilvánosság – ismét
A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítópróbája: a Kiss-ügy
- Beszámoló az MLVT 2019. május 23–25-i
egri vándorgyűléséről
- A Fiatal Levéltárosok Egyesületének
XI. Tudományos Őszi Tábora

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levéiben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

69. évfolyam ■ 2019. 3. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Kenyeres István Budapest Főváros Levéltára stratégiai fejlesztési terve 2019–2023	5
---	---

MŰHELYMUNKÁK

Boross István A raktári jegyzék metamorfózisa	35
Haraszti Viktor Adatvédelem és nyilvánosság – ismét <i>A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítópróbája: a Kiss-ügy</i>	57

KILÁTÓ

Anna Lüders „Magyarország és én” <i>Kilenc hét a Magyar Nemzeti Levéltárban</i>	82
---	----

MÉRLEG

Folyamatosság és változás <i>Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században.</i> (Siptár Dániel)	90
--	----

HÍREK

Beszámoló az MLVT 2019. május 23–25-i egri vándorgyűléséről (Haraszti Viktor)	95
A Fiatal Levéltárosok Egyesületének XI. Tudományos Őszi Tábora (Németh Ágnes)	101

Boross István, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Haraszi Viktor, általános főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Kenyeres István, főigazgató

- Budapest Főváros Levéltára

Lüders, Anna; főiskolai hallgató, levéltáros gyakornok

- Potsdami Szakfőiskola Információtudományi Tanszék

Németh Ágnes, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Siptár Dániel, könyvtáros

- Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár

Budapest Főváros Levéltára stratégiai fejlesztési terve 2019–2023*

„Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations is based on the premise that leaders and managers of public and nonprofit organizations must be effective strategists if these organizations are to fulfill their missions, meet their mandates, satisfy their constituents, and create public value in the years ahead.”

John M. Bryson¹

1. Bevezetés

1.1. Az intézmény bemutatása

Budapest Főváros Levéltára (BFL) előtörténete a középkorra nyúlik vissza, mind Budának, mind Pestnek és Óbudának is volt a középkorban saját városi archívuma.² A török foglalás idején azonban ezek a levéltárak elpusztultak. Az 1686-ban újraalapított városok már a 18. század elejétől tartottak levéltárost, akinek a személye körül egyre jelentősebb segédhivatalok jöttek létre. A BFL jogelődjét a Főváros Buda és Pest levéltárainak egyesítésével 1901-ben hozta létre önálló szakhivatalként.³

A BFL a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (a továbbiakban Ltv.) 16. § (2) bekezdése értelmében a Magyar Nemzeti Levéltárral (MNL) azonos kategóriába tartozik: általános levéltár. A törvény értelmében az MNL központi, míg a BFL területi általános levéltár. Ez azt jelenti, hogy a BFL ugyanolyan állami feladatkörrel rendelkezik az illetékességén belül,

* Az alábbi közlemény Budapest Főváros Levéltára főigazgatói posztjára 2018-ban benyújtott pályázaton alapszik. Céлом az volt, hogy elsőként a hazai levéltárügyben szélesebb kontextusban mutassam be egy intézményi stratégia tervezésének alapelveit. Bízom benne, hogy példám nem lesz követők nélkül.

¹ John M. Bryson: Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations. A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. Third Ed. San Francisco, 2004. XI–XII.

² Kenyeres István: A főváros középkori levéltárainak sorsa. In: Homoki-Nagy Mária főszerk.: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 2013, Szegedi Tudományegyetem, 369–382. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75.) Uő: The Fate of the Medieval Archives of Buda and Pest. In: Medieval Buda in Context. Brill's Companions to European History, Vol. 10. Edited by Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende and András Vadas. Leiden-Boston, 2016. 52–68.

³ Horváth J. András: Budapest Főváros Levéltárának története. Levéltár ismertető 1. Bp., 1996.

mint az MNL a maga területén: a BFL illetékes az államigazgatási szervek, a rendőrség, a jogszolgáltatás, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek és a büntetés-végrehajtási szervezet területi szerveinek Budapest közigazgatási területén keletkezett levéltári anyaga esetében és ezek mellett a fenntartó önkormányzat, Budapest közigazgatási területén működő helyi önkormányzatok és nemzetiségi önkormányzatok testületeinek, hivatalainak és intézményeinek levéltári anyaga tekintetében. Bár az Ltv. nem nevesíti, a BFL illetékes a főváros területén működő és működött minden olyan oktatási-nevelési és egészségügyi intézmény tekintetében is, mely nem tartozik más levéltár jogszabály által megállapított illetékességébe. Fontos tudni, hogy közlevéltár illetékességét köziratokat illetően a Ltv. határozza meg. *Tehát a BFL több mint egy városi levéltár, egyaránt lát el önkormányzati és állami feladatokat.*⁴

A BFL-nek jelenleg 122 munkatársa van, az őrzött iratanyag terjedelme 36 985 iratfolyóméter (ifm), emellett közel 26 millió 400 ezer mikrofilmfelvételt (16 millió 200 ezer negatív, 10 millió 200 ezer pozitív) és 40 TB elektronikus iratot őriz, valamint több mint 12 millió digitális felvétellel rendelkezik. Az intézmény Budapesten, a 13. ker. Teve u. 3-5. alatt található, 2004-ben, kizárólag fővárosi költségvetési forrásból megvalósított új, modern 22 962 m²-es épületben működik. A BFL 2012-ben elsőként nyerte el a Magyar Levéltárosok Egyesülete Év Levéltári Díját, valamint ugyanebben az évben részesült a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület 2011-ben alapított Év Kutatóhelye Díjában.

1.2. Az intézmény stratégiai tervezésének alapjai

A levéltáraknak – múzeumokkal és a könyvtárakkal ellentétben⁵ – nem jogszabályi feladatuk intézményi stratégiai tervek készítése. Ezt a szerepet többé-kevésbé az intézményvezetői pályázatok töltik be, azonban ezek ritka kivételtől eltekintve nem publikus dokumentumok.⁶ Jogszabály egyedül 5 éves állományvédelmi és 3 éves mikrofilmezési és digitalizálási terv készítését írja elő.⁷

⁴ A BFL tevékenységének és anyagainak ismertetésére ld. Kenyeres István – Sipos András: Budapest Főváros Levéltára. Levéltár ismertető 2. Budapest, 1997. továbbá újabban: Budapest Főváros Levéltára. A városkaputól az ügyfélkapuig. Összeáll.: Horváth. J. András. Bp., 2013.

⁵ 1997. évi CXL. törvény 42. § (4) b), 45 § (5), 50 § (2) a), 55. § (1) a), 68 § (3)

⁶ A Magyar Országos Levéltár (ma Magyar Nemzeti Levéltár) 2009. évi főigazgatói pályázatai többségét a pályázók hozzájárulásával publikálta a MOL a honlapján http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/uj_foigazgato_a_leveltar_elen (letöltés ideje: 2019. április 2.). Ezen kívül e sorok írója mind a 2013. évi, mind a 2018. évi pályázatát nyilvánossá tette. Ez utóbbit ld. <http://www.archivportal.hu/hu/blog/dr-kenyeres-istvan-foigazgatoi-kinevezese/>

⁷ 27/2015. (V.27.), a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló EMMI rendelet (a továbbiakban Szakmai rendelet) 23. § (1)-(2). Szakmai szinten megfogalmazódott informatikai stratégia terv készítésének igénye is: Küntler Ferenc: A levéltárak középtávú informatikai stratégiája és feladatterve, 2006–2010. Levéltári Szemle, 2005. 4. sz. 3–19.

A BFL jelen stratégiai-fejlesztési terve a 2018-ban benyújtott és a fenntartó által elfogadott főigazgatói pályázaton alapul.⁸ Az alábbiakban ebből kiindulva a stratégiai tervezés követelményeihez igazodva vázolom fel az intézmény 5 évre szóló fejlesztési-stratégiai koncepcióját. A stratégiai koncepció készítése keretében kidolgoztam a BFL jövőképre és küldetésnyilatkozatára vonatkozó koncepciókat is. A levéltárak esetében ugyan jogszabály (Ltv.) nem írja elő ennek készítését, mégis, igazodva a múzeumi és könyvtári gyakorlathoz, a stratégiai tervezés részeként szükségesnek láttam a kérdéssel foglalkozni. Az intézményi víziót és küldetésnyilatkozatot a BFL-en belül szakmai vitára bocsátottam, először a BFL Tudományos Tanácsa véleményezte, majd vezetői értekezlet keretében került véglegesítésre és elfogadásra.

1.3. Jövőkép/vízió

Budapest Főváros Levéltára mint Magyarország Budapesten illetékes általános levéltára modern, nyitott, szolgáltató levéltár kíván lenni, vezető szerepet törekszik betölteni a Kárpát-medencei városi levéltárak körében, feladatait mindig a kor legmagasabb színvonalán kívánja ellátni, ennek érdekében aktívan részt vesz hazai és nemzetközi együttműködésekben, amelyek révén elősegíti saját intézménye és a magyar levéltárügy fejlődését.

1.4. Küldetésnyilatkozat

Budapest Főváros Levéltára, mint emlékezetintézmény feladata a Budapest területén keletkezett, illetékességébe tartozó maradandó értékű köziratok, valamint a Főváros története szempontjából értékes magániratok (családi, személyi hagyatékok, testületi, vállalati iratok) papír és elektronikus alapon történő szakszerű gyűjtése, információ hordozótól független hosszú távú megőrzése, tudományos szintű feldolgozása, hozzáférhetővé tétele és széles körben történő terjesztése. Független kutatóhelyként város-történeti és más, levéltári forrásokon alapuló kutatásokat folytat és annak eredményeit széles körben publikálja. A szolgáltató levéltár feladatkörében nyitott intézményként ügyfél- és kutatóbarát szolgáltatásokat nyújt, programjaival, rendezvényeivel, levéltár-pedagógiai foglalkozásaival, oktatási és továbbképzési tevékenységével elősegíti a levéltári anyag jobb megismerését, társadalmi felelősségvállalás jegyében törekszik a helyi közösség tudását és levéltárhasználói ismereteit bővíteni.

Jelen stratégiai dokumentum a vízióban és a küldetésnyilatkozatban megfogalmazottak eléréséhez szükséges stratégiai elemzést nyújt, meghatározva a főbb beavatkozási pontokat és az elvárt eredményeket az elkövetkező 5 év távlatában.

⁸ Ld. a 7. jegyzetet.

2. Alapok és adottságok

Az intézmény identitását tekintve a (fő)városi szerepkör a meghatározó: ez az ország és a magyar nemzet fővárosának levéltára. Őrzött iratanyagának, kulturális kincseinek kiemelt jelentősége van a Főváros, Magyarország és az összmagyarság kulturális életében, önazonosságában, a benne rejlő információk nem csupán a fővárosra, a mai és a történeti Magyarországra, hanem – megegyezve Budapest főként dualizmus-kori nemzetközi gazdasági-társadalmi szerepkörével – Nyugat- és Közép-Európára is vonatkozik. Iratanyagunkban Londontól, Madridon, Párizson át Berlinen és Bécsen keresztül Szentpétervárig találhatók releváns, közérdeklődésre számot tartó – ma már interneten is könnyen elérhető – adatok. Célunk és küldetésünk az, hogy e kiemelt jelentőségű levéltári anyagot szakszerűen gyarapítsuk, megőrizzük, feldolgozzuk, hozzáférhetővé és közzé tegyük az érdeklődők számára. Ebből a megközelítésből a hozzánk fordulóknak számára irreleváns az őrzött iratanyag tulajdonjoga, állami vagy önkormányzati provenienciája, nem is beszélve arról, hogy az előbb említett két kategórián túl is léteznek iratok: az egyre bővülő magánirat-gyűjtési program keretében bekerült családi-személyi iratok,⁹ egyesületek, civil szervezetek, vagy más jogszabályok, együttműködések keretében bekerült gazdasági szervek iratai gazdagítják gyűjteményünket.¹⁰

Ez is mutatja, hogy ma már nem lehet kizárólagosan institucionalista módon megközelíteni egy levéltár feladatkörét. A mai modern levéltári szemlélet gyökeresen átalakult a 20. században megszokotthoz képest: a levéltár a 21. században egy nyitott, szolgáltató intézmény, amely igyekszik valóban hasznos lenni az állampolgárok számára. Segíti őket ügyes-bajos dolgaik intézésében, közérthető módon nyújt információt az őrzött iratanyagiról, egyre többet az interneten közzé téve, kutatóterme ma inkább hasonlít egy látogatottabb könyvtárára, ahol információs szakemberek segítenek eligazodni az akták rengetegében, a tervek, fotók, térképek helyenként varázslatosan érdekes világában. Ide be lehet térni előadásokra, konferenciákra, kiállításokra, vagy egyéb levéltári nyitott programokra a múzeumok,

⁹ Az elmúlt évtizedben jelentős fordulat következett be a levéltárak magániratok gyűjtésére irányuló tevékenységében, erre ld. Cook, Terry: Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives. *Archivaria* 51. (2001) 14–36. Nilson, Nils: The Memory of a Person. *Comma*, 2004. 1. sz. 179–182. A BFL esetére ld. Horváth J. András: Lesz-e múltad Kovács János? Személyes magániratok Budapest Főváros Levéltárában. *Budapesti Negyed* 18. (2010) 2. sz. 3–20.

¹⁰ A rendszerváltás utáni vállalati iratok kapcsán van ugyan levéltári illetékesség a többségi állami tulajdonban lévő gazdálkodó szervek iratai esetében. A ma meghatározó privát tulajdonú gazdasági szférában keletkezett iratok ugyanolyan sokszínűek, mint más magániratok, esetükben nem illetékesek a levéltárak, ugyanakkor ezen iratok gyűjtése is fontos feladat kell, hogy legyen valamennyi közlevéltár esetében. Koroknai Ákos: Iratértékelési szempontok a gazdasági levéltárügyben a rendszerváltozás utáni évtizedben (elvi és módszertani felvetések). Bp., 2002.

kutatók éjszakáján, egy-egy levéltárpedagógiai program keretében, vagy csak belekóstolni a levéltárak légkörébe, világába egy levéltári piknik keretében. A levéltár a háttérben ugyanakkor hatalmas munkát végez: partnerei az iratképzőknek, iratkezelési szabályzatok elfogadásában működik közre, selejtezéseket hagy jóvá, iratanyagot vesz át, őriz és dolgoz fel szakszerűen, adatbázisokat épít tömegesen, digitalizál, restaurál. Az infokommunikációs kihívások következtében ma már nemcsak a papír alapú iratokkal foglalkozunk, hanem digitalizálunk, e-iratokat veszünk át, digitális állományokat rendezünk, segédleteket készítünk, archiválunk és teszünk hozzáférhetővé. Ezen alapfeladatok szakszerű és tervezett végzése nélkül nem beszélhetünk szolgáltató, nyitott levéltárról.¹¹

2.1. Infrastrukturális adottságok

A BFL a Főváros áldozatkészségének hála, 2004-ben egy modern, szinte minden igényt kielégítő, nemzetközi szinten is kiemelkedő levéltári épületet kapott. Az épületben minden, egy modern levéltár szempontjából meghatározó funkció és infrastruktúra kiépítésre került. Az épület látványos és rendezvényekre is jól hasznosítható aulát, 120 fős előadótermet, klimatizált kiállítóhelyiséget, nagy kutatótermi tereket, több, értekezletre, oktatásra alkalmas tárgyalót, vendégszobákat és igazgatási helyiségeket kapott. Az épület közel 10 ezer m² klimatizált raktárterülettel rendelkezik, a raktárak közelében található a szakmai iratőrző osztályok munkatársainak klimatizált, jól felszerelt irodái. Egy minden igényt kielégítő önálló épületszárny biztosítja a BFL állományvédelmi műhelyeinek és informatikájának az infrastruktúráját. A tervező az épület utolsó fázisának megtervezésével (udvar beépítése) pedig a mindenkor raktár bővítési lehetőséget is biztosította. Az épületbe 2004-ben modernnek számító gépészeti rendszerek kerültek beszerelésre: klíma- és fűtésrendszer, tűzjelző, épületfelügyeleti rendszer, kamerarendszer, mozgás és ablaknyitás érzékelőkkel ellátott biztonsági rendszer, belső dect telefonhálózat, informatikai belső hálózat, munkaidőnyilvántartási rendszer, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Az épület használatából és elöregedéséből adódóan azonban az utóbbi években egyre több probléma jelentkezett. Hangsúlyozni kell, hogy a fenntartó Főváros az elmúlt néhány évben előálló gondok megoldására mindig nyitott volt és biztosította a szükséges anyagi erőforrásokat az infrastruktúra szinten tartásához.

Közel egy évtizeddel az épület átadása után az egyik legnagyobb problémát az egyre fogyatkozó iratanyag-tároló kapacitása okozta. Az épületben hét szinten 9666 m²

¹¹ A szolgáltató levéltár stratégiáját a kulturális tárca 2008-ban dolgozta ki. Az alapidokumentumon azóta sem történt módosítás, ugyanakkor az eltelt egy évtizedben bekövetkezett jelentős változások ezt indokoltá tennék. Vö.: A „szolgáltató levéltár” stratégiai koncepciója. 2008. http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltar_strat_konc_090616.pdf (A letöltés ideje: 2019. március 29.)

területen összesen 30 iratraktár található, többek között egy mikrofilm és egy könyvtári raktár is rendelkezésre áll. Az átadáskor hivatalosan 6059 polcfolyóméternyi modern, a raktárterületet optimálisan kihasználó gördülő (tömör) állványzat, valamint pénzügyi okokból 36 655 polcfolyóméternyi fix, statikus állványzat került beépítésre. A rendelkezésre álló állványzat átadáskor összesen 42 714 polcfolyómétert tett ki, de ennek megfelelő iratfolyóméter (ifm) mennyiségű iratanyag elhelyezésére ez a kapacitás nem elegendő, hiszen pl. a pár centivel nyilvántartott segéd- és más kötetanyagok elhelyezése térben több helyszükségletet igényel, az alig pár száz ifm-ben nyilvántartott tervtári anyag pedig két teljes – egyenként 287 m²-es – raktárt foglal el.

Szabad raktárkapacitás 2013-ban mindössze 8 ezer ifm volt, 2013 és 2018 között a levéltár 4005 ifm-nyi iratanyaggal gyarapodott. A BFL éves szinten az utóbbi években 600-800 ifm mennyiségű maradandó értékű iratot vesz át (de volt példa 1000 ifm feletti éves iratgyarapodásra is). A levéltár közel 37 ezer ifm iratanyagot őriz jelenleg. Mindez azt jelenti, hogy amennyiben a levéltár vezetése nem kezdte volna meg előbb saját erőből, majd a főváros jelentős támogatásával a mobil, tömör állványzatos raktár-átalakítási programot, akkor ma már csak négy-öt évre elegendő raktárkapacitás állna rendelkezésre. Az elmúlt időszak nagy sikerként értékelhető, hogy ezen a területen döntő áttörést sikerült elérni. A raktárkapacitás növelésére ugyanis a legköltséghatékonyabb megoldás a BFL esetében nem az udvar beépítése, hanem a fix rendszerű raktárak tömörállványokkal történő átépítése. Az épület tervezésekor statikailag számoltak a tömörállványos kialakítással, még az állványok elhelyezéséhez szükséges sínek is lefektetésre kerültek. A raktárkapacitás növelésére tehát a legésszerűbb megoldás a raktárak „mobilizálása”, tömör állvány rendszerre történő átépítése. 2012 és 2015 között az intézmény saját forrásból négy kistraktár mobilizálást tudta megoldani. 2016-ban a BFL előterjesztésére fenntartói támogatással került sor egy raktár átalakítására. 2017-ben a Főváros pozitív döntése nyomán döntő fordulat állt be a kérdésben, miután a fenntartó elfogadta a BFL közléptávú raktárfejlesztési koncepcióját. Az évi nettó 22 millió Ft-os raktárfejlesztési beruházási összeg közgyűlési határozat alapján 2022-ig (!) rendelkezésre áll. A program eredményeként eddig 5700 ifm-t kitevő raktárkapacitás-bővítés történt, 2019 és 2022 között pedig kb. 5000 ifm kapacitásbővülés fog létrejönni. A 2012 és 2022 közötti fejlesztési program tehát egy közepes megyei levéltárnak megfelelő kapacitást eredményezett, ill. fog eredményezni a BFL számára (10 700 ifm). A fejlesztési programmal az elkövetkezendő közel 20 év iratátvételeihez elegendő raktárkapacitás fog rendelkezésre állni a BFL számára! Ezzel a legfontosabb alapfeladat, a maradandó értékű iratok átvételének technikai háttere biztosított, ez stratégiai szempontból meghatározó körülmény az elkövetkező nemcsak 5, hanem 10 év tekintetében is.

Stratégiai kérdésekhez tartozik a BFL informatikai infrastruktúrája is. Ma a levéltárban minden szakmai munkatárnak van PC-je, amin megfelelő, modern operációs rendszerek és felhasználói jogtiszta szoftverek futnak. A gépek között alig van 5 évnél

idősebb, sőt elkezdtek a PC-k folyamatos cseréjét is. Az épületben nyomtatók, nagy sebességű hálózat, internet és wifi kapcsolat is rendelkezésre áll a munkavégzéshez. Az e-levéltári és informatikai osztály működteti a BFL tároló (storage) rendszerét, mentőegységeit, szervereit, tűzfalait, stb. A storage rendszer kb. 95 TB-nyi levéltári információ, e-irat és digitalizált állomány magas biztonságú tárolását és archiválását biztosítja. (Létezik ugyan az e-levéltári rendszer részeként a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. (NISZ) kezelésében egy központi – katasztrófatűző – archívum is, azonban a mindennapi munka végzése tekintetében elengedhetetlen a helyi tárolás megoldása, e nélkül nem tudunk jogszabályi kötelezettségünknek megfelelően pl. e-iratot átvenni.) A több mint 200 Mft értékű storage-, szerver- és mentő rendszert 2013-ban szerezte be a levéltár, még az e-levéltári projekt keretében.¹² Mint minden informatikai eszköz, ez is avul, a storage, blade és a szalagos mentő rendszer és a fontosabb szoftverelemek, valamint a digitalizáláshoz nélkülözhetetlen nagy teljesítményű szkennerek cseréjét az elkövetkező egy-két éven belül meg kell oldani. A középtávú beruházási terv alapján 2019-ben első lépésben a storage rendszer cseréjét valósítjuk meg nettó 53 Mft-ból.

A BFL állományvédelmi és digitalizációs műhelye felszerelése nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő színvonalú. A csökkenő mértékben folytatott mikrofilmzés mellett a dinamikus növekvő digitalizálás jelentős eszközparkkal folyik (mikrofilmszkennerek, két könyvszkennerek, két térképszkennerek, egy nagyteljesítményű lapszkennerek, kivételkezeléshez síkgyaszkennerek és fotó szkennerek, valamint audio és video digitalizáló állomás). Az eszközök segítségével éves szinten kb. 1,5 millió digitális felvétel készül el.

A Főváros nagyvonalú támogatásával 2017 óta Magyarországon másodikként üzemeltethetünk egy Nyugat-Európában már régen bevált, BCP technológiával működő¹³, tömeges restaurálási technológiát megvalósító savtalanító berendezést, melynek segítségével a papíralapú adathordozók élettartama jelentősen növelhető. Ugyanakkor vezettük be hazánkban elsőként a Bookkeeper eljárást, mely a vízzeloldható tintákkal írt iratok savtalanítását biztosítja.

Összességében megállapíthatjuk, hogy BFL olyan körülményeket biztosít a levéltári szakmai munka végzéséhez, amely a magyarországi levéltárak és közgyűjtemények – sőt jó néhány nyugati levéltár – esetében is kivételesnek mondható. Tartom, hogy magas színvonalú munkát csak a megfelelő munkakörülmények biztosításával lehet elvárni.

Az infrastruktúra adott a magas színvonalú munka elvégzéséhez, nem csupán a munkatársak, hanem a kutatók és az intézményen belül szervezett továbbképzéseken, egyetemi órákon, a levéltárpedagógiai programokban résztvevők számára is.

¹² Az EKOP E-levéltári projektre ld. A városkaputól i. m. 31–37.

¹³ Marcus Stumpf: Massensäuerung im Landesarchiv Nordrhein-Westfalen. Erfahrungen mit dem Neschen-Verfahren. Der Archivar. Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, 60. (2007)2. 112–118.

A kutatótermünkben a kutatók számára wifi kapcsolat és dedikált PC-k állnak rendelkezésre, vannak oktatási célokra alkalmas helyiségeink és egy minden igényt kielégítő informatikai oktatótermünk is.

3. Lehetőségek

A BFL-t infrastruktúrája, humánerőforrásai predesztinálják arra, hogy vezető szerepet töltsön be a hazai levéltárügyben. Széles körű nemzetközi beágyazottságunk pedig újabb lehetőségeket nyithatnak stratégiai céljaink megvalósításához.

Infrastruktúránk lehetővé teszi, hogy kapacitásproblémák nem fogják gátolni az alapvető szakmai feladatokat. A jól kidolgozott iratátvételi, feldolgozási és közzétételi stratégia az alapja a kulturális minisztérium által egy évtizede megfogalmazott szolgáltató levéltár¹⁴ stratégiában meghatározott célok elérésének.

Napjainkban a levéltárak életében meghatározó kihívások egyúttal lehetőségek is. A digitalizáció és az internetes tömeges közzététel, a közművelődési, levéltár-pedagógiai programok az elmúlt évtizedhez képest ma már sokkal meghatározóbb tevékenységekké váltak.

Komoly helyzeti előnyt jelent, hogy Budapest Főváros Levéltára a hazai közgyűjteményi digitalizáció meghatározó intézményévé vált. Tapasztalatainkra, a felhalmozott know-how-ra hazai és nemzetközi projektek épülnek/épülhetnek, eredményeinket oktatási, továbbképzési célokra is használhatjuk.¹⁵ Levéltárunk 1998 óta folytatja tervszerűen digitalizálási programját, amelynek eredményeként a levéltár ma 12,5 millió digitális felvétellel rendelkezik, ebből több mint 3,5 millió az interneten is kutatható. A levéltár mindig törekedett arra, hogy minél nagyobb mennyiségben és minél jobb minőségben tegye elérhetővé digitális tartalmait a világhálón: 2007 óta a Magyar Levéltári Portál adatbázisaiban (www.archiveportal.hu) kezdte meg nagy mennyiségben tartalmak közzétételét,¹⁶ napjainkban pedig a 2015-től az NKA által kezdeményezett és az Országgyűlési Könyvtár által fenntartott Hungaricana – Közgyűjteményi Portál (hungaricana.hu) egyik legnagyobb tartalomszolgáltatója. A Hungaricana-projektben a BFL levéltári területen integráló szerepkört lát el, hivatalosan intézményi tagja a portál szerkesztőbizottságának. A Hungaricana oldalait napi 8-10 ezer felhasználó látogatja. Legújabb fejlesztésünk, a Budapest Időgép innovációban, megjelenésben,

¹⁴ Ld. a 12. jegyzetet.

¹⁵ Ld. elsősorban a BFL tapasztalataira épülő írást a közgyűjteményi digitalizáció stratégiai kérdéseire: Kenyeres István: Digitalizálni csak a közönségnek érdemes igazán. In: Digitális Múzeum. Szerk.: Ruttkay Zsófia – German Kinga. Bp., 2017. (Múzeumi iránytű 12.) 77–92.

¹⁶ István Kenyeres – András Sipos: Hungarian Archives Portal – a collaborative solution for publication of digitized archival content and databases. In: Archive im Web – Erfahrungen, Herausforderungen, Visionen. Archives on the Web – Experiences, Challenges, Visions. Hrsg. / Ed. Thomas Aigner, Stephanier Hohenbruck, Thomas Just, Joachim Kemper. St. Pölten, Diözesanarchiv St. Pölten 2011.72–81.

felhasználó-élményben Európa-szerte komoly elismerést váltott ki, amelyre újabb hazai és nemzetközi projektek alapozhatók.

Új kihívást jelent a levéltári felhasználók aktív bevonása a munkánkba. Örömmel vesszük, ha magánirataikat ránk bízák, vagy az internetes platformjainkon (pl. a magániratok közzétételét szolgáló topotékákon¹⁷) megosztják velünk, önkéntesként segítik a munkánkat (pl. kijavítják az adatbázis-építésénél elkövetett hibáinkat), mi pedig szívesen látjuk nem csupán az egyetemi gyakornokokat, hanem a közösségi szolgálat keretében nálunk megjelenő középiskolásokat, levéltárpedagógiai foglalkozásokon részt vevő kisiskolásokat is, ezzel is elősegítve, hogy a jelenlegi és a fel-növekvő generációk tudatosabb levéltár-használók legyenek.

Úgy vélem, ma Budapest Főváros Levéltára teljesen meg tud felelni a 21. századi kihívásoknak. A BFL ma az egyik legmegbecsültebb levéltár hazánkban és szakmai projektjei, kapcsolatai révén igen elismert Közép-Európában Béctől Beregszászig, Heidelbergtől Tartuig, Kassától Szabadkán és Zentán át Újvidékig. Nemzetközi projektekben veszünk részt Madridtól Helsinkig, újabban az időgép projekttel Párizs, Velence és Amszterdam társaságában említik fővárosunkat és levéltári intézményét.

4. Feltételek

Az Ltv. és a Szakmai rendelet előírja a BFL alapfeladatait. Az intézmény konkrét feladatait és működési kereteit pedig az Alapító Okirat és az SZMSZ rögzíti. Ezek a dokumentumok megfelelő kereteket nyújtanak a stratégia megvalósításához. A stratégiában meghatározott célok teljesítéséhez elsősorban humánpolitikai és infrastrukturális alapokat kell biztosítani, ezekről az erőforrások fejezetben részletesen írok.

A stratégiai terv végrehajtásának meghatározó feltétele az intézmény stabil gazdálkodása és a fenntartói pozitív hozzáállás, a jelenlegi működési támogatás növelése.

A stratégiai feladatok végrehajtásának legfontosabb összetevője a humán erőforrás kérdése. A BFL jelenlegi engedélyezett létszáma 122 fő. Hangsúlyoznunk kell, hogy az épület őrzés-védelmét és takarítását szerződötetett cég látja el, így az említett létszámkeret döntően szakmai feladatokat lát el. 2013-ban, amikor átvettem a BFL vezetését, az engedélyezett létszám 115 fő volt, azaz 20 fővel kevesebb, mint a 2010. évi nagyarányú leépítés előtt (akkor 135 fő volt az engedélyezett létszám). A helyzetet súlyosbította, hogy az akkori illetmény keret csupán 108 fő alkalmazását tette lehetővé. Az elmúlt években a megfelelő humánpolitikai intézkedések (pl. nyugdíjba menő kollégák helyén pályakezdő fiatalok alkalmazása) és a főváros támogatásának köszönhetően sikerült elérni, hogy valóban be tudjuk tölteni a rendelkezésre álló státuszkeretet. A folyamatosan növekvő, részben jogszabályok által generált több-

¹⁷ Toma Katalin: Topotéka. Helyi közösségek részvétele a magánjellegű dokumentumok megőrzésében és megosztásában. Századok, 2019. 2. sz. 429-436..

letfeladatok indokolták, hogy további 6 fővel tudtuk növelni az álláshelyek számát. Stratégiai célként kell megfogalmaznunk, hogy 2023-ra legalább további 6 fővel tudjuk növelni a létszámot. E plusz álláshelyekre a 4 levéltári osztályon, a közművelődési és PR, valamint a műszaki osztályon lesz szükség. Fontos feltétel, hogy nemcsak a kellő létszám álljon rendelkezésre, hanem a munkatársak a jelenleginél nagyobb illetményeket kapjanak, azaz legalább a magyarországi átlagbér színvonalát el kell tudni érni. Ehhez szükség van a kormányzat és a fenntartó pozitív hozzáállására.

5. Erőforrások

5.1. Szervezeti kérdések

A BFL-nek az elmúlt öt évben négyszer is módosított SZMSZ-ében lefektetett szervezeti modellt továbbra is működőképesnek tartom. A leglényegesebb módosítások a 2013 végén elfogadott SZMSZ-ben voltak, ekkor történtek olyan mélyreható változtatások, amelyek megszabták a BFL szervezeti kereteit a mai napig történő kihatással. A változások 2014. január 1-jével kerültek bevezetésre, 2015-ben pedig kisebb, jogszabályi kérdésekkel összefüggő korrekciók történtek, míg a legújabb módosítást, a 2017. évi 5 fős létszámemelés átvezetése indokolta, ill. egy felsővezetői hatékonyságnövelő intézkedés: a műszaki osztálynak a főigazgató-helyettes alá rendelésére került sor, 2018-ban a plusz egy fős létszámemelés és néhány technikai jellegű módosítás volt napirenden. A legfrissebb, 2019. évi módosítás a 2018. évi főigazgatói pályázatban foglaltaknak eleget téve a hatékonyabb feladatellátás és a vezetői feladatok megosztása érdekében bevezette a tudományos szakmai főigazgató-helyettesi posztot. A szervezeti keretek adottak: a főigazgató közvetlen irányítása alá a tájékoztatási és közművelődési főosztály és a belső ellenőr tartozik. A tudományos szakmai főigazgató-helyettes irányítja a négy iratőrző és az állományvédelmi főosztály munkáját. Az általános főigazgató-helyettes az általános helyettesítési feladatokon kívül felügyeli az e-levéltári és informatikai, valamint a műszaki osztályokat, a gazdasági igazgató pedig a pénzügyi osztályt irányítja. A három felső vezető munkáját a titkárság támogatja. Az iratőrző főosztályok feladatköre, illetékessége és létszáma 2013-tól több módosuláson ment keresztül, a nagy létszámú s legnagyobb iratanyag-mennyiséget kezelő, ugyanakkor csekély gyűjtőterületi munkával, de nagyon intenzíven kutatott iratanyaggal rendelkező I. főosztály mellett a II-IV. iratőrző főosztály – igaz, a feladatokban mutatkozó hangsúlyeltolódásokkal – létszámában és őrzött iratanyag-mennyiségben is többé-kevésbé kiegyenlítődött.¹⁸ Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az iratőrző osztályok ne szorulnának humánerő-

¹⁸ A szervezeti egységek feladatkörét, engedélyezett létszámát a mindenkorai Szervezeti és Működési Szabályzat tartalmazza. Ld. http://bfl.archivportal.hu/sites/default/files/atoms/files/szmsz_2019_hatalyos.pdf (A letöltés ideje: 2019. szeptember 20.)

forrás tekintetben megerősítésre. Az állományvédelmi főosztály véleményem szerint feladatarányosan megfelelő létszámmal dolgozik. A tájékoztatási és közművelődési főosztály jelentős megerősítése is indokolt volt, ez a részleg a levéltár „arca”. Az informatikai osztály e-levéltári és informatikai osztállyá történő átalakítása is jelzi, hogy az elmúlt fél évtizedben milyen átalakulások történtek szakmánkban. Ma már hangsúlyos szakmai feladat az e-levéltári folyamatok végzése, koordinálása, az osztály e területen dolgozó munkatársai lényegében levéltár-informatikusként, e-levéltárosként dolgoznak, míg a többiek az üzemeltetési feladatokat végzik. A műszaki osztály feladatköre az épület műszaki avulásával párhuzamosan egyre növekszik, fő feladatuk az épület gépészetének, a raktári klimatikus viszonyok állandóságát biztosító berendezéseknek a felügyelete, a szükséges karbantartások, szolgáltatások (takarítás, portaszolgálat) koordinálása. A gazdasági hivatal, ezen belül a pénzügyi és munkaügyi osztály biztosítja az intézmény gazdálkodását, magas színvonalon. A szervezeti-működési keretek véleményem szerint adottak, legfeljebb kisebb módosítások lehetnek indokoltak.

5.2. Humánpolitika

Fontos kérdés egy intézményen belül a munkavállalók korcsoport szerinti megoszlása. A BFL-ben jelenleg 24 fő 35 év, ill. 14 fő 30 év alatti munkatárs dolgozik, az előbbiek 20%-ot, míg az utóbbiak 11%-ot tesznek ki az összes foglalkoztatott viszonylatában, az utóbbi csoport arányát véleményem szerint a későbbiekben is folyamatosan növelni kell. Az elmúlt években magam részéről mindig szorgalmaztam a fiatal, képzett pályakezdekők alkalmazását és a későbbiekben is őket kívánom előnyben részesíteni, ami nem zárja ki idősebb, tapasztalt, magasan kvalifikált munkavállalók alkalmazását sem. Természetesen a BFL idősebb, több éve, évtizede a levéltárban dolgozó tapasztalt munkatársai adják a szakmai állomány gerincét, és a továbbiakban is rájuk fog hárulni a munka „dandárja”, de már most kell azzal is foglalkozni, hogy 10-20 év múlva kik vehetik át az intézmény meghatározó munkavállalóinak szerepét. A BFL-ben jelenleg kb. fele-fele arányban dolgoznak nők és férfiak (nők 52%, férfiak 48%), ez az arány ideálisnak mondható.

A megüresedő vagy éppen újonnan létrehozott szakmai állások betöltésénél továbbra is előnyben kell részesíteni a levéltáros MA diplomával rendelkező, ambíciózus fiatalokat. Fontos a munkatársak továbbképzésének támogatása, legyen szó levéltáros MA, vagy történész PhD-tanulmányokról. Minél több magasan kvalifikált munkatársunk van, annál magasabb szintű munkavégzés és annál több szakmai eredmény várható el az intézménytől.

Jó lehetőséget kínál az önkéntesek bevonása a szakmai feladataink végrehajtásába, amire az elmúlt időszakban bőven akadt példa (szakmai programok, pályázatok megvalósítása). Ugyanígy az egyetemi hallgatók és a közösségi szolgálatot ellátó diákok gyakorlata is jól hasznosítható az intézmény munkájában.

5.3. Vezetői erőforrások

Minden stratégia megvalósításában kiemelt szerepe van a vezetőknek. A BFL felső- és középvezetőinek száma 19 fő, közöttük a levéltárszakmai területen dolgozó 13 vezetőből 9 fő rendelkezik PhD fokozattal, két fő pedig jogi diplomával. A jól képzett, magasan kvalifikált vezetők kihívásként értékelik az egységes stratégia mentén végzett szakmai feladatokat, önálló projektirányításra képesek. Többen vezettek eddig is önálló projekteket, intézményen belül és vettek vagy vesznek részt országos nagyprojektek szakmai feladatainak végrehajtásában. A vezetői réteg átlag életkora 48 év, a vezetők éppen most vannak karrierjük legjobb szakaszában, motiváltak és jól terhelhetők. Ugyanakkor vezetői felelősség a feladatok arányos megosztása és a megfelelő motivációs tényezők alkalmazása (bérezés, ösztöndíjak, továbbképzési lehetőségek).

5.4. Hazai és nemzetközi kapcsolatok mint erőforrások

A BFL-nek kiterjedt nemzetközi kapcsolatai vannak. Meghatározó tagjai vagyunk a bécsi székhelyű ICARUS (International Centre for Archival Research) szervezetnek, amely több mint 200 közép-európai levéltárat, kutatóintézetet tömörít. Az ICARUS széles kapcsolati hálót kínál számunkra nemzetközi projektjeink megvalósításához. Igen jó kapcsolatot ápolunk a határon túli városi levéltárak jelentős részével (Kassa, Zenta, Szabadka, Újvidék), illetve a Kárpátaljai Területi Levéltárral (Ungvár, Beregszász). Az elmúlt 5 éves időszak nemzetközi kapcsolat-építésének volt a gyümölcse a Szentpétervári Városi Levéltári Bizottsággal, valamint a Heidelbergi Városi Levéltárral és a zürichi székhelyű Archiv für Zeitgeschichte-vel való együttműködés. Ezek a kapcsolatok újabb lehetőségeket nyitnak saját stratégiai céljaink megvalósításához.

6. Szakmai stratégiai célok

6.1. Iratátvétel, gyűjtőterület

A szakszerű, illetékességből, tehát jogszabály alapján, illetve gyűjtőkörből adódó iratátvétel alapja az, hogy a levéltár rendelkezzen az egyes szakterületekre vonatkozó iratgyarapodási és iratértékelési koncepciókkal. A BFL Magyarországon először dolgozott ki már a 1990-es évek végén iratértékelési és mintavételi koncepciót bírósági, polgári és büntetőperes iratokra.¹⁹ A mintavételi eljárást valamennyi Budapesten mű-

¹⁹ Kenyeres István – Sarusi Kiss Béla – Sipos András: Jelenkori polgári peres iratok értékelése és selejtezése. In: Levéltári Szemle, 2001. 3. sz. 11–40. Kenyeres István: Értékhatar-vizsgálatok az igazságügyi szervek polgári- és büntetőperes irataiban. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése. Szolnok 2003. augusztus 13–15. Szerk.: Bilkei Irén. Bp., Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2004. 204–217.

ködő, illetékességünkbe tartozó bírósággal közösen végre is hajtottuk. Ezekkel a szervezetekkel a mai napig tartó harmonikus együttműködés alakult ki.

A tanácsi-önkormányzati szervek esetében két éve készült el az MNL-el közösen kidolgozott műszaki iratok értékelésére vonatkozó koncepció, ami alapján az elmúlt években meg is indultak a tanácsi lakásügyi és műszaki-osztályok iratainak a beszállításai. Folyamatban van az önkormányzati iratbeszállítási koncepció kidolgozása is. 2017-ben került elfogadásra az oktatási-nevelési szervekre vonatkozó iratértékelési és gyarapítási koncepció, ugyanekkor készült el a civil szervezetekre (egyesületek, alapítványok stb.) vonatkozó szakmai anyag. Fontos kiemelni, hogy a BFL-ben immáron évtizedes gyakorlat alakult ki a magániratok, családi, személyi, egyesületi iratok gyűjtésére. Egy városi levéltár ugyanis nem mondhat le a hivatali mellett a magánírásből származó termékeiről sem, ugyanis a köziratok csak a történelmi, társadalmi folyamatok, az egyéni-családi sorsok egyik oldalát, a hivatal felőlit dokumentálják, legalább ilyen fontos a személyes-családi nézőpont dokumentálása, a családi levelezések, naplók, igazolványok, bizonyítványok, fotók gyűjtése. A koncepció lényeges eleme, hogy a gyűjtés során nem csupán a „jelentős”, „fontos” családok és/vagy személyek irataira koncentrálunk, hanem a nyugat-európai és hazai (társadalom)történetírásban ma már megkérdőjelezhetetlen hétköznapi történelem (Alltagsgeschichte) vagy a mikrotörténelem (microstoria, microhistory) szempontjából jelentős magániratokra is.²⁰ Az ilyen típusú magánforrások gyűjtése a nemzetközi levéltári tudományosságban is egyre inkább hangsúlyossá váló tevékenység, amelyet egy fővárosi levéltárnak minden körülmények között fel kell vállalnia. 2017-től a levéltár elindította a CivilArchiv projektet is, ami a magániratgyűjtési programunkat népszerűsíti célzatosan, szórólapokkal, tájékoztatókkal, internetes elérésekkel.²¹

Gyűjtőterületi funkcionális stratégiák kidolgozása

2019-2020-as évek feladata lesz a gazdasági, kulturális és egészségügyi és szociális szervekre vonatkozó gyűjtőterületi koncepciók kidolgozása, megvitatása és elfogadása. Ezt követően már e stratégiai dokumentumok alapján történhet majd e szervek esetében a gyűjtőterületi munka. A gyűjtőterületi koncepciók kidolgozását követően ill. részben azzal párhuzamosan folyamatosan felül kell vizsgálni a BFL szervjegyzékét is. A BFL által is használt scopeArchiv²²-ban, amely a Levéltári Nyilvántartó Rendszert képezi

Az újabb szakirodalomból érdemes idézni az alábbi munkát, ugyanis az ilyen jellegű szakpublikációk segítik elő az iratértékelést: Zámbo István: A budapesti jogszolgáltatási szervek iratselejtezési gyakorlatának változásai. 1–2. közlemény. Levéltári Szemle, 2015. 4. sz. 16–20.; 2016. 1. sz. 1–37.

²⁰ Ld. a 10. jegyzetben említett publikációkat.

²¹ <http://bparchiv.hu/statikus/ki-ne-dobj-minket>

²² A svájci fejlesztésű levéltári nyilvántartó szoftvert több mint 70 közép-európai levéltár – köztük az MNL is – használja.

(továbbiakban: LNYR), a levéltár illetékességi körébe tartozó közel 1800 élő szervet tartunk nyilván. Ezek legalább felével élő kapcsolatot kell fenntartani, de a fennmaradó 900 szerv is illetékességi körbe tartozik, tehát bármikor kapcsolatot kezdeményezhet a levéltárral (főként selejtezési jegyzőkönyvek elbírálása, iratkezelési szabályzatok véleményezése kapcsán). A BFL éves szinten 80-100 szerv munkáját képes ellenőrizni. Hosszú távon ezt az ellenőrzési számot kell megtartani, bár hozzá kell tenni, hogy az ellenőrzött szervek között az ország legnagyobb iratképzőit találjuk (fővárosi és kerületi önkormányzatok, fővárosi kormányhivatal és szervei, kerületi járási hivatalok, kerületi bíróságok, különösen a Pesti Központi Kerületi Bíróság, Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) stb.), amelyek átfogó és rendszeres ellenőrzése időigényes feladat.

2017. január 1-jével hatályba lépett az elektronikus iratok levéltárba adásának eljárásrendjét szabályozó 34/2016. (XI. 30.) EMMI rendelet, amelynek előkészítésében szintén aktív szerepet játszott intézményünk. A kiadott rendelet meghatározza, hogy a közfeladatot ellátó szervek részéről milyen követelményeknek megfelelően kell átadniuk elektronikus irataikat a levéltár számára. A feladatok egy része informatikai, e-levéltári szakmai kérdésekkel függ össze, pl. szoftver-fejlesztéssel, de a legnagyobb változást az fogja jelenteni, hogy megkezdődnek a szabályozott e-irat-átadások, amely új levéltárszakmai kihívást jelent. Az elkövetkező 5 évben várhatóan meg fog indulni nagyobb arányban a szabványos e-iratátvétel. A feladatra a BFL infrastrukturálisan és szakmailag felkészült, ugyanakkor mivel ez egy teljesen újfajta iratátvételi gyakorlat kialakítását jelenti, adódhatnak majd nem várt buktatók, problémák, amelyeket kezelni kell.

6.2. Rendezési és segédletkészítési stratégia

A bekerülő és a már szakszerűen őrzött iratanyag rendezése a közlevéltár jogszabályi kötelezettsége. Alapszintű rendezéseket csak az újonnan bekerült iratok esetében kell végezni, ez függ attól is, mennyi iratmentési esetünk akad, mennyi magánirat kerül be, avagy melyik szerv kapcsán mit tudunk elérni az átadások során. A 2017. évi kulturális statisztika szerint az akkor lejelentett, BFL által őrzött 34 936 ifm-ből 28 502 ifm közép-, 2336 ifm darabszinten rendezett volt, tehát a gyűjtemény 88%-a mai elvárások szerint is rendezettnek mondható. A 4 ezer ifm-nyi alapszinten rendezett irat feldolgozása folyamatos, éves szinten a levéltár mintegy 300-400 ifm-nyi anyagot rendez ügyirat és tételszinten középszinten. A BFL-ben évről-évre jelentős mennyiségben készítünk elő mikrofilmzésre, digitalizálására, vagy adatbázis-építésre iratanyagot. Az előbbi kettő munkafázis során elengedhetetlen a darabszintű rendezés, de erre adatbázis-építés keretében is sor kerülhet. Az elmúlt évek átlaga alapján a BFL éves szinten 200-300 ifm-nyi anyagot képes darabszinten rendezni és ezt továbbra is tartani kell. Egyre hangsúlyosabbá válnak ugyanakkor az egy-egy projekthez, szakmai munkához kapcsolódó (pl. átdobozolás/mintaállványozás, raktári jegyzék felülvizsgálat, adatbázis-építés stb.) ellenőrző rendezések, amelyek

középszinten évi 300 ifm-re, darabszinten 30-40 ifm-re tervezendők. A tervszerű iratátvételi és belső feldolgozási munkálatoknak köszönhetően az átvett anyagok szinte tárgyévből vagy azt követően rendezés alá kerülnek. Ezt a gyakorlatot a jövőben is erősíteni kell. A jogszabályi előírásoknak megfelelően minden rendezési munkához készülnie kell a Szakmai rendeletben előírt rendezési tervnek.

Az elmúlt évtizedben a szakmai munka hangsúlya a rendezésről a segédletkészítésre terelődött át. Nem kérdés, hogy a kutatók, ill. az állampolgári megkeresések gyors kiszolgálása érdekében minél több és egyre részletesebb segédletekre van szükség. A levéltári szakmai kánon korábban a törzskönyvön alapuló fond- és állagjegyzék és a raktári jegyzékek, újabb megnevezéssel raktári nyilvántartások készítését tartja a legfontosabbnak. A BFL-ben a fenti, Szakmai rendeletben meghatározott nyilvántartási segédleteket az LNYR-ben vezetjük naprakészen. A BFL-ben ugyanakkor elvárás ezen túlmenően, hogy rendelkezünk nemzetközi szabvány szerinti levéltári leírásokkal is. Ezek készítését 2015 óta a Szakmai rendelet is előírja (40. § (2)).

A BFL-ben, az országban elsőként már 2002-től megkezdődött a General International Standard Archival Description, azaz az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabványa (ISAD(G)) alkalmazása.²³ A BFL kidolgozta az ISAD(G)-re alapozott fondismertetőket utasítását is, majd a vezetésemmel működő levéltárközi munkacsoport 2009-ben elkészítette a szabvány ellenőrzött fordítását, amelyet a Magyar Levéltári Portálon publikáltunk.²⁴ Ez alapján évről évre változó mennyiségben, de folyamatosan készültek a BFL-ben fond- és állagleírások, amelyek révén a kutatókat az alapadatokon túl a forrás levéltári felhalmozódására, kutathatóságára, tartalmi jellemzőire, kontextus információira, kapcsolataira stb. vonatkozó plusz információkkal látjuk el. Az ISAD(G) leírásokhoz elmélyült kutatómunkára és az iratanyag alapos ismeretére egyaránt szükség van, így készítésük meglehetősen időigényes. A fond- és állagismertetések írását mindig kiemelten szorgalmaztam, az elmúlt öt évben összesen 178 ISAD (G) leírás született meg, amelyek 1468 ifm-nyi anyaghoz nyújtanak tájékoztató ismereteket. Jelenleg az iratanyag 16,5%-ához rendelkezünk ilyen leírásokkal. ***Célként tűzzük ki, hogy az őrzött anyag 25%-ához rendelkezünk 5 éven belül szabványos fondleírásokkal,*** ami így is igen jelentős vállalásnak tűnik, tekintettel arra, hogy a BFL-en kívül szabványos ISAD(G) rendszerű leírásokat más levéltár nem készít.

Raktári nyilvántartások (jegyzékek) esetében a BFL-ben közel két évtizede norma ezeknek elektronikus, adatbázisban történő vezetése és nyilvántartása. Az LNYR-ben ma 5800 fondunkhoz, illetve állagunkhoz talál a kutató raktári jegyzéket. ***Az LNYR-ben ma több mint 440 000 raktári nyilvántartási rekord található. További feladat lesz a még hiányzó raktári jegyzékek elkészítése és elektronikus rögzítése, közzététele.***

²³ Szegőfi Anna: Fondismertető (fondtörténeti bevezető) tanulmányok készítése a BFL-ben. Levéltári Szemle, 2003. 3. sz. 22–46.

²⁴ <http://archivportal.hu/hu/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/> (A letöltés ideje: 2018. március 29.)

6.3. Adatbázis-építési stratégia

Mivel a raktári nyilvántartások az őrzött anyag túlnyomó, kutatott része esetében rendelkezésre állnak, a levéltári feldolgozó munka az ennél mélyebb szintű feldolgozás irányába mozdult el. A BFL-ben a tömeges adatbázis-építés az 1990-es évek közepe-végének első adatbázisaival (pl. népbíróság) kezdődött, majd folytatódott jogszolgáltatási anyag MS Access-ben történő nagyarányú feldolgozásával. Ez utóbbiak esetében nem ügyiratközpontú, hanem az azokban szereplő személyekre koncentrálva kezdődött meg a nagyarányú adatfelvitel.²⁵

2015 óta a BFL-ben külön szabályzat alapján történik az adatbázis-építés, az abban foglaltaknak megfelelően minden adatbázist először meg kell tervezni, adatmodellt, kitöltési utasítást is kell készíteni, ki kell jelölni azt az eszközt, amiben az adatbázist készül. Ezt a dokumentumot az informatikai osztály is felülvizsgálja az adatok egy-egy bevitelére, mentésekre és a későbbi migráció szempontjából, ezt követően minden adatbázis-építési utasítást a főigazgató hagy jóvá. Az iratszintű adatbázisok mellett a BFL-ben régóta épülnek névtér (authority record) típusú adatbázisok is, amelyekben a rekordok tárgya egy-egy természetes vagy jogi személy, illetve földrajzi objektum (telek). Az ezekben az adatbázisokban az egyes rekordokban elérhető információk, adatok több fondból, állagból és más külső hivatkozásokból (más levéltár, könyvtári és egyéb anyag) származnak.

A 2000-es évek második felétől kezdtek elterjedni a gépelt szövegek feldolgozását már hatékonyan segítő optikai karakterfelismerési (OCR) megoldások. A BFL elsők között alkalmazta levéltári forrásokra az OCR megoldásokat és a kétrétegű PDF-ek előállítását. Ez utóbbi levéltári szempontból kiemelkedő nyeresége, hogy az eredeti dokumentum képét tesszük közzé az „alatta lévő rétegben” található felismertetett, kereshető szöveggel együtt. Jelenleg több mint fél millió oldalra tehető OCR állományunk döntő része elérhető az interneten.

2013 és 2018 között 210 ezer (ügy)iratot dolgoztunk fel évente, ami átlagosan 270 ifm-nyi iratanyag adatbázisba szervezését jelentette. Hozzá kell tennünk, hogy a rekordok kb. fele külső finanszírozásban, pályázati forrásokból készült el, e nélkül évi 70-80 ezer rekord készítése tervezhető csupán. Éppen ezért és az adatbázisok kiemelkedő szakmai haszna miatt is, nagyon fontos volna külső forrásokat is biztosítani erre a munkára. Mivel sajnos a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által biztosított források az elmúlt 2-3 évben jelentősen beszűkültek, így csupán egy-két célzott pályázat (I. világháború, holokauszt emlékévi, 56-os évforduló), illetve a Magyar Országos Közjegyzői Kamara rendszeres és jelentős összegű támogatása tette lehetővé

²⁵ Nagy Sándor: 19–20. századi társadalomtörténeti adatbázis építése Budapest Főváros Levéltárában. Korall, 2002. 10. sz. 217–222. Nagy Sándor – Nagy Ágnes: Társadalomtörténeti Adattár a neten. Elektronikus levéltári segédlet készítése Budapest Főváros Levéltárában. Korall, 2007. december. 204–217.

21

6.4. Szakmai-digitalizálási kihívás: a Budapest Időgép fejlesztése

A 2017. évi NKA támogatással tudtuk elindítani a nagy sikert kiváltó Budapest Időgép alkalmazásunkat a Hungaricana felületén. Az Időgép nem egyszerűen történeti adatok lekérdezését teszi lehetővé, hanem a térben és időben történő barangolást kínálja interaktív térképeken keresztül, gyors és egyszerű átlépéssel a különböző időmetszetek között. Tanulmányozhatjuk a város átalakulását, kereshetjük a korabeli helyszíneket és eljuthatunk az egyes telkek, házak történetére és lakóira vonatkozó levéltári forrásokhoz is (tervek, fotók, közjegyzői iratok, topográfiai adatok, telekkönyvek, 1944. évi lakásívek).³¹ Célunk, hogy fokozatos fejlesztéssel mindez a történeti térképeken barangolva, könnyen, gyorsan, szórakoztató formában is elérhető legyen. 2018-ban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral (FSZEK) összehangoltan egy I. világháborús témakörben elnyert NKA pályázat segítségével bővítettük az Időgép szolgáltatásait. Jelenleg már öt időmetszetben (1837, 1873, 1908, 1916, 1937) elérhető vektorizált térképekre építjük a rendszert.³²

Elképzelésem szerint a BFL egyik fő fejlesztési, adatbázisépítési, digitalizálási és kutatási programja a Budapest Időgép fejlesztése lesz. Terveim között szerepel, hogy folytassuk a belvárosi történeti értékű épületanyag 1920 előtti terveinek digitalizálását és közzétételét, a még nem publikált telekkönyvi anyag megjelenítését, további közjegyzői adatok és digitalizált képek, a választói névjegyzékekben szereplő adatok elérhetővé tételét. A vektorizált térképekkel korban előre is haladni szeretnénk, véleményem szerint szükség lesz egy 1950-es évekbeli és egy rendszerváltozás előtti, 1980-as évekbeli időmetszetet dokumentáló vektorizált térkép és hozzá tartozó utcanev és házszám adatbázis létrehozására is. Ugyanakkor szeretnék visszamenni is még jobban az időben, a Buda városatlasz projekt keretében megtervezett térképek lehetővé tennék, hogy egyelőre Buda esetében a középkori és a 17. század végi – 18. század eleji viszonyokat is be tudjuk mutatni. Ebből az időszakból is számos értékes, publikálható adattal, irattal rendelkezünk (pl. telekkönyvek, végrendeletek), amelyeket szintén érdemes közzétenni az Időgépben is.

Úgy vélem a Budapest Időgép lehetőséget teremt a három nagy fővárosi közgyűjtemény, a Budapesti Történeti Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a BFL

³¹ <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/budapest-idogep/>

³² A projektről több alapos tudósítás is megjelent ld. pl.: Ha budapesti, rá fog kattanni: ezen a zseniális oldalon házak szintjén kereshet régi fotókat, térképeket, iratokat. https://hvg.hu/tudomany/20171201_budapest_retro_regi_budapesti_terkepek_fenykepek_kereso_hazszam_budapest_idogep_fovarosi_leveltar_hogyan_nezett_ki_a_lakohelyed_budapest_multja_fotok Láttam már a Budapest Időgépet? Érdemes ránézni, mielőtt jön az európai is https://hvg.hu/tudomany/201827_idogeppek_europaban_tortenelmi_big_data_budapesttura_terkep_etaj Beszállás, indul a Budapest Időgép https://index.hu/tudomany/tortenelem/2017/11/30/beszallas_mindenki_indul_a_budapest_idogep/ (Valamennyi letöltése: 2019. március 28.)

digitalizációs, adatbázisépítési munkálatainak összehangolására, magasabb szintre emelésére. Kezdeményeztem a két közgyűjteményi társintézmény vezetésénél egy közös, Budapest 150 éves egyesítésének évfordulójához igazított Budapest Időgép koncepció kidolgozását és számítunk a Főváros támogatására innovatív terveink megvalósításában. Az egyre fejlődő Időgép a Főváros egyik kiemelkedő infokommunikációs attrakciója lehet, amelyet számos területen alkalmazni lehet (várostervezés, kulturális turizmus stb.), olyan teljesítmény, amire már ma is büszke lehet Budapest. Vállalkozásunk része a velencei, párizsi, amszterdami Időgépeket is sorai között tudó közös európai nagyprojekt tervezetnek (Time Machine FET Flagship Project³³), ugyanakkor ez az első, már valóban eredményeket felmutató, minden nemzetközi szakmai fórumon nagy elismerést kiváltó, működő megoldás Európában!

6.5. Az e-levéltár működtetésének stratégiai kérdései

A BFL egyik legnagyobb kihívást jelentő szakmai feladata az elektronikus levéltári rendszer hatékonyabb működtetése, a rendszerszerű folyamatok végzése, dokumentálása.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az e-levéltári rendszer infrastruktúráját a BFL és így a Főváros részére a 2013-ban lezárt e-levéltári EKOP projekt forrásaiból az EU biztosította a Főváros esetében több mint 400 Mft-os támogatási összeggel, a rendszer működtetése ugyanakkor a levéltárra hárul, ami jelentős költség- és munkaidőráfordítást követel az intézmény egészétől. A közgyűlés az EU-s előírásoknak megfelelően a 2013–2018-as időszakra évi 25 Mft-os fenntartási támogatást biztosított az e-levéltári rendszer üzemeltetésére a BFL számára, ugyanakkor az is teljesen egyértelmű, hogy a létrejött komplex szolgáltatásrendszert a kötelező öt éves fenntartás után is biztosítani kell. Fontos feladat lesz az elkövetkező 5 évben a szabványos e-iratátvételek eljárásrendjének kidolgozása és gyakorlatba történő átültetése.

Tudomásul kell venni, hogy amint a papír alapú iratok tárolásának jogszabályban előírt feltételrendszerét (klimatizált raktárterek) is biztosítani kell, ugyanez vonatkozik az elektronikusan tárolt iratokra, információkra is. A storage-k kapcsán pedig meg kell jegyezni, hogy a BFL egyre nagyobb arányú digitalizálási tevékenysége során előálló adatmennyiség tárolására a jelenlegi kapacitás önmagában messze nem lesz elegendő – számításaim szerint a jelenlegi mintegy 12,5 milliós felvételállomány 2023-ig 19 milliós lesz! A jelenlegi állomány a tárolókapacitásunk több mint 90%-át foglalja le, a 95 TB-os tároló-rendszerben ma mindössze 10,7 TB szabad kapacitásunk van. A költségek racionalizálása érdekében szeretnék egy középtávú koncepciót kidolgozni arra, hogy a magas biztonságú helyi tárolási rendszert felhő alapú szolgáltatással hogyan és milyen költségekkel válthatnánk ki.

³³ <https://timemachine.eu/> (A letöltés ideje: 2019. március 29.)

6.6. Állományvédelmi stratégiai célok

A BFL állományvédelmi osztálya hazai szinten kiemelkedő infrastruktúrával rendelkezik: a restaurátor-, könyvkötő, film- és digitalizáló műhely megfelelő, modern eszközrendszerrel rendelkezik. Az állományvédelem azonban nem kizárólag az állományvédelmi munkatársak feladata, hanem valamennyi levéltárosnak, segédlevéltárosnak, kezelőnek is tisztában kell lennie a legalapvetőbb állományvédelmi előírásokkal, szakmai alapokkal. A darabszintű rendezések során a levéltári szakmai osztályok munkatársai a legszükségesebb állományvédelmi előkészítést maguk is elvégzik (vasalás, Neschen javítószalaggal való ragasztás stb.). Természetesen a professzionális beavatkozásokat az állományvédelmi osztály műhelyeiben kell elvégezni. Továbbiakban is nagy hangsúlyt szeretnék helyezni az állományvédelmi éves tervek összeállítására, a kapacitások és igények felmérésére. Az állományvédelmi éves értekezleteken megfelelően elő tudjuk készíteni a feladatokat.

Az állományvédelmi feladatok közül egyre fontosabb a megelőző, preventív állományvédelem. Ez mind az iratképzők irattáraiban, mind a levéltári raktárakban egyaránt fontos. Az állományvédelem munkatársai rendszeresen részt vesznek az iratórző főosztályok irattári ellenőrzésein, állományvédelmi szakvéleményeket készítenek a szervek számára. Az állományvédelmi szemle az iratátvételek előkészítése során elengedhetetlen, hiszen minden esetben meg kell állapítani, hogy az átveendő irat fertőzött-e, milyen egyéb állományvédelmi beavatkozásra van szükség az irat beszállításakor (elkülönítés, szárítás, portalanítás).

Feladatomnak tekintem, hogy a fertőtlenítésre vonatkozólag kidolgozzunk egy megvalósíthatósági tanulmányt és forrásokat szerezzünk a súlyos szakmai probléma megoldására.

A BFL restaurátor műhelye és az abban dolgozó restaurátorok magas szintű munkát végeznek, az utóbbi időben a restaurálásról egyértelműen a főként digitalizálásra történő előkészítés keretében végzett, nagyobb hatékonyságú konzerválási feladatokra helyeződött át a hangsúly. Így sokkal több dokumentumot lehet megmenteni. 2019-től tervek szerint évi 20 ezer oldal savas, veszélyeztetett állapotú irat tömeges savtalanítását és restaurálását tervezzük elvégezni a 2017-ben beszerzett savtalanító géppel (a hagyományos módszerekkel eddig éves szinten ennek 10%-át lehetett elvégezni). Fontos, hogy van saját kötészete a levéltárnak, a nagy számban megtalálható sérült levéltári segédkönyvek újrakötetése is hangsúlyos feladat.

A BFL rendelkezik a Szakmai rendeletben meghatározott (23. § (1)) középtávú állományvédelmi tervvel a 2017 és 2021 közötti időszakra. A terv az intézmény mikrofilmezési és digitalizálási stratégiáját is magában foglalja, melyet évente felülvizsgálunk.

A BFL az országban egyedülálló módon folytatja mikrofilmezési programját is. Annak ellenére, hogy nagy arányban digitalizálunk, nem hagyunk fel ezzel a bizo-

nyitott technológiával. Mivel mikrofilmszkennerrrel is rendelkezünk, így a mikrofilmekről csak negatívok készülnek archiválási célra, a kutatói példányokat digitalizált másolatokkal váltjuk ki. Ez költséghatékonyabb megoldás és a mikrofilmek hozzáférhetősége is nagyobb. (A negatívokat az MNL Lángliliom utcai biztonsági raktárban őrizzük.)

A digitalizáló műhelyünkben az e-levéltári EU-s projektnek köszönhetően két könyvszkennert (A/1 és A/2) kívül két A/0 térképszkennert, nagy teljesítményű lapadagoló szkennert, mikrofilmszkennert valamint audiovizuális digitalizáló labor is rendelkezésre áll. 2013-ban kezdtük meg a BFL 1970-es évek óta készített mikrofilmjeinek a tömeges digitalizálását, éves átlagban kb. 1,8-1,9 millió felvételt tudunk digitalizálni, eddig 9,7 millió felvétel készült el. Mivel kb. 13,5 millió felvételt kell összesen digitalizálni, így a munka befejezése 2020-ban várható.

A digitalizáló műhelyben zajlik a nagyméretű tervek, térképek digitalizálása, évi 4-5 ezer felvétel készíthető el. Utóbbi években futott fel a fotóanyag digitalizálása is egy speciális fotószkennert segítségével, éves szinten 3000-4000 fotót, diát és üveg-negatívot tudunk szakszerűen digitalizálni. A BFL rendelkezik az analóg kazetták, hangszalagok (audio, VHS és ezek majdnem minden változata) digitalizálásra alkalmas eszközrendszerrel, laborral. Éves szinten 250-300 hangkazetta feldolgozása tervezhető.

A BFL-ben éves átlagban mintegy 2,5 millió digitális állományt hoztunk létre az elmúlt 4-5 évben. (Összevetésül az MNL OL 2016-ban 1,3 millió felvételt készített, ebből 680 ezer volt a tömeges mikrofilmdigitalizálás eredménye, az egész MNL tagintézményeivel együtt 2016-ban 1,5 millió felvételt állított elő.) A BFL összes digitális felvételeinek a száma 2022-ben minimum 19 millióra (!) tehető majd. Ez az adat is arra figyelmeztet, hogy az elektronikus állományok nagyarányú növekedése újabb és újabb feladatot jelent, mind e-levéltári archiválási szempontból, mind pedig a nyilvántartások vezetése területén, ami nemcsak beruházási vonzattal jár (pl. storage kapacitás fejlesztése), hanem jelentős plusz munkaerő ráfordítással.

6.7. Kutató- és ügyfélszolgálati stratégia

A BFL kutatótermében fordul meg az országban a legtöbb kutató immáron évek óta. Ahhoz, hogy az elmúlt öt évben jelentősen megnövekedjen a levéltár látogatottsága, sok minden kellett. A BFL nagyon nyitott intézmény a kutatók felé, számos plusz szolgáltatást nyújt, nálunk be lehet iratkozni az e-levéltári portálon (ELP) keresztül, előre ki lehet kérni elektronikusan iratokat. A nagyméretű adatbázis feldolgozási projektjeinknek köszönhetően két milliónyi rekordnyi adat közül választhat a kutató, mit kér ki. Ma már valóban a fotel előtt ülve lehet kutatni, az érdeklődő elektronikus felületeinken nagy számban talál egyedi adatokat, ügyeket, ezek jelentős részét digitális formában is megtekintheti az interneten, a többit pedig elektronikusan kikérheti.

A kutatóteremben a legtöbb kutató átlagosan kétszer fordul meg, ami egyrészt jelzi, hogy a kutatások többsége egy-egy egyedi adatra, iratra koncentrálódik, másrészt a kutatások ideje a szolgáltatásoknak köszönhetően lerövidül. Korábban már a beiratkozáshoz (látogatójegy igénylése) is meg kellett jelenni személyesen, majd a kikérést követő alkalommal lehetett a kutatást megkezdeni. Ma már ezt a lépést az elektronikus szolgáltatásainknak (LNYR, ELP) köszönhetően a kutatók megtakaríthatják. A kutatásokat nagymértékben meggyorsította és megkönnyítette az is, hogy ma már nem kell kikérni számos olyan digitalizált iratanyagot, amelyek korlátozás nélkül hozzáférhetők a kutatóteremben található számítógépeken. Másrészt valóban átalakultak a kutatási szokások, érdeklődési körök és maguknak a kutatóknak a szociális összetétele is sokat változott. Egy mai modern levéltárat már nem az ún. akadémiai szféra kutatói keresik fel többségében, hanem sokszor amatőr kutatók, vagy egy-egy konkrét ügy iránt érdeklődő „ügyfél-kutatók”. A levéltárnak is reagálnia kellett ezekre a változásokra: a kutatótermünket hetente kétszer este 7-ig nyitva tartjuk, a kutatószolgálatot pedig jelentősen megerősítettük. Ma már 4 fő várja állandóan a kutatók kéréseit, kérdéseit a kutatóteremben. Az is nagymértékben megkönnyítette a kutatók dolgát, hogy viszonylag olcsón fotójegyet tudnak vásárolni, akár fél naposat is, ha úgy kívánják. Így a legtöbb kutató távolról beiratkozik, kikéri az anyagot (hiszen talál releváns egyedi adatot, információt az adatbázisainkban), bejön és lefotóztathja az iratokat saját maga, majd a feldolgozást otthon folytatja le. Ma ilyen a standard kutatások többsége. Természetesen nagy számban keresik fel tudományos kutatók a levéltárat, akik hetekig, hónapokig is kutatnak nagy mennyiségű iratanyagot. Továbbra is tervezem a kutatói elégedettségi felmérések folytatását és azok kiértékelését követően a szükséges beavatkozásokat meg fogjuk tenni.

Ügyfélszolgálatunkat az egyedi információk után érdeklődő, hivatali ügyintézés érdekében felkeresők veszik igénybe, legyen szó munka- és/vagy tanulóviszony igazolásáról, hagyatéki ügyről, válóperről stb. Az ő számukra 2018-tól már a kutatóteremhez igazított ügyfélszolgálati nyitvatartási idő áll rendelkezésre, maga az ügyfélszolgálat pedig könnyen megközelíthető módon, az aulában található, ahol a várakozó ügyfél kényelmesen el tudja tölteni az idejét, akár megtekinthet közben egy-egy levéltári kiállítást is.

6.8. Honlap és közösségi oldalak – főbb feladatok

A BFL intézményi honlapja (www.bparchiv.hu) 2016-ban újult meg teljes körűen. Modern és ergonomikus felülettel rendelkezik, ami segítséget nyújt információink, programjaink, kiadványaink és rendezvényeink népszerűsítésében. Legkésőbb 2021-ben, mint minden hasonló rendszer esetében, szükséges lesz a honlap megújítása.

A BFL Facebook (FB) oldalát is naprakészen tartjuk, ez az oldal lépett elő a levéltár interaktív arcává, a látogatottsága és kedveltsége ugrásszerűen megnőtt az utóbbi években. A későbbiekben a FB-on a hírek, események folyamatos közlésén kívül

színesebb tartalmak közzétételére (pl. egy-egy, az adott hónapra, napra, éppen aktuális közéleti eseményre, hírre vonatkozó érdekes irat, fotó közlése stb.), felhasználók bevonását igénylő akciók megjelenítésére is vállalkoznunk kell.

2008 óta a BFL gondozza a Magyar Levéltári Portált (archivportal.hu) is, amely Magyarország egyik vezető közgyűjteményi portálja, sokrétű szolgáltatással és folyamatosan bővülő látogatóközönséggel rendelkezik. Az elektronikus folyóiratként akkreditált honlap célkitűzései között szerepel, hogy gyűjtőfelülete legyen azon új, a magyarországi levéltárosok és kutatók közösségét érintő információknak, amelyek számottevő érdeklődésre tarthatnak igényt. Újabban az Instagram szolgáltatását is használjuk programjaink, szolgáltatásaink népszerűsítésére. A BFL rendelkezik YouTube csatornával, ahol a kisfilmjeinket tesszük folyamatosan közzé (a kiállításainkhoz kapcsolódó animációkat, a topotéka projekt keretében készült, vagy a levéltár fontosabb eseményeiről tudósító kisfilmeket).³⁴ A BFL-ben tartott fontosabb konferenciák esetében a Videotoriumon is publikáljuk az elhangzott előadásokat. Ezek olyan eszközök, amelyek segítségével újabb csoportokat tudunk elérni a levéltár információival.

6.9. Rendezvények, kiállítások

A BFL minden évben megrendezi levéltári napját, a főváros napja (november 17.) környékén. Kétévente ekkor kerül sor az általában kétnapos Magyar Várostartörténeti Konferenciára, amely 2019-ben, 2021-ben és 2023-ban lesz esedékes. Ezekre a rendezvényekre mindig nagy szeretettel várjuk a határon túlról érkező előadókat is. A konferenciák tematikáját az Urbs. Magyar Várostartörténeti Évkönyv szerkesztőbizottságával közösen határozzuk meg. A köztes években megrendezendő levéltári napon általában az adott év évfordulóhoz, ill. a Budapest 150+-hoz – a projekt ismeretetését lásd alább – kapcsolódó programokat szervezünk.

Jelentős rendezvényünk az először 2017-ben, a Nyitott levéltárak országos programsorozat megnyitójaként megrendezett Levéltári piknik, amelyen a hazai levéltárak mutakozhatnak be színes programok keretében. Amennyiben a forrás rendelkezésre áll, a későbbiekben is szeretném minden évben megrendezni e nagyszabású, két napos programot. Levéltárunk részt vesz és a későbbiekben is reményeim szerint részt fog venni az országos közgyűjteményi és tudományos programokon: jelen szoktunk lenni a május közepén tartandó Múzeumok Majálisán, megnyitjuk az intézményt a Múzeumok és a Kutatók Éjszakáján is. Ekkor és más alkalmakkor is biztosítunk kiállítás-vezetést, intézmény-megtekintést. A rendezvényekhez kapcsolódóan minden évben legalább két kiállítást tervezünk bemutatni.

A Budapest 150+ program keretében 2023-ig megterveztük az éves kiállításaink tematikáit is.

³⁴ https://www.youtube.com/playlist?list=PLnrYsO_AiBtp1vqXT-KWVuDeGVU8WO

6.10. Intézményi tudományos stratégia

A BFL-nek az Ltv. 13. § g. és az SZMSZ (II. fej. 6. bek.) alapján, az őrizetében lévő iratanyag feldolgozásával levéltár- és történettudományi munkát is végez, amelynek eredményeit elsősorban helytörténeti és levéltár-tudományi publikációk, forráskiadások révén kell közzé tennie, illetve a levéltári anyag oktatási, illetőleg közművelődési célú felhasználását kell elősegítenie. A BFL-ben őrzött iratanyagnak Budapest sajátos, kiemelkedő szerepe miatt országos jelentősége van, ill. magának az intézménynek is hangsúlyos szerepe van a hazai közgyűjteményi intézményrendszerben. Ezzel magyarázhatjuk, hogy a kialakult gyakorlat szerint intézményünk nemcsak Budapest-történeti kutatásokat végez, hanem országos, sőt nemzetközi szintű projektekbe is bekapcsolódik. Az intézmény tudományos munkájánál azt is figyelembe kell venni, hogy olyan, a magyar történet- és/vagy levéltártudományban elismert munkatársai is vannak, akik nem kizárólag Budapest-történettel foglalkoznak. Az ő szakmai tapasztalataikra is szüksége van a BFL-nek, tudományos kapcsolataik révén pedig még szélesebb körű intézményi együttműködésre nyílnak lehetőségek. Elismérésre méltó, hogy a BFL-nek jelenleg 15 munkatársa bír PhD fokozattal, ami arányát tekintve országos szinten is kiemelkedő. A BFL-ben a Kollektív szerződés alapján is joguk van a tudományos státuszban dolgozóknak kiadványnapot tervezni.

A tudományos munkakörben dolgozóknak a kiadványnapok igényléséhez egyéni tudományos tervet kell benyújtaniuk, amelyet a főigazgató bírál el. Az adott év munkájáról szintén részletes beszámolót kell benyújtani.

6.10.1. Tudományos Tanács létrehozása, feladatai

2018-ban létrejött a BFL Tudományos Tanácsa, amelynek hivatalosan tagja valamilyeni PhD fokozattal rendelkező BFL-munkatárs. Ez jelenleg 15 fő. A Tanács feladatkörebe tartozik a BFL tudományos projektjeinek kidolgozása, véleményezése, szakmai konferenciák, workshopok előkészítése, de a Tanács feladatai közé tartozik a BFL saját szakmai díjaira történő jelölése és véleményezése (Gárdonyi- és Varga-díjak).

6.10.2. A BFL mint szakmai továbbképző központ

A BFL levéltártudományi-módszertani területen meghatározó szerepet játszik a magyar levéltárügyben. A BFL-ben szerveztük a nemzetközi szabványok lefordítását és közzétételét célzó projekteket 2009-től, ez lett a kiindulópontja a kulturális miniszter Levéltári Kollégiuma által létrehozott Szabványügyi és módszertani bizottságnak, amelyben a BFL munkatársai meghatározó szerepet játszanak (a bizottság elnöke is kollégánk), de aktívan részt veszünk e-levéltári és állományvédelmi módszertani anyagok és ajánlások kidolgozásában is. Ezt a szakmai know-how-t kiválóan haszno-

sítjuk az egyetemi levéltáros képzésben is. Tudományos tevékenységünk keretében ugyanis intézményesített módon veszünk részt az ELTE BTK történész BA (levéltári szakirány) és levéltáros MA képzéseiben. A BFL és a levéltári szakma számára is egyaránt fontos, hogy az egyetemi hallgatók tanulmányaik során első kézből nyerjenek levéltári tudást. Ennek köszönhetően, ma már ott tartunk, hogy a 2005-től a BFL-ben tartott levéltári szakmai órákon résztvevő, később levéltáros MA diplomát szerzők közül tízen intézményünk munkatársai. A BFL-ben gyakorlattá vált, hogy a nem levéltáros végzettségű (hanem pl. történész, művészettörténész, vagy egyéb, jogszabály alapján elismert diplomával kinevezett) levéltáros kollégák részt vesznek a BFL-ben tartott egyetemi szemináriumokon, előadásokon, így szerevezve meg a szükséges levéltárszakmai ismereteket. Az ELTE BTK levéltáros szakirányai oktatásában a BFL-re továbbiakban is nagy szerep fog hárulni, de ez egyúttal lehetőség a szakmai továbbképzésre és az utánpótlás kinevelésére.

Az ELTE-vel történő együttműködés keretében immár évtizedes rutinná vált, hogy a levéltár szakos hallgatók szakmai gyakorlatát a BFL-ben szervezzük meg. Szintén lehetőséget biztosítunk más, külföldi egyetemek hallgatóinak, hogy nálunk töltsék gyakorlati képzésüket. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel már évek óta együttműködünk levéltáros hallgatóik BFL-beli, Erasmus ösztöndíj keretében történő gyakorlati továbbképzésében, de volt ösztöndíjas gyakornokunk a bécsi egyetemről is. A középiskolások közösségi szolgálatát is szívesen megszervezzük. Újabban a Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karával alakítottunk ki képzési együttműködést, illetve a Kodolányi János Egyetem gyakornokait is fogadjuk.

6.10.3. Várostörténeti kutatóműhely

A BFL az elmúlt évtizedben várostörténeti kutatóműhellyé vált. Évkönyvünk, az Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv, amelynek már a XIII. kötete látott napvilágot 2018-ban. Az évkönyvben nagyrészt a két évente megrendezendő Magyar Várostörténeti Konferencia anyagait jelentetjük meg, eddig hat ilyen nagyszabású konferenciát rendeztünk meg. A későbbiekben is tartani kívánjuk a két évente történő rendezést és az Urbs évkönyv rendszeres megjelentetését.

A BFL egyéb kiadványsorozatait is folytatni tervezzük: sorra jelennek meg a BFL-ben dolgozó PhD-fokozatot szerzők monográfiái – szinte mindegyik Budapest-történeti témában. Szintén folytatjuk a Források Budapest Múltjából és a Várostörténeti Tanulmányok sorozatokat. Az elmúlt évek legsikeresebb kiadványai a főként Budapest építészettörténetével kapcsolatos reprezentatív publikációink voltak. Jelent meg Kós Károlyról, Ybl Miklósról, Diescher Józseféről, a budapesti közpark-építésetről is nívós, angol nyelvű verzióban kiadványunk.³⁵

³⁵ Hídvégi Violetta – Marótczy Katalin: Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig. Bp., 2014. Fabó

Természetesen voltak, vannak, lesznek intézményi szintű tudományos kutatási projektjeink is, közöttük OTKA pályázatok is. Támogatom a nagy sikerű „Lakás, ház, lakhatás Budapest: épített formák és diszkurzív terek, 1870–1945” OTKA kutatási projekt folytatását.³⁶ Sikerral indult el a közép- és kora újkori Budapest-történeti források kiadása (Források Budapest közép- és kora újkori történetéhez sorozat keretében), amit szintén érdemes volna folytatni. Jól halad a feudális kori tanácsülési jegyzőkönyvek regesztázása a 17. század végétől a 18. század elejéig (1711-ig). Nagyon fontosnak tartom a várostörténeti atlasz projekt folytatását is. A Magyar Városok Történeti Atlasza sorozatban a BFL kiadásában 2018 elején jelent meg Buda 1686–1848 közötti korszakának városatlasza.³⁷ A folytatásként Óbuda, majd Pest történeti városatlaszainak munkálatait kell a BFL-ben elkezdni és a kiadványokat 2023-ig megjeleníteni. A BFL-ben eddig nagy sikerrel megvalósított, összehangolt tudományos kutatási programok (Ybl emlékévk,³⁸ holokausz évforduló,³⁹ 56-os évforduló) közül folytatódik a Városliget történetének feltárását és bemutatását célzó projektünk is.

6.10.4. Budapest 150+ projekt

Fővárosunk 2023-ban ünnepli egyesítésének 150. évfordulóját. Az évforduló méltó megünneplése érdekében a BFL a Budapesti történeti Múzeummal és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral közösen kidolgozott egy 2019-2029 között megvalósítandó komplex közgyűjteményi programot. A programban a BFL a főváros történetének új monografikus feldolgozásában ill. a nagy sikerű Budapest Időgép informatikai alkalmazás tovább-fejlesztésében vállalna szerepet. A projekt javaslat-véglegesítését követően kell kidolgozni a funkcionális stratégiát.

6.11. Levéltárpedagógia

A levéltári anyag tudományos feldolgozása, megismertetése nem merülhet ki a forrásközlésekben, publikációkban, adatbázisokban és digitális platformokban, rendezvényekben, hanem egyre fontosabb szerepet kap a levéltárpedagógia is, mint új szakterület. A BFL-ben egy 2012-ben indult TÁMOP projekt keretében kezdtük meg a levéltár-pedagógiai programjaink kidolgozását.⁴⁰ Az elmúlt években partneri vi-

Beáta – Anthony Gall: Napkeletről jöttem nagy palotás rakott várba kerültem - Kós Károly világa 1907–1914. Bp., 2013. Hídvégi Violetta – Marótczy Katalin: Diescher József. Építészet és mesterség. Bp., 2016. Csepely-Knorr Luca: Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig. Bp., 2016. Uő: Barren Places to Public Spaces. A history of public park design in Budapest 1867–1914. Bp., 2016.

³⁶ <http://habitation.archivportal.hu/> (A letöltés ideje 2019. március 29.)

³⁷ Simon Katalin: Buda II. (1686–1848). Magyar Várostartörténeti Atlasz 5. Bp., 2017.

³⁸ <http://ybl.bparchiv.hu/> (A letöltés ideje 2019. március 29.)

³⁹ <http://holocaust.archivportal.hu/> (a letöltés ideje 2019. március 29.)

⁴⁰ Rácz Attila: TÁMOP gyermekfoglalkozások Budapest Főváros Levéltára szervezésében: különös

szonyt alakítottunk ki több budapesti és Budapest környéki iskolával, akik tanulókat rendszeresen hozzák foglalkozásainkra, amelyek mindenki számára nyitottak, bárki érdeklődhet irántuk, a BFL honlapján a szükséges információkat naprakészen tartjuk. Nagy előrelépés volt az is, hogy a Főváros célzott támogatást nyújt ezen programjaink megvalósításához. 2018-tól 1 fő létszámfejlesztést kaptunk a Fővárostól kifejezetten levéltár-pedagógiai munkakör létrehozására, ezzel megnyílt az út a levéltár-pedagógia magasabb szintre emelése előtt. 2020-re tervezzük a levéltár-pedagógiai funkcionális stratégia kidolgozását is.

6.12. Nemzetközi és hazai kapcsolatok stratégiája

A BFL továbbra is igyekszik széleskörű nemzetközi együttműködések kialakítására, elsősorban a Kárpát-medencei (városi) levéltárakkal, valamint Európai Unió-béli fontosabb városi archívumokkal. Az előbbire példák a Kassai Városi Levéltárral, illetve az Újvidéki Történeti Levéltárral és Szabadkai Levéltárral, a Kárpátaljai Területi Levéltárral, valamint a Boszniai Szerb Köztársaság Banja Luka-i levéltárával kötött együttműködési szerződések, amelyek jegyében több közös projektet, főként kiállításcserét valósítottunk meg. A BFL-nek jó kapcsolata van több közép-európai levéltárral is (pl. Bécs Város Levéltára, Heidelberg Város Levéltára.) Minden évben részt veszünk az osztrák önkormányzati levéltárak szövetségének éves konferenciáján is. Ezeket a kapcsolatokat a továbbiakban is ápolni kívánjuk.

Az elmúlt években szakmai kapcsolatot építettünk ki a szentpétervári városi levéltárak felügyeleti szervével, a Szentpétervári Városi Levéltári Bizottsággal. A 2014. november végén Szentpéterváron aláírt együttműködési megállapodás értelmében kölcsönös delegáció-fogadásban és kiállításcserében állapodtunk meg. A vajdasági és az újvidéki városi levéltárakkal már konkrét közös digitalizálási projektről kezdeményeztem tárgyalásokat, mindegyik fél nyitott az együttműködésre.

A 2017-ben a Heidelberg Város Levéltárával történő együttműködés keretében megvalósított kiállításcserék (Heidelbergi sörgyártás kiállítás budapesti, míg a Széttépett esztendő – a budapesti holokauszttal megéléstörténetéről szóló kiállításunk heidelbergi bemutatói) igen sikeresek voltak és ezt a jövőben is folytatni kell. Újabban az Archiv für Zeitgeschichte (ETH Zürich) intézetével való közreműködés keretében Holokauszttal kiállítást mutattunk be Zürichben 2018-ban, majd 2019-ben Budapesten folytattuk a projektet a Falba zárt sorsok. Házak és emberek, 1944. Budapest – Bergen-Belsen – Svájc: a Kasztner-vonat utasai című kiállítással. Úgy vélem fontos üzenete van annak, hogy egy magyarországi kulturális intézménynek a holokausztról szóló kiállítását Németországban és Svájcban is bemutatják.

tekintettel az „irányított kutatás” program elemre. Levéltári Szemle, 2013. 4. sz. 48–54.

Levéltárunk 2009 óta szorosan együttműködik a bécsi székhelyű International Centre for Archival Research-el (ICARUS), amely egyesületi formában igyekszik projekteket szervezni a főként közép-kelet-európai taglevéltárak számára. Az ICARUS egyik vezetőségi tisztét jómagam töltöttem be. Ennek az értékes együttműködésnek lett a gyümölcse a 2009-2014. évi nemzetközi digitalizációs és közzétételi (ENARC) projekt sikeres megvalósítása is, illetve a 2014-ben elnyert, 2018 őszéig megvalósított, a magyarországi topotékákat (internetes platform magániratok közzétételére) megvalósító CO:OP projekt.⁴¹ Most együtt igyekszünk részt venni az európai időgép projektben (Time Machine FET Flagship Project).

Nagyon fontosnak tartom a határon túli kapcsolataink szinten tartását és bővítését. A BFL 2015–2017 között két sikeres projektet valósított meg Kárpátalján, a Beregszászi Levéltárban: nagy mennyiségben mentettünk meg pusztuló, a magyar történelem szempontjából meghatározó értékű forrásokat, restauráltuk, digitalizáltuk és közzé tettük a kárpátaljai kataszteri térképeket (8000 db),⁴² a második projektben a területről Trianon után készült legátfogóbb képet adó, a cseh mellett magyar nyelven készült 1921-es népszámlás íveit mentettük meg az enyészettől hasonló módon (320 ezer oldal!). Ezen kívül restaurátor műhelyt rendeztünk be, raktárakat láttunk el modern, fém állványzattal, továbbképzéseket tartottunk restauratori és levéltárpedagógiai kérdésekben. Munkatársaim a két projekt keretében heteket töltöttek Beregszászon, aktívan támogatva a helyi levéltár szakmai munkáját.⁴³ A tudástranszfer mellett igen fontos eredménynek tartom a kialakult szoros baráti viszonyt a két intézmény munkatársai között, amit szeretnénk a későbbiekben is ápolni. Szeretném a programot folytatni, amennyiben annak forrását az első két projektet finanszírozó Külgazdasági és Külügyminisztérium továbbra is biztosítani tudja.

Nagy sikerrel rendeztük meg 2013-tól évente a határon túli és egyházi levéltárosok továbbképzését. A három napos képzés során főként informatikai, e-levéltári, digitalizálási, állományvédelmi, levéltár-menedzsmenti és levéltárpedagógiai tudásunkat osztottuk meg gyakorlatorientált képzések keretében. A mesterkursusnak hívott rendezvényen Szlovákia, Szerbia, Románia, Ukrajna magyar vonatkozású anyagot őrző állami, önkormányzati és egyházi levéltárainak és szinte valamennyi hazai egyházi levéltártípus munkatársai vettek részt rendszeresen. Ezt a továbbképzést, aminek a költségeit az NKA biztosította eddig, szeretném a továbbiakban is évi rendszerességgel megtartani.⁴⁴

⁴¹ Ld. a 18. jegyzetet.

⁴² Haraszi Viktor: Kárpátalja kataszteri térképeinek digitalizálása és közzététele. *Catastrum*, 2015. 2. sz. 50–60.

⁴³ István Kenyeres: Rescuing Ukrainian archival documents – Rescuing historical roots of Hungary. In: *Insights. Archives and People in the Digital Age*. 1. (2015:2) 21. Uő: Die Rettung von ukrainischem Archivgut. In: *Insights. Archive und Menschen im digitalen Zeitalter*. 1. (2015:2) 21

⁴⁴ Egy visszhang a képzésről: <https://ersekseg.ro/hu/content/mesterkursuson-foegyhazmegyei-leveltar-munkatarsai> Vlatkék is publikáltak vmit!

Felmerülhet a kérdés, hogy miért tekintheti feladatának a BFL határon túli programok lebonyolítását? Úgy vélem, hogy a magyar nemzet fővárosa levéltárának adottságai, szakembergárdája, infrastruktúrája és probléma-kezelő képessége, küldetésnyilatkozata nemcsak predesztinálja, hanem egyfajta kötelességévé is teszi az intézmény számára, hogy tudását, erejét a határon túli társintézményeink támogatására is fordítsa. E tekintetben nem lehet döntő, hogy az adott levéltár városi, állami vagy egyházi fenntartásban működik. Ezekre a projektekre mindig kerestünk és találtunk külső finanszírozót, pályázati forrást. Az együttműködések keretében létrehozott eredmények pedig sok esetben a BFL szakmai programjait (pl. Hungaricana bővítés) is szolgálták. A szakmai tapasztalatok átadására – tudástranszfer keretében – Beregszászon, Zentán, Újvidéken több alkalommal is sor került, a BFL munkatársai helyszíni, gyakorlatorientált képzéseket tartottak, főképp állományvédelmi és levéltárpedagógiai területen.⁴⁵

Újabban lett meghatározó partnerünk a Hungaricanát fenntartó Országgyűlési Könyvtár is. Közös szervezzük a Hungaricana továbbfejlesztését, részt veszünk az ezzel kapcsolatos szakmai rendezvényeken.

Természetesen a fővárosi társintézményeinkkel, a BTM-el, a FSZEK-al és a Fővárosi Állat- és Növénykerttel is együttműködünk. Eddig is szorgalmaztam a közös projekteket, és mindegyik társintézményünkkel valósítottunk is meg ilyen kiállítások és más tudományos együttműködések keretében. A jövőben az Időgép, a Városliget-történet projektünk, a Budapest 150. évfordulójára elkészítendő városmonográfia újabb lehetőséget kínálnak a még szorosabb szakmai együttműködésre.

7. Vízión: a BFL 2023-ban

Végül érdemes egy kicsit elgondolkodni azon, hogy összességében hova kívánunk eljutni 2023-ig. Szeretném, ha a BFL eddig kivívott szakmapolitikai pozícióját hazai és nemzetközi szinten tovább tudnánk erősíteni. A ciklus végére szeretném elérni, hogy a BFL infrastruktúráját meg tudjuk újítani, az informatikai rendszerünk (storage, mentőrendszerek, szerverek, belső hálózat, nyilvántartó és archiváló szoftverek) pedig az öt év múlva elvárt követelményeknek is meg tudjon felelni. A Főváros által biztosított beruházási forrásból a raktárkapacitás növelési programunkat és ezáltal a középtávú iratgyarapítási terveinket is meg tudjuk majd valósítani. A raktár- és az e-levéltári kapacitás az alapja annak, hogy az iratképzők megbecsült partnerei legyünk mind a papír- mind az elektronikus iratátadások során. Van egy vízióm arról is, hogy Magyarországon megoldjuk az egyik legnagyobb megoldatlan szakmai problémát, a tömeges fertőtlenítés kérdését. Szeretném elérni, hogy rendezési munkálataink

⁴⁵ Ld. például: A restaurálás alapjairól. Nemzetközi levéltáros találkozó Zentán. Magyar Szó, 2016. november 25. https://www.magyarszo.rs/hu/3223/vajdasag_zenta/156649/A-restaur%C3%A1l%C3%A1s-alapjair%C3%B3l.htm (A letöltés ideje: 2019. május 30.)

továbbra is meghatározó részét képezze a szakmai feladatoknak, a BFL valamennyi leírási egységéhez a Szakmai rendeletnek megfelelő elektronikusan vezetett naprakész raktári nyilvántartásunk legyen, fondleírások minél nagyobb számban álljanak rendelkezésre, adatbázisépítési és digitalizálási tevékenységünk pedig az elmúlt öt évhez hasonlóan sikeres legyen. Az elektronikus iratokkal már ma is megbirkózik a BFL, de öt év múlva a jogszabályoknak megfelelő, bejáratott gyakorlatunk lesz. Már 2023 előtt jóval a Budapest Időgépnak a levéltár „zászlóshajó” projektjének kell lennie, amely mind a kutatók, mind pedig a főváros múltja iránt érdeklődők, városlakók, történészek, építész- és művészettörténész szakemberek, építészek, urbanisták, közigazgatási, kulturális turizmussal foglalkozó és más szakemberek számára az elsőszámú viszonyítási pont lesz, ha arra gondolnak: „Budapest története”. Az Időgép egyúttal az infokommunikációs kihívásoknak megfelelő, látványos, modern eszköze lesz az egyesítésének 150. évfordulóját megünnepelni készülő fővárosnak, csakúgy, mint az évfordulóra megjelentetni tervezett új, modern várostörténeti monográfia. A munkakörülményeket továbbra is magas szinten szeretném biztosítani, a felvázolt vezetői program maradéktalan megvalósítása érdekében pedig kezdeményezni fogom az engedélyezett létszámunk növelését a jelenlegi 122-ről. Bár nem feltétlenül az intézmény vezetésén és a fenntartó hozzáállásán múlik – mert mindkét szereplő eddig is pozitívan viszonyult a kérdéshez –, szeretném, ha a munkatársak méltóbb, valódi megélhetést biztosító illetményt kapjanak jól megérdemelt munkájukért, hiszen ők valóban a magyar kultúra és társadalom „napszámosai”, munkájuk nélkül a magyar múlt meghatározó emlékei, az identitásunk alapjait képező történeti források, közigazgatási, jogi kérdések eldöntéséhez nélkülözhetetlen információk nem maradnának fenn, nem lennének hozzáférhetők a kutatók, állampolgárok, a közigazgatás és a tudomány művelői számára.

Ami szolgáltatásainkat illeti: meg kell őrizni a mostani magas követelményeknek megfelelő színvonalat, a kutatók kiszolgálása mindig is elsőrendű feladat lesz, úgy, mint a hozzánk forduló ügyfelek ügyeinek intézése. Az elégedett kutatonál, ügyfélnél nincs jobb reklámja a levéltárnak.

Szeretném a levéltárpedagógiát a mindennapok szintjén beépíteni a munkánkba, hogy a fővárosi diákok első kézből szerezzenek tanúbizonytságot a múltról, szakmailag hasznos, tartalmas foglalkozásokat töltsenek el nálunk, hogy később tájékozott kutatóként, ügyfélként, vendégként lássuk őket viszont. Elérendő célként fogalmazható meg a BFL rendezvény-tevékenységének a jelenlegi magas szinten való megtartása, annak érdekében, hogy a kiállítások, a levéltári piknik, a levéltári napok és más rendezvényeink továbbra is közönségvonzó, kiemelkedő szakmai színvonalúak legyenek.

A levéltár legyen egy olyan hely, ahová akkor is érdemes betérni, ha az ember nem kutatni vagy ügyes-bajos hivatali dolgát intézni jön be, hanem azért is, mert a levéltár egy emlékezet-intézményhez méltó módon szinte minden nap valódi kulturális élményt nyújt!

Boross István

A raktári jegyzék metamorfózisa

Bevezetés

A bevezető gondolatok között először azt kell megemlítenem, hogy 2014-ben elektronikus formában tettük közzé¹ szerzőtársammal, dr. Juhász Zoltánnal, a veszprémi Pannon Egyetem informatika tanárával közösen írt tanulmányunkat „A raktári jegyzékek elektronikus megjelenítése és kezelése” címmel.² Az akkor leírtak ma is aktuális kérdéseket boncolgattak. Az azóta eltelt öt évben részben ugyan bekövetkeztek az akkor előre jelzett változások, illetve megerősödtek egyes tendenciák, de gondolataink nem váltak elavulttá, sőt öt évvel ezelőtti várakozásainkhoz képest a szakma elméleti szempontból kevésbé foglalkozott a kérdéssel, és azóta sem gondolta újra a raktári jegyzék problematikáját. Ugyanakkor ellentmondásos (vagy épp jellemző?) módon az egyszeri levéltáros annál többet foglalkozik napi munkája során a kérdés gyakorlati oldalával, elvi útmutatást azonban ritkán kap. Valamiért a raktári jegyzékek kérdése (tegyük hozzá: mint ahogyan a hasonló elméleti levéltártani kérdések) leginkább csak informális szakmai egyeztetéseken és beszélgetéseken kerülnek elő. Ezen gondolatok jegyében ajánlom az olvasó figyelmébe a 2014-es tanulmány levéltárszakmai részének rövidített és aktualizált verzióját.³

¹ A tanulmány eredetileg a Veszprém Megyei Levéltár honlapján a <http://www.veml.hu/leveltar/id-354.html> címen jelent meg 2014. június 2-án. A munka az NKA támogatásával készült.

² A levéltári informatikai fejlesztések terén a Veszprém Megyei Levéltár és a Pannon Egyetem Műszaki Informatikai Karának Villamosmérnöki és Informatikai Rendszerek Tanszéke együttműködése 2008-ban indult. A kezdetektől az egyik frekvencián informatikai probléma, amelyre a levéltárosok és az informatika tudományának egyetemi kutatói együtt keresték a választ, a levéltár elektronikus formában rögzített raktári jegyzék állományának adatbázisba rendezése, a raktári jegyzékekkel végzett munkafolyamat informatikai támogatása volt. A közös munka első állomásaként a Veszprém Megyei Levéltárban 2011-ben mutattuk be a raktári jegyzékek kezelését biztosító program első változatát. (Pintér, 2010.) Ennek a projektnek a tapasztalatait felhasználva 2012-ben újabb kísérleti program fejlesztéséhez fogtunk. (Kemenszki, 2012.) 2014-ben a levéltár–egyetem együttműködés során egy olyan adatmodell és koncepció létrehozása lett a cél, amelyet nyílt forráskódú, a hosszantartó archiválást elősegítő technológiákkal hozunk létre. Alapvető követelménynek tekintettük a rugalmasság elvének megvalósítását, egyrészt a bővítés lehetősége, másrészt a könnyű konvertálhatóság révén. Juhász Zoltánnal együtt akkor úgy véltük, hogy az általunk javasolt elképzelés alkalmazása a levéltárak beclésünk szerint százazres nagyságrendű raktári jegyzék állományának optimális elektronikus megjelenítéséhez és adattartalmának legjobb kiaknázásához vezethet.

³ Előrebocsátom, hogy tanulmányomban gyakran használlok Veszprém megyei példákat, mivel ezeket ismerem a legjobban. Azonban bízom benne, hogy ez a tény a munka szakmai objektivitásán nem ejt csorbát.

A magyarországi levéltárak segédletkészítési gyakorlatának legalapvetőbb és a mindennapi munka során megkerülhetetlen terméke évtizedek óta a raktári jegyzék. Bár a jogszabályok és a levéltártani szakirodalom klasszikusan a nyilvántartási célú segédletek, több esetben egyenesen a nyilvántartások közé sorolja a raktári jegyzéket,⁴ mégis e segédlettípus szinte már megszületésétől kezdve paradox módon kutatási és tájékoztatási célú használattal is bírt. A raktári jegyzékek évtizedek alatt felhalmozott gazdag adattartalmának interneten való megjelenítésére, és ezzel teljes körű nyilvánossá tételére az utóbbi két évtizedben egyre erősebb igény jelentkezett a kutatói vagyó laikusok, a professzionális kutatók és a tájékoztatást végző levéltárosok részéről egyaránt.

A 2000-es évek elejétől kezdve a levéltáros szakmát több irányból ható erők terelték abba az irányba, hogy gondolja újra korábbi gyakorlatát. Ma már minden levéltáros számára evidens, hogy a raktári jegyzékek számítógépes megjelenítése csakis valamilyen adatbázisba rendezetten képzelhető el, ami a levéltárelmélet oldaláról szükségszerűen igényli e segédletünk formai és tartalmi reformját. Az adatbázisba rendezés gyakorlati problémáin való gondolkodás előtt tisztázni kell olyan kérdéseket is, mint például a nemzetközi levéltári szabványok alkalmazhatósága a magyarországi raktári jegyzék-készítési gyakorlatban, azaz hogyan biztosítható a raktári jegyzékekbe foglalt, a levéltári anyagra vonatkozó számtalan információ visszakereshetősége és a szabványos adatcsere-forgalom.

A rohamosan digitalizálódó világhoz való alkalmazkodás jegyében felmerül a kérdés, hogy a levéltárak legszélesebb körben használt középszintű segédletét, a raktári jegyzéket miként lehet optimális módon elektronikus úton elkészíteni, megjeleníteni és kezelni, továbbá hogy mit kezdetünk a már meglévő jegyzékekkel, legyenek azok papír alapúak vagy már valamilyen digitális formában léteznek.

Először arra gondoltam, hogy 2019-ben a raktári jegyzéknek mint a levéltári múlt egyik fontos rekvizitumának nekrológiát illene megírnom. Aztán mégis a metamorfózis kifejezést választottam címnek, Franz Kafka mindenki által ismert „Az átváltozás” című novellájára is utalva. Hiszen a raktári jegyzék mára a levéltáros szakmának ugyanúgy egyre nehezebben kezelhető problémát okoz, mint ahogyan Kafka művének főszereplője, Gregor Samsa bogárrá változását követően családja számára vált egyre nagyobb teherké. Az irodalmi párhuzamot azonban a novella végkimeneteléig már nem vinném el, nyitva hagyva a történetet egy optimista zárás számára. E gondolat fényében érdemes végigkövetnünk a raktári jegyzéknek, ennek a levéltári hungarikumnak a történetét a kezdetektől, hogy eldönthessük, az utazó ügynök sorsát szánjuk-e raktári jegyzékünknek, avagy új formába öntve, új életet lehelhetünk bele.

⁴ A művelődésügyi miniszter 130/1971. sz. (M.K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata kiadásáról 83. § (3); Endrényi, 1980: 250–253.; A közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet 34. § (2); Körmendy, 2009: 499–501.

Segédletkészítés a raktári jegyzék előtt

A raktári jegyzék elnevezés alkalmazására Ember Győző az 1958-ban megjelent, a levéltári segédletek készítése terén mérföldkőnek tekintett munkájában tett először javaslatot.⁵ A raktári jegyzék kialakulásának gyökereit az 1950-es évek elején megindult leltározási munkafolyamatok környékén kell keresnünk. Ezt követően mintegy két évtized alatt kristályosodtak ki e levéltári segédlettípus elméleti alapjai és a gyakorlati megvalósítás részletei. A magyar levéltárakban őrzött iratállomány feltártságának mértéke a II. világháború után sok kívánnivalót hagyott maga után.⁶ Elsősorban a történettudomány képviselői szorgalmazták a levéltárak országos szintű, teljes körű állományfelvételét.⁷ Az Országos Levéltárban évekig folyt az adatfelvételi metódus kialakítása. Ennek eredményeként kezdték meg 1949 áprilisában az *alap-leltárak* felállítását. A segédlettípus elnevezése már magában hordozta a levéltárosok gondolkodásmódját a munkafolyamatról. A leltározás, a leltárkészítés és a segédlet-típus szintje mai fogalmaink szerint alapszintű volt. 1950-ben a létrejövő Levéltárak Országos Központja (LOK) a vidéki állami levéltárakban is az Országos Levéltárban alkalmazott alapleltárak felvételét tűzte ki célul. Az alapleltár létrehozásának célkitűzéseiben a leltár jelleggel összhangban a hosszú távú megőrzés biztosítása és a belső nyilvántartási jelleg dominált. A LOK tervei szerint az alapleltározás megindítása után második körben kellett elkészülnie egy olyan leíró típusú segédletnek, amely a kutatók tájékoztatását kellőképpen szolgálja. Ezt a segédlettípust *ismertető leltárnak*⁸ nevezték el. Egyébként az 1950-es évek első felében a levéltári segédletek elnevezése, formája folyamatos átalakulásban volt, ezt jól mutatják a készítésükre vonatkozó tervezetek, utasítások és a szakfolyóiratokban⁹ megjelent írások sora. Kezdetben még maga a *segédlet* fogalma is szűkebb értelemben volt használatos, az eredeti, ügyviteli segédletekre használták a segédlet kifejezést. Csak később jelölte összefoglalóan a különböző típusú levéltári (szintetikus és analitikus) jegyzékeket, ami a kialakulóban lévő, új szakmai felfogásra utal.

⁵ Ember, 1958: 66–68.

⁶ Bár már 1942-ben döntés született az Országos Levéltárban, hogy a teljes iratállományról alapleltárakat és ismertető leltárakat kell felvenni, a háborús helyzet alapvetőbb feladatot adott a levéltárosoknak, az iratanyag megőrzését, megóvását a pusztulástól. Dóka et al., 2000: 217.

⁷ A két világháború közötti korszakban egy ilyen jellegű felmérést akadályozott a levéltári rendszer tagoltsága. A magánlevéltári státuszú családi, egyházi, vállalati levéltárak állami jellegű felmérése ellenállásba ütközhetett volna. Vö.: Megyei és városi közlevéltáraink alapleltáiról. Levéltári Híradó, 1952. 2. sz. 29.

⁸ Az ismertető leltár az alapleltártól két fontos elemben tér el: a leírt levéltári egység tárgyát részletesen írja le, valamint közli a hivataltörténetet és a fondtörténetet.

⁹ A háború előtt indult Levéltári Közlemények több éves szünet után 1954-ben indult újra. 1951-ben indult a Levéltári Híradó, amely 1961-től Levéltári Szemle néven jelent meg.

A levéltári munka napi gyakorlata azonban arra ösztönözte a levéltárosokat, hogy az őrzött iratanyagról az alapleltárak után és az ismertető leltárak mellett (előtt) olyan középszintű részletező leltár jellegű segédleteket készítsenek maguknak, amelyeket a napi munkában a levéltári anyag kezelése, őrzése és a kutatók tájékoztatása terén is felhasználhatnak. Leegyszerűsítve a levéltáros elemi érdeke volt, hogy tudja, hogy a keresett információt hordozó iratot melyik csomóban, dobozban, kötetben stb. találja meg, és a lehető leggyorsabban elő is tudja keresni azt. Makkai László, az MTA Történettudományi Intézetének neves történésze az Országos Levéltár alapleltárainak értékelése kapcsán ezt írta: „A rakszámok, ill. egy-egy levéltári egység csomóinak vagy köteteinek sorszámai vegyes tartalmú egységek [...] esetében a kutató számára eligazodást csak abban az esetben nyújtanának, ha az alapleltárak az egyes csomók (kötetek) tartalmát és évkörét külön is feltüntetnék [...] Kíváncs volt, hogy az ismertető leltárak ilyen különleges esetekben rakszám szerint részletezve közöljék az iratok tartalmát és évkörét.”¹⁰ Az előbb vázolt kettős igény hatására – központi utasítás nélkül is – öntevékeny módon különféle tételajstromok, csomójegyzékek születtek.¹¹ A LOK tudományos osztályán dolgozták ki a *leírójegyzék* készítésére vonatkozó utasítás tervezetét, amelyet 1955-ben tártak a szakma elé.¹² Ezt a segédletfajtát tájékoztatási célú, részletes leltárnak szánták. Az állagszintre vonatkoztatott *leírójegyzék* elnevezés mögött megjelenő tartalom a csomójegyzékelés gyakorlatából kiindulva, a csomójegyzéket a *konspektussal*¹³ összevonva az első olyan formát mutatta, amely már egyértelmű rokonságot mutat a raktári jegyzékekkel. A tervezet az állagot alkotó raktári egységek darabonkénti felsorolását és leírását várta el. „Tárgyi tagolódású iratanyag esetén a leírójegyzéket úgy kell elkészítenünk, hogy ebből az iratanyagnak mind tartalmi kifejtése, mind raktári elhelyezése valóban áttekinthető legyen. Az egyes raktári egységek tartalmának kifejtésén kívül az egész állag általános tagolódását is fel kell tüntetnünk. [...] Az iratanyag tartalmának kifejtésében az egyes raktári egységeknél /csomó, dosz-szié stb./ nem szabad megállnunk, hanem az ezeken belüli tárgyi tagolódást is ki kell fejtenünk, ha egy csomón belül több tárgyi kategória található.”¹⁴ Az ezt követő szakmai viták részletes kifejtése szétfeszítené e dolgozat kereteit. Mégis mindenképpen érdemes külön megemlíteni – már csak elődünk iránti tisztelet okán is – Takáts Endre¹⁵

¹⁰ Makkai, 1953: 110.

¹¹ Borsa, 1955: 203.

¹² MNL OL XIX-I-18-a: 86401-17-1/1955 LOK Utasítás a leírójegyzék készítéséhez. Tervezet. 1955.05.20. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=705&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

¹³ Konspektus: tájékoztatási célú, a legkisebb tárgyi egységek szintjén készült, szintetikus, belső használatra szánt levéltári segédlet. A konspektustól a levéltári anyagra vonatkozóan csupán egyetlen adatot várunk: a levéltári címeket vagy jelzeteket. Ember, 1982: 195.

¹⁴ Lásd a 12. lábjegyzetet.

¹⁵ Takáts Endre a cikk írásakor a Soproni Állami Levéltár vezetője volt, később a Veszprémi Állami (majd Megyei) Levéltár igazgatója lett (1961), e tisztelet nyugdíjazásáig (1973) töltötte be.

hozzászólását. A vidéki levéltárak érdekeit képviselve kinyilvánította, hogy az eddigi gyakorlat helyett, amely az alapleltárak készítését helyezte előtérbe, jobb lett volna a csomójegyzékkel indítani az országos szintű leltárkészítő munkát. Rávilágított arra, hogy a levéltári terminológiában így is van némi zavar, a leírójegyzék mint új fogalom és jegyzéktípus behozása ezt tovább erősíti. Másrészt érdekes fordulattal azt javasolta, hogy az eddigi alapleltár továbbfejlesztésével alakuljon ki inkább a közönségnek szánt *ismertető leltár* formája. Míg a csomóról csomóra haladó leírójegyzéket kereszteljük át *alapleltárrá*, amely a nyilvántartási célokat szolgálja.¹⁶

1956-ban a Levéltári Híradóban jelent meg Balázs Péter – aki a LOK majd a Levéltári Igazgatóság tudományos munkatársa volt – által jegyzett cikkben¹⁷ a *csomójegyzék és repertórium* készítéséről szóló utasítás. Ismét visszatért tehát a szakma a *csomójegyzék*hez, ugyanakkor bevezették a *repertórium* fogalmát is. A szerző felhívta arra is a figyelmet, hogy mindkét jegyzéktípus önálló segédletsorozatot képez, nem az alapleltárak melléklete.¹⁸ Voltaképpen szerkezetében a két segédlettípus között nem volt különbség. A tárgyi alapon nem tagolt (pl. sorszámos, alapszámos, időrendben lévő) állagok esetében csomójegyzék készítését írták elő, a repertórium a tárgyi alapon tagolt állagok (pl. egyes közigazgatási irattárak, főképpen családi és üzemi levéltárak) anyagának leírására szolgált. A két jegyzéktípus pontokba szedett jellemzői között a különbség az *állagot alkotó raktári egységek felsorolása* pontban mutatkozott meg. A repertórium az állag tárgyát és szerkezeti felépítését tartalmazó áttekintő jegyzékek jellemzőit is magába foglalva az iratok tartalmának ismeretét is elvárta készítőjétől, hiszen másképp nem volt lehetősége a tárgyi alapon tagolt iratanyag tárgyi kibontására. Míg a csomójegyzékben elégséges a jelzetek (iktatószám, alapszám) rendjében kezelt iratoknak a raktári egységen belüli legalacsonyabb és legmagasabb jelzetét és az évet megadni az iratok tárgyának meghatározása nélkül.

A raktári jegyzék megalapozása

Az évtized végére eljutott oda a levéltáros szakma, hogy már egy komolyabb, a későbbi évekre nézve iránymutató összefoglalás is születhessen a levéltári segédletekről. Ember Győző, az Országos Levéltár főigazgatója az 1958-ban induló levéltártani és történeti segédtudományi kiadványsorozat első köteteként publikálta *A levéltári segédletek* című művét.¹⁹ E munka első felében a szerző a segédletek rendszerének fő jellemzőit általánosan ismerteti. Ezek közül témánk szempontjából két elem érde-

¹⁶ Takáts, 1956: 278–284.

¹⁷ Balázs, 1956: 153–165.

¹⁸ Előfordult, hogy az alapleltárat bővítették ki a csomójegyzékkel, például „a győri levéltárban a Győri Törvényszék urbéri és tagosítási iratainak alapleltára 26 oldal terjedelmű” írja Balázs Péter, ami az áttekinthetőség rovására ment.

¹⁹ Ember, 1958.

mel külön is említést. A segédletek legfontosabb adatai közül a levéltári anyag címe és jelzete Ember Győzőnél nem válik el egymástól, ezeket a szerző „és” illetve „vagy” jelleggel együttesen kezeli.²⁰ Ez a gyakorlat meg is gyökeresedett Magyarországon, és nem is okozott problémát mindaddig, amíg a nemzetközi szabványok alkalmazása a 2000-es években be nem gyűrűzött Magyarországra. Ember Győző másik fontos megállapítása a raktári jelzettel volt kapcsolatos. Leírása szerint korábban a raktári jelzet fogalmában szorosan összekapcsolódtak a raktárépület, a raktárterem, az állvány és a legkisebb raktári egység azonosító, jelölő elemei. Ugyanakkor a legkisebb egység, az iratokat közvetlenül magában foglaló tárolóegységek, a raktári egységek jelzete nem egészen konzekvensen hol a raktári, hol a nagyobb levéltári egységen belüli helyét jelezte egy-egy iratcsomónak, kötetnek.²¹ Ezért a szerző a raktári jelzetet kettéválasztva bevezette a helyrajzi (topográfiai) jelzet és az önálló raktári jelzet egymástól elkülönülő fogalmait. Így a legkisebb raktári egységre szűkített raktári jelzet már nem az iratanyag helymeghatározásához kötődött elsődlegesen, hanem sokkal inkább a levéltári anyag elvi tagozódásához közelített. Megvolt a gyakorlati oka ennek a változtatásnak, hiszen az iratoknak egyik polcra a másik polcra, egyik raktárból a másik raktárba való áthelyezésekor a helyváltozás nyilvántartása könnyebb volt úgy, ha a raktári jelzet nem a pontos, fizikailag körülhatárolható raktári helyet jelöli. A raktári egység jelzete függetlenedett a raktári helytől, könnyebben mobilizálhatóvá vált hát a levéltári anyag nyilvántartásának szempontjából is. Ez a fogalmi elhatárolás a raktári jegyzék szerkezetére komoly hatással volt a későbbiekben azáltal, hogy a raktári egységek jelzete az irategységek levéltárbeli helyét jelző levéltári jelzetekkel került közelebbi kapcsolatba. A mű második részében Ember Győző sorra veszi a segédletek egyes típusait. Ezek között pedig már önálló műfajként megtalálhatjuk a *raktári jegyzéket* is a közepes szintű levéltári segédletek sorában. A raktári jegyzék mellé ebbe a csoportba még a *konspektus* és a *repertórium* került. A csomójegyzék raktári jegyzékre átkeresztelésének legfőbb indoka az volt, hogy a csomójegyzék elnevezése egyértelműen az egyik típusú legkisebb raktári egységre utal, ugyanakkor a csomójegyzék tartalmazhatja a többi típusú legkisebb raktári egységet is: köteteket, dobozokat, tékákat. Ember Győző a raktári jegyzék elsődleges céljának a levéltári anyag biztonságos őrzését tartotta, ezzel a nyilvántartási jellegű segédletek közé sorolta. A raktári egységekben elhelyezett iratok levéltári jelzeteivel kapcsolatban megállapította, hogy a raktári jegyzék szintetikus volta miatt nem kell feltüntetni a jegyzékben a teljes mélységű levéltári jelzetet. Azaz elegendő a raktári egységben foglalt legkisebb és legnagyobb jelzetet megadni, ha közte vannak hiányzó jelzetek, iratok, ezt a raktári jegyzék nem kell, hogy tartalmazza. Ez a megoldás a későbbiekben teljes polgárjogot nyert, az 1971-es raktári jegyzék munkautasí-

²⁰ A levéltári terminológiai lexikonban is így rögzült. Lásd: Ember, 1982: 14–105, 14–108, 14–109.

²¹ Ember Győző ilyen példákat említ: 11. sz. raktárterem 1001. sz. raktári egysége; vagy: helytartótanácsi levéltár, helytartótanács regisztratórája 101. sz. raktári egysége.

tásban is ez köszön vissza. Gyakorlati szempontból logikus megoldás volt, hátránya az esetleges félretájékoztatás mellett (azt gondolhatja a kutató, hogy a számkontingensbe eső minden irat megtalálható az anyagban) az, hogy a raktári egység–levéltári egység kapcsolatot tovább erősítette. A területi adatok megadására a később általánossá váló kétfajta számítási módot fogalmazta meg Ember Győző. Egyrészt az iratfolyóméterben mért területet elégségesnek gondolta a nagyobb levéltári egységek (állag, fond) szintjén megadni. Emellett célszerűnek tartotta a raktári egységek számát fajtánként is részletezni. A mű a raktári jegyzék formai kérdéseit nem taglalta azon túl, hogy a jegyzék szerkezete a levéltári anyag tényleges rendszerével egyezzen meg, és ívformában készüljön.

A levéltári szakmai problémák hatékonyabb megoldására a LOK helyébe lépett Levéltári Osztály 1958-ban létrehozta a Levéltári Módszertani Kollégiumot. A Módszertani Kollégium keretében 1960-tól működő bizottságok egyike volt a segédlet-készítési bizottság. A Wellmann Imre által vezetett bizottságnak fő feladata az egységes rendszerű segédletek elkészítését elősegítő munkautasítások kidolgozása volt.²² A segédletkészítési bizottság 1961-ben tette közzé tervezetét a *levéltári leltár* munkautasításáról.²³ Az újabb segédletnév-változat mögött valójában a raktári jegyzék formai és tartalmi elemeinek részletes leírása rejlik. A tervezet a rendezési munkák eredményeképpen létrejövő segédletnek tekinti a levéltári leltárt, amelynek létrehozásához részletes gyakorlati útmutatással is szolgál. A „raktári jegyzék” elsődleges feladata továbbra is az *„hogy az iratanyag számbavétele után annak épségben való megőrzését szolgálja”,* de az utasítás már kiemeli azt is, hogy a tárgyi alapon tagolódó fondok esetében ez a segédlet a kutatáshoz is segítséget nyújthat. Másrésztől érzékelhetően tovább erősödött a raktári egységekhez kötött jegyzékkészítési elv: „A leltár számbavételi egysége általában a raktári egység. [...] A leltár szerint általában lemegy az egyes raktári egységekig (csomókig, kötetekig stb.), de ennél mélyebbre: raktári egységen (csomón stb.) belüli kisebb tárolási vagy tárgyi egységekig nem hatol.”

Az 1960-as években a Veszprémi Állami Levéltárban Takáts Endre igazgatói működése alatt kezdődött meg a raktári jegyzékek készítése. A fond- vagy állagszinten felvett jegyzékek a raktári egységek rendjében rögzítették a levéltári egységek tartalmát, a tárgyi alapon nem tagolt sorozatok esetében a csomójegyzék mintájára történt az iratanyag tárgyi ismertetés nélküli leírása, a tárgyi alapon tagolt sorozatok esetében a legkisebb tárgyi egységek címeinek megadása a jellemző. Ebből az időszakból a csajági körjegyzőség iratainak (MNL VeML V. 321.) jegyzékét mutatjuk példaként.

²² A bizottság tagjai voltak Wellmann Imre mellett Hadnagy Albert, Lengyel Alfréd, Sashegyi Oszkár és Soós Imre. Dóka et al., 2000: 243.

²³ Wellmann, 1961.

1. A csajági körjegyzőség iratainak raktári jegyzéke (MNL VeML V.321.a, készült 1966-ban)

Tételszám: 182		- 1 -	
		Veszprémi Állami Levéltár	
		V. 321. a	
		<u>Csajág község iratai.</u>	
		/1864-1952/	Terjedelem: 1,21.-fm.
		<u>I. Általános iratok.</u>	
1./ norm.cs	Sorszámos	1920/ 641 1924/ 217 1926/ 224, 405, 951, 1001 - 2151	
2./		1927 1001 - 1499 1928 2502 - 2826 1946 1506 - 3032	V. 321.
		<u>II. Háztartási iratok.</u>	
3./	a./ Fizetési meghagyások nyilvántartási jegyzéke bélyeg és jogilletékekről	1879 - 1884	ési és 1947 - 1948 1947 - 1951
	b./ Illetékfizetési meghagyás nyilvántartási jegyzéke	1888	1949
	c./ Csajág költségvetése	1935	si
	Körjegyzőségi fizetések pénztári naplója		és lero-
	Illetmények számfejtőkönyve		
	Körjegyzőségi közös számadás		
	Fizetési jegyzék másolata	1935 január-dec.	1950
	d./ Körjegyzőségi közös alap számadási főkönyve	1946 - 1947	1950 /1951
	Közbirtokossági alap számadási fk.	1946 / 1947	
	Csajág-Küngös számadási főkönyve		1950
		./.	
		<u>III. Különféle vegyes és fontosabb iratok.</u>	
6./ norm.cs	a./ Választási iratok	1945 - 1950	
	b./ Hadigondozottak iratai	A - Z 1944 - 1949	
	c./ Helyhatósági engedély díjakról készített szabályrendelet	1930 - 1931	
	Hivatalos munkaidőről készített szabályrendelet	1936	
	Járdaépítési szabályrendelet	1939 - 1940	
	Nyilv. a kiadott szolg. cseledekönyvekről	1949	

A raktári jegyzék születése

A levéltárügy 1968–1971 közötti reformja új jogszabályok²⁴ segítségével szabályozta újra a levéltári szervezeti felépítést. A levéltári munka feltételrendszerét pedig minden eddiginél részletesebben határolták körül. Természetesen ezek a folyamatok a segédletkészítés területén is érzékeltették hatásukat. A raktári jegyzék jellemzői is ekkor rögzültek véglegesen.

Az 1971-ben kiadott Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ) a levéltári anyagról felveendő nyilvántartások közé sorolta a raktári jegyzéket:

„89. § (1) A levéltár fondonként raktári jegyzéken tartja nyilván az általa őrzött levéltári anyag raktári egységeit (csomó, doboz, kötet stb.).

(2) A raktári jegyzék az egyes raktári egységeket

- a) a fond szerkezetének megfelelő, a fondképző szervezetét, illetőleg funkcióit is tükröző tagolásban és
- b) e tagolásnak megfelelően kialakított levéltári egységek (állagok, sorozatok, tételek stb.) ideális sorrendjében sorolja fel.

(3) A raktári jegyzék az egyes raktári egységekről a következő adatokat tartalmazza

- a) a raktári egységek – a (2) bekezdésben említett sorrendnek megfelelő – száma;
- b) külön-külön az egyazon raktári egységbe esetleg összefogott valamennyi levéltári egység (tétel stb.) címe;
- c) a raktári egységbe foglalt levéltári egységek kezdő és záró jelzete, valamint – ha a jelzet nem tartalmazza – a rájuk jellemző időadat.”

A lakonikus jogi megfogalmazásból láthatjuk, hogy a korábbi tendenciát folytatva itt is a raktári egységekre fűzik fel a raktári jegyzék szerkezetét. A raktári egységek elsőbbsége látszik érvényesülni, dacára annak, hogy ekkor már ismert volt Sashegyi Oszkár írása a raktári jegyzékről, amelyben a raktári egységek és a levéltári egységek párhuzamos, egyenrangú haladását mutatta be. Egy jogi szabályozásnak természetesen kellőképpen tömörnek kell lennie, nem fér bele a részletek bemutatása, ugyanakkor így jobban kiütkeznek a hangsúlyok is. A LÜSZ raktári jegyzéke a raktári egységekben elhelyezett levéltári egységek leírásáról csupán annyit mond, hogy az ideális sorrendben kell őket felsorolni. Összességében túlságosan leegyszerűsítettnek tűnik a jogszabályban rögzített leírás; mintha a korábban több hivatkozott szakcikkekben is bemutatott két különböző típusú iratsorozatnak a különböző

²⁴ A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet; A 30/1969. (IX.2.) kormányrendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról; A művelődésügyi miniszter 130/1971. sz. (M.K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata kiadásáról.

módon való jegyzékelési módja itt összemosódna. Csak az egyszerűbb szerkezetű, nem tárgyi alapon rendezett iratok leírásának elemei köszönnek vissza: a levéltári egység címe, a raktári egységbe foglalt levéltári egységek kezdő és záró jelzete, valamint kora. A tárgyi alapon tagolódó iratok konspektus jellegű leírása nem fedezhető fel a LÜSZ szövegében. Érdekes elem, hogy bár az ismertetett szakmai anyagok fond, illetve állag szintjén „készítetik” a raktári jegyzéket, a LÜSZ csak fondonként készítendő raktári jegyzéket említ. A jogszabály előnyére írandó, hogy a többszintű leírási módot viszont tartalmazza.

A szabályzat új fogalomként megemlíti még az *ideiglenes raktári jegyzéket* és a *darabjegyzéket*. Az ideiglenes raktári jegyzéket a rendezettség alacsonyabb szintje különbözteti meg a raktári jegyzéktől. Szerkezete hasonlatos, pusztán a tárgyi egységekről közölt adatok szegényesebbek a raktári jegyzékben előfordulóknál. A darabjegyzék a legkisebb tárgyi egység alatti szint, az egyes ügyiratok leírására szolgál, adattartalma speciális, igazodik az adott iratanyaghoz. Érdekes módon az áttekintő raktári jegyzék fogalma nem került bele a LÜSZ-be.

A segédletkészítési bizottság még a nagy jogszabályalkotást megelőzően befejezte működését, de a bizottság egyik volt tagja, Sashegyi Oszkár 1970-ben a Levéltári Szemlében az áttekintő raktári jegyzék tervezetéről írt cikket.²⁵ Már a cikk címe is újdonságot hozott, az áttekintő jelzőt helyezte a *raktári jegyzék* elé. Az áttekintő raktári jegyzék szintetikus, a legkisebb tárgyi egységeken belülre nem hatoló, közép szintű segédlet, amelynek rendeltetését a szerző kettősnek tekinti: nyilvántartó és tájékoztató is egyben. A raktári jegyzék komplexitásának alapja a csomójegyzék (a szerző *egyszerű raktári jegyzék*nek hívja) és a *konspektus* összeolvasztása. A korábbi tendenciát megtörve a jegyzék szerkezetében a konkordancia érvényesül a raktári egységek és a levéltári egységek között, tehát a raktári jegyzéknek azt kell bemutatnia, hogy az iratanyag külső-fizikai és belső-tartalmi tagolódása hogyan felel meg egymásnak. Ezzel Sashegyi Oszkár felfogása szerint a levéltári egységek szerepe a jegyzék felépítésében minimálisan egy szintre kerül a raktári egységgel. Bár a raktári egységek sorrendjében halad a jegyzék, de a törzsegység vertikális tagolódásának, tehát a levéltári anyag többszintűségének²⁶ a megjelenítésével végül a levéltári egységek leírására helyeződik át a hangsúly. Az áttekintő jellegét elsődlegesen a törzsegység általános, szöveges ismertetése adja, amely más, a magasabb szintű levéltári egységre vonatkozó adatokkal együtt a raktári jegyzék elejére került, ezeket Sashegyi Oszkár általános adatoknak nevezte el. A tulajdonképpeni jegyzékrész a *speciális adatok* elnevezést kapta, miután ezek az adatok csupán az egyes legkisebb raktári vagy tárgyi egységekre vonatkoznak, azokra egyedileg, speciálisan jellemző adatok.

²⁵ Sashegyi, 1970: 262–273.

²⁶ A többszintűség abból ered, hogy a raktári jegyzék fond, vagy állagos fond esetén állag szintjén készül. Tehát az állagon belül található sorozatok, alsorozatok, tételek egymáshoz való viszonyulásának bemutatása eredményezi az egyes jegyzékekben a többszintű megjelenést.

Egy év múlva Sashegyi Oszkár írását a Levéltári Igazgatóság szinte változatlan szöveggel mint *raktári jegyzék munkautasítást* adta ki (1971). Tehát az előbbieken az áttekintő raktári jegyzékről leírtak érvényesek a munkautasításban közreadott raktári jegyzékre is. Arra a munkautasításra, amely a LÜSZ-szel gyakorlatilag egy időben jelent meg. Roppant érdekes azonban, noha azt azért nem mondhatjuk, hogy a LÜSZ-ben megfogalmazott raktári jegyzék és a munkautasítás raktári jegyzéke gyökeresen ellentétben állna egymással, de mégis érezhető köztük némi hangsúlyeltolódás.²⁷ A raktári jegyzék munkautasításban kiemelten fontos jellemzőnek tekintett áttekintő jelleg a LÜSZ-ből teljes egészében hiányzik. A munkautasításban részletesen rögzítették, hogy a később fondismertetőnek is nevezett bevezető szövegben mire kell kitérni. Le kell írni a fond (és állag) anyagának keletkezését (a fondképzőre, a fond és állag kialakítására vonatkozó fő tudnivalókat), a fond (és állag) tárgyát, szerkezetét, rendszerét, kutatási lehetőségeit, az anyag rendezettségére és selejtezettségére vonatkozó adatokat, a jelentősebb hiányokat, az anyag levéltárba kerülésének módját. Megjegyzendő, a korábbi gyakorlat szerint ezeket az adatokat az alapleltár tartalmazta.

A raktári jegyzékben foglalt adatok részben olyanok, amelyek nagyobb egységekre vonatkoznak, részben olyanok, amelyek a legkisebb raktári, illetve tárgyi egységekre jellemzőek. A nagyobb egységek, a fond vagy az állag (attól függően, hogy melyik szinten történik a jegyzékelés) adatai összefoglalóan az általános adatok. A legkisebb raktári, illetve levéltári egységek adatai a *speciális adatok*.

Általános adatok:

1. A fond, illetve állag törzsszáma
2. A fond, illetve állag címe
3. A fond, illetve állag kora
4. A fond, illetve állag terjedelme
5. A fond (és állag) általános ismertetése
6. A fond, illetve állag nagyobb levéltári egységekre tagolódásának feltüntetése
7. A fond, illetve állag raktári helye

²⁷ Véleményem szerint a két alapidokumentumban megmutatkozó különbség azért nem volt szerencsés, mert esélyt teremtett arra, hogy ezután a különböző intézményekben ténykedő levéltári dolgozók által készített jegyzékek eltérő szerkezetű és minőségű raktári jegyzékeként jelenjenek meg. Mindez csupán attól függött, hogy ki melyik alapidokumentumhoz ragaszkodott inkább, vagy melyikkel találkozott egyáltalán. Feltételezhető, hogy a kezdeti években ez a probléma még nem jelentkezett, hiszen egy friss szabályozásnak kell néhány év, amíg meggyökeresedik, majd mintegy 15–20 évig mindenképpen élő is maradhat. De 30–40 évvel a bevezetés után (a 2000-es évek elején) sem történt semmilyen megújítás, pedig a levéltári környezet addigra jelentősen megváltozott. Megújítás nélkül már nem olyan evidens, hogy mihez fognak nyúlni mintaként a jelenkor levéltárosai. Elég csak az interneten ma már szép számmal elérhető raktári jegyzékek között tallózni, hogy ezt megállapíthassuk. Tapasztalatom szerint még utóbb a szakirodalom is érdekes módon eléggé megelégedkezett az 1971-es szabályozásról.

Speciális adatok:

1. A raktári szám
2. A raktári egység tárolási módja
3. A tárgyi egység címe
4. A tárgyi egység kora
5. A legkisebb raktári egységbe foglalt iratok levéltári jelzetei

A 47. oldalon közölt, 1976-ban készült raktári jegyzékben látható, hogyan tükrözhető a munkautasítás alapján a raktári egységek és a levéltári egységek konkordanciája.

A raktári jegyzék utóélete

Ettől kezdve jelentős változás a raktári jegyzék szerkezetében nem történt. Az 1970-es évek közepén még a repertórium körül élénkült fel a szakmai aktivitás.²⁸ Végeredményben a repertórium nem sokban különbözik egy jól megírt áttekintő raktári jegyzéktől, illetve többnyire egy kisebb-nagyobb fondcsoport fondjainak egybefűzött áttekintő raktári jegyzékeitől. Miután kiadásra szánták, a tájékoztató jellege dominál, a fondtörténeti bevezető tartalmi elemeinek pontosabb kidolgozása jellemzi.²⁹ Viszont a raktári jegyzék speciális adatai helyenként csökkentett adattartalommal jelennek meg, az egyes raktári egységeket nem sorolják fel mind, hanem az azonos tárgyi egységhez tartozó és azonos típusú iratok adatait összevontan adják meg évkörrel és a raktári egységek típusonkénti számával.

Ember Győző 1982-ben kiadott fő művében³⁰ a témánkhoz kapcsolódó lexikonbeli címszavak alatt a raktári jegyzék addigra már rögzült formájának és adattartalmanak jellegzetességeit a rá jellemző kiegészített, precíz megfogalmazással közölte. Az 1970-es, 1980-as években, ahogy az Országos Levéltárban és a többi tanácsi levéltárban, a Veszprém Megyei Levéltárban is klasszikus formátumú, írógépen gépelt raktári jegyzékek születtek az 1971-es munkautasítás szellemében.

²⁸ MNL OL XIX-I-7-o. Levéltárigazgatói értekezletek. 38256/1975. XII. LIG A tanácsi levéltárak anyagáról készülő leltárak [repertórium]. Melléklet: minta. Tervezet. (1975.09.22-1975.09.24-i hajdúszoboszlói igazgatói értekezlet 2. napirendi pont) 1975.09.10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveletariKorpusz_06_LeveletariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=842&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

²⁹ MNL OL XIX-I-7-o. 27.002/1976 IX. LIG Szempontok a tanácsi levéltárak középszintű leltárának [repertóriumának] elkészítéséhez 1976.07.06. 2–3. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveletariKorpusz_06_LeveletariFeldolgozas_4_Segedletkeszites/?pg=857&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.); Lásd még a repertóriumról: Szócs, 1986.

³⁰ Ember, 1982.

2. A nemesi felkelés iratainak raktári jegyzéke (MNL VeML IV.1.f, készült 1976-ban)

<p>Veszprém megyei Levéltár</p> <p>IV.1/f</p> <p>VESZPRÉM VÁRMEGYE NEMESI KÖZGYÜLÉSÉNEK IRATAI</p> <p>A NEMESI FELKELÉS IRATAI /ACTA INSURRECTIONALIA/</p> <p>1741 - 1850 /- 1859/</p> <p>21 doboz, 252 fm.</p> <p>A nemesi felkelés intézményének fennmaradt iratai, rendelkezések, számadások, jelentések, összeírások.</p> <p>Az állag nagyobbik része 30 kötegből áll, mely a korabeli mutatókönyv alapján kutatható. - A többi irathoz nincs segédlet, címük alapján kutathatók. Ezek az iratok részben fedik, részben folytatják az előző 30 köteg által átfogott időszakot.</p> <p>Az anyag legfigyelemreméltóbb részét az 1809. évi eseményekre vonatkozó iratok képezik, amelyeket azonban nemcsak a külön kivetett című sorozatokban, hanem a 30 kötegben is lehet keresni.</p> <p>1. d. 1. Insurrectionalia 1741 - 1813</p> <p>Iratok: I - III. köteg</p> <p>2. IV.</p> <p>3. V.</p> <p>4. VII - IX.</p> <p>5. X - XII. /a 46. számig/</p> <p>6. XII. /a 47. számtól/ - XIII. köt.</p>		<p>IV.1/f</p> <p>számig/</p> <p>számtól/ - XXIII. k.</p> <p>számig/</p> <p>számtól/ - XXX. k.</p>
	<p>S e g é d l e t : betűsoros mutató az I - XXX. köteghez.</p> <p>17. 2. Subsidionalia, 1792 - 1798</p> <p>Subsid. II. 8.</p> <p>Subsid. II. 9.</p> <p>Subsid. -</p> <p>3. "Insurrectionalia 1797" /1792 -/ 1797 - 1798</p> <p>18. Ugyanaz</p> <p>4. Parancsok protokolluma, 1797</p> <p>5. Szalóky István számadása, 1799 - 1811 /- 1817/</p> <p>19. 6. 1809-es iratok</p> <p>1809. No. 3 : Francia sarc</p> <p>1809. No. 6 : Insurrekcionális fuvarok</p> <p>20. 1809. No. 8 : Insurrekcionális lovas szabadcsapat</p>	

A raktári jegyzék digitális alakváltozása

A rendszerváltozást követően előbb az új levéltári törvény, majd annak 1995-ben történt megjelenését követően a hozzá tartozó végrehajtási rendelet kidolgozása foglalta le a levéltáros szakmát, hogy a kárpótlási törvény hatására a levéltárakat előntő ügyfél-áradat szakmai munkát hátráltató hatásairól ne is beszéljünk. A levéltári rendezőszobák csendjében a megszokott módon folytatódott a raktári jegyzékek készítése. Aztán vidéken jobbra az 1990-es évek közepétől³¹ már megjelentek a számítógépen, Word szövegszerkesztő programmal készített raktári jegyzékek is. Veszprémben az 1992-1993-ban készült jegyzékek közül néhánynak született először elektronikus változata. A forma a klasszikus gépelt raktári jegyzékek vonalát követte, mind tartalmában mind formai jegyeiben a klasszikus raktári jegyzéket próbáltuk lemásolni. A számítógépet voltaképpen ekkor még csak elektronikus írógépként elektronikus szövegírásra használtuk. A begépelés, szövegszerkesztés és megjelenítés után a jegyzéket kinyomtattuk, és papíralapon került használatba, ez biztosította egyúttal a hitelességet is. Az elektronikus változat megőrzése annyiban volt érdekes, hogy hasonló fondokról, állagokról egyszerűbb volt átmásolás és módosítás útján új jegyzékeket előállítani. Az elektronikus állomány archiválását még nem tartották fontosnak a levéltárak vezetői. Ezt a fel fogást támasztja alá, hogy ebből a korszakból nem maradt ránk egyetlen jegyzék elektronikus változata sem, nem volt igazán fontos a jegyzékfájlok megőrzése, konvertálása.

Ahogy már említettem, elsősorban Veszprém megyei példákkal illusztrálom a mondanivalómat. Némi kitekintést azért illik tenni más tájakra is, hogy a képet némiképp teljesebbé tegyük. A fővárosban természetesen más lehetőségek, technikai és szakmai feltételek mellett dolgoztak ekkortájt (is) a levéltáros kollégák. Nem véletlen, hogy Budapest Főváros Levéltárában kezdtek el először alaposabban foglalkozni az ISAD(G) nemzetközi levéltári leíró szabvánnyal. Egy hatfős team az 1990-es évek végén elvégezte az ISAD(G) magyarítását, továbbfejlesztését is. Az ebből készült szerkesztési utasítás alapján 1999-től a fővárosi levéltár munkatársai fondismertetők készítését kezdték meg. A fondismertetőket az áttekinthető raktári jegyzék fondtörténeti bevezető tanulmányának egyfajta átstrukturált változataként fogták fel. A BFL-ben már akkor arra a következtetésre jutottak, hogy ezt az új típusú segédletet egy átfogó számítógépes nyilvántartó program részeként lehet a legjobban a nyilvántartás és a tájékoztatás céljaira egyaránt felhasználni.³² Meg is kezdték a megvalósítást a *Registrum* számítógépes program létrehozásával.³³ A BFL-ben kialakított elképzelés szerint az ISAD(G) alapú fond- és állagszintű leírások alatt továbbra is a „hagyományos” raktári jegyzék biztosította a részletes feltárást.

³¹ A budapesti nagy levéltárakban nyilván korábban, erről pontos információ nem áll rendelkezésemre.

³² A levéltáros berkekben a segédletekkel kapcsolatos új felfogás terjedését mutatja: Cseh et al., 2001: 13.

³³ Szegőfi, 2003: 22–46.

A fond- és állagszint leírása és az ügyiratszinten releváns adatok szabványos adatbázisba rendezése mellett a kettő között elhelyezkedő raktári jegyzékek rögzítése szabványosítás nélkül történt meg a Regstrumot kiegészítő raktári jegyzék programban. Egyszerű adatbevitelt végezve, a papír alapú jegyzékek szerkezetét másolták le, mint ahogyan a szövegszerkesztővel készült raktári jegyzékek esetében is történt.³⁴

A raktári jegyzék a *közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről* szóló 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendeletben továbbra is a levéltári anyagról vezetett nyilvántartások között szerepel. Ekkor rögzítettek először jogszabályban az áttekintő raktári jegyzék fogalmát és jellemzőit. Valamint a korábbi már ismertetett adattartalmú *raktári jegyzék* és az *ideiglenes raktári jegyzék* került be a rendeletbe. Egyetlen adatelem kopott ki az idők során az általános adatok közül: a raktári hely (épület, raktár, polc) megjelölése.³⁵ Nem véletlenül történt így, hiszen a praktikusabb *raktári topográfia* külön nyilvántartási segédletként egyre több levéltárban tűnt fel, és egyre inkább elektronikus formában. A rendelet kimondja azt is, hogy „az áttekintő raktári jegyzék, a raktári jegyzék, az ideiglenes raktári jegyzék egy, a készítő aláírásával hitelesített példányát a fondösszeírásban kell elhelyezni”. Visszaulva itt az előbbi gondolatra a számítógép-írógép párhuzamra, ez a rendelkezés megerősítette azt a felfogást, hogy a raktári jegyzékeknek elég a képét a számítógépen reprodukálni, legalábbis – úgy vélem – nem ösztönözte arra a levéltárosokat, hogy a számítástechnika adta lehetőségeket jobban kihasználják. Természetesen a realitásokról sem szabad megfeledkeznünk; a levéltárak többségének számítógépparkjai – különösen vidéken – még nagyon alacsony színvonalon álltak, sem a technikai, sem a személyi feltételek (informatikus alkalmazása, levéltárosok számítástechnikai ismeretei) nem tették lehetővé a raktári jegyzékek adatbázisba szervezésén való gondolkodást.³⁶

A Veszprém Megyei Levéltár számára óriási lépést jelentett, hogy 2005 végén egy állami támogatással felújított épületbe költözhetett.³⁷ A beruházás egyik legnagyobb eredménye volt, hogy egy korszerű számítógépes hálózatot kaptunk. Minden kolléga asztalára saját személyi számítógép került új távlatokat nyitva a levéltári munkában. Veszprémben 2007–2008 táján merült fel az igény az elektronikusan előállított raktári jegyzék házi reformjára. A dilemmánk az volt, hogy adatbázist építsünk vagy a Microsoft Office irodai programcsomagban általánosan elérhető, és egyre inkább általunk is megismert és használatba vett Excel programra alapozzunk. Úgy láttuk,

³⁴ Dr. Sipos András főosztályvezető (Budapest Főváros Levéltára) szíves közlése.

³⁵ A megrendezett, elvileg végleges állapotú levéltári egységeket tartalmazó raktári jegyzék leggyakrabban változó eleme a raktári elhelyezés lehet, ami nem kedvez a jegyzék kezelésének, hiszen elvileg újra kellett volna gépelni változás esetén, ami a számítógép nélküli korszakban mindenképpen problémás volt. A veszprémi jegyzékeken is érzékelhetően elmaradt az idők során a raktári hely megjelölése.

³⁶ Vö.: Künstler, 2005: 4–5.

³⁷ A levéltári anyag költöztetésre való előkészítésében nagy segítségünkre volt a BFL Regstrum programjának használata és a BFL-es kollégákkal a program átvétele kapcsán végzett konzultációk, valamint a Pest Megyei Levéltár költözési tapasztalatairól az ottani kollégákkal folytatott eszmecsere.

hogy nincs reális lehetőség egy igazán jó adatbázis belátható időn belüli létrehozására. Hozzátehetjük, hogy kockázatos lett volna raktári jegyzékeinket olyan rendszerbe beledolgozni, amelynek nem belátható a hosszú távú működtetése. Ugyanakkor bízunk abban, hogy az időközben bevezetett *E-Archivum* egységes nyilvántartó programot fejleszteni fogják, és alkalmassá válik a raktári jegyzékek kezelésére is.³⁸ Így az Excel alkalmazása mellett döntöttünk, mondván, abból lehet a későbbiekben adatbázist is szervezni, vagy legalábbis jó eséllyel megoldható az adatok konvertálása, áttöltése. 2008 végétől levéltárunk szisztematikusan hozzákezdett a raktári jegyzékek MS Office Excel-formátumban való rögzítéséhez. Ehhez a munkához egyedi minta-jegyzék-űrlap kialakítására került sor. Az évek során az alap űrlapból számos újabb űrlap készült a különböző összetételű iratanyagok raktári jegyzék-típusai számára. Az iratanyag középszintű leírása mellett a darabszintű jegyzékek, lajstromok készítéséhez is hoztunk létre sablonokat. Az Excel lehetőséget kínált arra, egyszersmind meg is követelte, hogy a régi, gépelt mintájú raktári jegyzékek formáját megreformáljuk. Ez a reform azonban csak addig ment el, hogy a keresetőséget szűrővel optimálisan biztosíthassuk, ugyanakkor megtartottuk azokat a jellemzőket, amelyeket hagyományosan követtünk, illetve a jogszabályok előírtak. Ügyeltünk például a többszintű hierarchiát tükröző jegyzéktípus megtartására, s könnyen nyomtatható jegyzék-űrlapok készültek, hogy a fondösszegekben is szabályosan elhelyezhető legyen a raktári jegyzékek aláírt első példánya. Metódusunk nagy hátránya volt, hogy a raktári jegyzékek gazdag adattartalmának kiaknázása nem lehetséges a különálló fájlok halmazában, közös keresésre nincs lehetőség. Az 51. oldalon látható példán megmutatjuk, milyen alakváltozáson ment át levéltárunkban a raktári jegyzék.

A raktári jegyzék a jelenben

A magyarországi levéltárügy több szempontból is jelentős átalakulást ért meg a 2010-es években. 2012-ben megalakult az ország levéltárainak többségét magában foglaló Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest Főváros Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár és a NISZ Zrt. konzorciumaként 2009–2013 között ment végbe az első e-levéltár projekt,³⁹ amelyre további fejlesztések épülnek a mai napig, mint például a közigazgatási szolgáltatások levéltári fejlesztése. A levéltárak és a digitalizálódó világ kapcsolatainak erősödése a szakmai munka követelményrendszerét meghatározó rendeletünk 2015-ben történt megújulását eredményezte.⁴⁰

³⁸ Ugyan az E-archivum fejlesztése elkészült 2010 végére, azonban olyan korlátokkal bírt, hogy a Veszprém Megyei Levéltár többszintű raktári jegyzékeinek betöltésére esély sem volt.

³⁹ Elektronikus Levéltár projekt http://mnl.gov.hu/mnl/szkk/elektronikus_leveltar_projekt (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

⁴⁰ 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről

3. Veszprém Város Tanácsa adóügyi iratainak eredeti raktári jegyzéke (MNL VeML V.142.f, készült 1979-ben) és az Excel-mintába átirított változata 2012-ből

ÉRVENYTelen

Veszprém megyei Levéltár

V.142/f

VESZPRÉM VÁROS TANÁCSÁNAK IRATAI

ADÓÜGYI IRATOK

1850 - 1870

4 doboz, 0,52 fm.

1. d. aa/ Adóalap-összeírások és nyilvántartások

1. Adóalap-összeírás 1850
1851

2. Birtokváltozások betűrendes jegyzékei 1854 - 1861

3. Birtokváltozások naplója 1856

4. Birtokváltozások nyilvántartó lajstromai 1855
1856

5. Adókötelesek betűrendes névsora É.n.

bb/ Adókievési és -beszedési lajstromok

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1				Veszprém Megyei Levéltár					
2				V.142/f					
3				VESZPRÉM VÁROS TANÁCSÁNAK IRATAI					
4				Adóügyi iratok					
5				1850-1870					
6									
7	Terjedelm:	4 doboz		0,52 ífm írat		Összesen: 0,52 ífm			
8									
9									
10	rák. e. sorozat	rák. e. lapon	tárgyi egység	tárgyi egység	tárgyi egység címe	tárgyi alegység címe	tárgyi egység kora	megjegyzés	Fő tárgyi egység-csoport címe
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									

E tanulmány témája szempontjából kétségtelenül a legfontosabb az e-levéltár projektnek az MNL megalakulása következtében országos szintre kiterjesztett fejlesztése volt 2012–2013 során. Ennek eredményeként létrejött az Elektronikus Levéltári Portál, amely a kutatók, érdeklődők számára kényelmes, otthonról az interneten keresztül történő tájékozódás és kutatás lehetőségét nyújtja. A portál szolgáltatásai között szerepel az ország közlevéltári állományainak levéltári leírásaiban és levéltári adatbázisokban való egyidejű keresés, valamint a digitális kutatószolgálati felületen történő online beiratkozás és iratkikérés lehetősége is. A Magyar Nemzeti Levéltár integrációs folyamata az Országos Levéltár mellett a megyei tagintézmények számára is megteremtette a lehetőséget az új központi levéltári nyilvántartórendszerhez, a scopeArchivhoz való csatlakozásra. Budapest Főváros Levéltára szintén a scopeArchiv rendszerben kezeli az őrzésében lévő levéltári anyagra vonatkozó alapvető adatokat. Tehát a magyar levéltári rendszer jelentős hányada a levéltári nyilvántartásokat, mint például a törzskönyvi nyilvántartás, a raktári topográfia, az állományváltozási naplók és a raktári nyilvántartások, integrált rendszerben működteti. Ezek a fejlemények a digitális levéltári információszolgáltatás iránti társadalmi igény nagyfokú előretörésével állnak összefüggésben. Mindeközben nyilvánvaló volt, hogy a levéltárak elektronikus tartalomszolgáltató tevékenységében a raktári jegyzékeknek, illetve a bennük fellelhető nagy mennyiségű információnak továbbra is jelentős szerepet kell játszania.

A 2000-es években fokozatosan gyűrűzött be a hazai szakmai közvélemény tudatába a nemzetközi levéltári leíró szabványok⁴¹ léte. A levéltárügy és a levéltári szervezetek prominensei felismerték, hogy ezeket a szabványokat lehet és kell is alkalmazni levéltárainkban. Előtte azonban mindenképpen át kell őket szabni saját viszonyainkra. Ez a felismerés odáig vezetett, hogy 2011-ben a Levéltári Kollégium dr. Sipos András vezetésével felállította a Levéltári Szabványügyi Bizottságot, amelynek első feladata volt a digitális környezetre alkalmazható magyar levéltári leíró szabványok létrehozása a nemzetközi szabványok felhasználásával. A bizottság koordinálása mellett megszülettek az első szabványos levéltári leírások az egyházi és állami anyakönyvek, a térképek és a testületi jegyzőkönyvek irattípusaira.⁴² A következő évek bizottsági tevékenysége során az általános levéltári leírásnak a magyar levéltári környezetre áttűtetett verziója is elkészült, amelynek nem titkolt célja, hogy bevezetésével gyökeresen alakítsa át a levéltárakban folytatott segédletkészítési munkát.

A kialakuló elektronikus környezet szükségessé tette, hogy a jogszabályi környezet is ehhez igazodjon. 2013-ban a Levéltári Kollégium létrehozott egy szakmai

⁴¹ ISAD(G), második kiadás, 2000.; ISAAR (CPF), 2004.; ISDF, 2007.; ISDIAH, 2008.; <http://www.archivportal.hu/hu/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/> (A letöltés ideje: 2019. május 31.); EAD, második kiadás, 2002. <http://www.loc.gov/ead/> (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

⁴² <http://www.archivportal.hu/hu/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/>

bizottságot a levéltári szakmai követelményrendszert meghatározó 10/2002. NKÖM rendelet módosítására. A bizottság javaslatában a raktári jegyzékből *raktári nyilvántartás* lett. Adattartalma azonban lényegében nem változott meg. A névváltozás mögött a levéltárelméleti felfogás változása áll. (Sőt, hozzátehetjük, hogy a nomenklatúra megváltoztatása a szakmai közeg felfogásának, majd pedig a gyakorlatnak a lassú megváltoztatását is célozza.) A nemzetközi levéltári leíró szabvány által képviselt elveknek a raktári jegyzék annyiban nem felel meg, hogy a raktári egységek nem lehetnek a leírás alapegységei. A raktári jegyzék történetében tehát alapvető fordulat következett be a 2015-ben jogszabályi szintre emelkedett átkereszteléssel.⁴³ A levéltári egységek sora végül felülkerekedett a raktári egységekre felfűzött szerkezetű jegyzéktípuson. A nemzetközi szabványok következetes alkalmazása azt eredményezte, hogy a raktári jegyzék/nyilvántartás ismét a levéltári nyilvántartások csoportjába sorolódott.

A fordulatot tovább erősíti a scopeArchiv integrált nyilvántartási rendszer Magyarországon való széleskörű alkalmazása. A rendszer használata révén a levéltári egységek leíró jellege erősödik, a levéltári hierarchia alsóbb szintjein pedig visszaköszönnek a hajdani raktári jegyzékek alapegységei, a tételek. Tehát az információ nem veszik el, hanem transzformálódik. A nehézséget most az okozza, hogy miként juttassuk be az új adatbázisba a jobbára excelben készült, illetve tárolt raktári jegyzékeinket. Gyors megoldás az egyes törzsegyeségek szintjén készült raktári jegyzékek fájljainak bármely formátumban (PDF, doc, xls) az adott levéltári, illetve leírási egységhez való becsatolása lenne, de ez nem tekinthető hosszú távon kielégítő megoldásnak. Bár megjegyzem, átmeneti megoldásként alkalmazása üdvös lehet, mivel a segédletfájlok internetes felületen való publikálása és a fájlok letölthetőségének biztosítása így is sok levéltárunk esetében a korábbiaknál a nagyközönség szélesebb körben való informálását nyújthatná. Az igazi, tartós megoldást azonban a raktári jegyzékeknek a scopeArchiv adatbázisába (vagy bármely komplex elektronikus levéltári nyilvántartó rendszerbe) való teljes integrálása, a raktári jegyzékek adatainak betöltése jelentené. Ennek jelentős akadálya azonban a scopeArchiv esetében az átlag levéltáros számára a szükségesnél bonyolultabb módszer, amely a jegyzékeknek a Transfer Assistant elnevezésű betöltésségéd program számára történő excelelőkészítéséből fakad. Így a feltöltések munkaidő- és humánerőforrás igénye magas, hatékonysága alacsony marad még jó ideig. Sokat segítene, ha az excelelőkészítéskor a szerkezetét közelebb tudnánk vinni a betöltésségéd által megkívánt felépítéshez. Erre az esély megvan, hiszen a tanulmány korábbi részéből kiviláglik, hogy a papír alapú raktári jegyzék is rendelkezik sokrétű strukturáltsággal és hierarchizáltsággal. Márpedig az adatbázisok szerkezetének a struktúra és a hierarchia ugyanúgy alap

⁴³ 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről 30.§ (2) f)

vető jellemzője. A kettő közötti konkordancia megteremtése még mindig aktuális feladata lenne a levéltáros szakmai közönségnek.⁴⁴

Az informatika világának szédítő gyorsaságú fejlődése, változásai mellett feltételezhető, hogy a scopeArchiv is egy olyan rendszer, amely nem feltétlenül lesz örök érvényű. Ezért előretekintve azzal is érdemes számolnunk, hogy valamikor majd jön egy másik rendszer, amelybe az adatbázisban lévő adatállományunk áttölthető lesz. (Az adatok migrációjának lehetősége természetesen bármely új rendszer esetén alapkövetelmény.) A lényeg és a feladat tehát már most is az, hogy a mindenkori integrált, elektronikus nyilvántartórendszerünkbe juttassuk be a levéltárban őrzött iratanyagra vonatkozó, rendelkezésünkre álló adathalmazokat. Ezért kell kiemelt problémaként kezelni a raktári jegyzékek adatállományának a scopeArchivba való minél gyorsabb és egyszerűbb bevitelét.

Összegzés

Hogy mi a raktári jegyzék metamorfózisának kifutása? Kaskai a vég vagy valami más? Úgy vélem, hogy ma még nem tudjuk biztosan megmondani. A digitális átmenet során egységes szakmai koordináció híján a papír alapon még sokáig egységes felépítésű raktári jegyzék elektronikus formába átváltatása sajnos nem szabványosított formában történt meg. Ezért – kis túlzással – levéltárunként eltérő utak és gyakorlat alakult ki. Mindennek ellenére a közelmúltban a raktári jegyzék raktári nyilvántartássá átkeresztelése után sem tűnt el a műfaj a palettáról és a levéltári hétköznapiakból sem. Ennek legvalószínűbb oka az, hogy a levéltári anyag nyilvántartására a raktári jegyzék szerkezete elsősorban áttekinthető jellege miatt a továbbiakban is igen alkalmasnak és könnyen kezelhetőnek látszik a levéltárosok számára. Ugyanakkor az integrált adatbázisrendszerek korában a raktári jegyzékek egyedi, integer egységekben való fennmaradásának esélye mégis egyre csökken. Az integrált nyilvántartó rendszer mellett szól az is, hogy egyszerű megoldást biztosít a közvetlen adatbevitel révén. A raktári jegyzéknek az integrált nyilvántartó és tájékoztató jelleget egyaránt magában hordozó nagy szakrendszerekbe való beépülése teret nyerhet azért is, mivel az adatbázisokba épített keresőfunkciók mind összetettebb és rugalmasabb adatszerkezetű megjelenítésükkel enyhítik az önálló raktári jegyzékek hiányát, sőt tájékozódás tekintetében túl is lépnek azok lehetőségein. Nagy előnyt jelent a közvetlen internetes kapcsolat segítségével a gyors és egyszerű közzétételi mód és az őrzött iratanyag adatainak széles körű megismertetésének lehetősége is. A másik oldalról nézve viszont a betöltés után a raktári jegyzék szerkezetének felbomlása, az adatbázisban történő feloldódása információvesztéssel jár.

⁴⁴ Ehhez hasonló kísérletet tettünk dr. Juhász Zoltánnal, amikor a 2014-es tanulmányunkban egy xml-alapú raktári jegyzék adatmodellt alkottunk meg.

Végeredményben a papír alapon szocializálódott levéltárosnak mégis az lenne a legmegnyugtatóbb, ha az adatbázisba betöltés folyamata reverzibilis lehetne, azaz olyan nyilvántartó adatbázisunk lenne, amelybe az excelben rögzített raktári jegyzék könnyen betölthető lenne, ugyanakkor az adatbázisból export funkcióval újra előálítható lenne a hagyományos felépítésű, egyedi raktári jegyzék is. Amennyiben erre a kompromisszumos megoldásra lehetőség nyílna, a komplex adatbázisrendszer nyújtotta előnyökkel és a hagyományos raktári jegyzék pozitív tulajdonságaival egyaránt élhetnénk.

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-I-18-a = Az államigazgatás felsőbb szervei. Kultúra. Levéltárak Országos Központja. Általános iratok 1950–1957.

XIX-I-7-o = Az államigazgatás felsőbb szervei. Kultúra. Kulturális Minisztérium. Levéltári Igazgatóság. Levéltári Osztály 1974–1979.

MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

IV.1.f = Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. A nemesi felkelés iratai (Acta insurrectionalia) 1741–1848.

V.142.f = Veszprém város Tanácsának iratai. Adóügyi iratok 1850–1870.

V.321.a = A Csajági Kőjegyzőség iratai. Csajág község iratai 1941–1950.

Balázs, 1956 = Balázs Péter: Csomójegyzék és repertórium készítésének szabályozása. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 153–165.

Borsa, 1955 = Borsa Iván: A levéltári anyag hozzáférhetővé tételének néhány aktuális kérdése. Levéltári Híradó, 1955. 3–4. sz. 199–210.

Cseh et al., 2001 = Cseh Gergő Bendegúz–Körmendy Lajos–Németh István–Rádi Péter–Reisz T. Csaba: A levéltárak helye az információs társadalomban, a levéltári anyag informatikai feldolgozása. Levéltári Szemle, 2001. 1. sz. 4–36.

Dóka et al., 2000 = Dóka Klára–Müller Veronika–Réfi Oszkó Magdolna (szerk.): A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000. Bp., 2000.

Ember, 1958 = Ember Győző: A levéltári segédletek. Bp., 1958. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltár és Történeti Segédtudományok 1.)

Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltári terminológiai lexikon. Bp., 1982. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltártan és történeti forrástudományok 4.)

Endrényi, 1980 = Endrényi Ferenc (szerk.): Levéltári ismeretek kézikönyve. Bp., 1980.

Kemenszki, 2012 = Kemenszki Gábor: Levéltári raktári jegyzék-kezelő rendszer fejlesztése. (diplomadolgozat) Pannon Egyetem, Villamosmérnöki és Információs Rendszerek Tanszék, műszaki informatikus MSc. Veszprém, 2012.

Körmendy, 2009 = Körmendy Lajos (szerk.): Levéltári kézikönyv. Bp., 2009.

- Künstler, 2005 = Künstler Ferenc: A levéltárak középtávú informatikai stratégiája és feladatterve, 2006–2010. *Levéltári Szemle*, 2005. 4. sz. 3–19.
- Makkai, 1953 = Makkai László: A levéltári alapleltár mint a tudományos kutatás segédeszköze: megjegyzések az Országos Levéltár eddig megjelent alapleltáiról. *Levéltári Híradó*, 1953. 2–4. sz. 109–111.
- Pintér, 2010 = Pintér Milán: Levéltári raktári jegyzék alkalmazás tervezése. (diplomadolgozat) Pannon Egyetem, Villamosmérnöki és Információs Rendszerek Tanszék, Műszaki informatika szak, Veszprém, 2010.
- Sashegyi, 1970 = Sashegyi Oszkár: Az áttekintő raktári jegyzék. *Levéltári Szemle*, 1970. 2. sz. 262–273.
- Szegőfi, 2003 = Szegőfi Anna: Fondismertető (fondtörténeti bevezető) tanulmányok készítése a BFL-ben. *Levéltári Szemle*, 2003. 3. sz. 22–46.
- Szőcs, 1986 = Szőcs Sebestyén (összeállította): Útmutató az Új Magyar Központi Levéltár repertóriumainak készítéséhez. Bp., 1986. (Levéltári módszertani füzetek 5.)
- Takáts, 1956 = Takáts Endre: Hozzászólás a leírójegyzék készítésére vonatkozó utasítás-tervezethez. *Levéltári Híradó*, 1955. 3–4. sz. 278–284.
- Wellmann, 1961 = A levéltári leltár munkautasításának tervezete. 1961. március 18. [A segédletkészítési bizottság nevében Wellmann Imre] 7 + 4 pp. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_4Segedletkeszites/?query=wellmann%20imre&pg=750&layout=s (A letöltés ideje: 2019. május 31.)

Haraszi Viktor

Adatvédelem és nyilvánosság – ismét

A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítópróbája: a Kiss-ügy

Kiss László úszóedző személyes, különleges adatainak újbóli napvilágra kerülése a hatályos levéltári kutatási szabályok megmérettetését is eredményezte. Bár a jogi útnak még nincs vége,¹ a tanulságok levonása azonban már időszerű, társadalomtudományi téren történt erre próbálkozás,² levéltári területen a következőkben teszek erre kísérletet.

Mészáros László³ 2016. március 9-én iratkozott be Budapest Főváros Levéltárába (BFL), személyes megjelenés útján. Egy büntetőügyet keresett 1959 és 1961 között, amelynek kutatásához nem hozott támogató állásfoglalást. A kutatói adatlapon szereplő rovatba, mi szerint kutatása magán vagy tudományos jellegű, a tudományos szót húzta alá, magát ezzel tudományos kutatónak minősítve. Ezt a minősítést a levéltárnak nincs joga felülvizsgálni.⁴

Ilyen esetben a kutatói adatvédelmi nyilatkozat kitöltését nem kell elvégezni. Március 9-én, még aznap kérést adott be, mely az alábbi megjegyzéssel került rögzítésre: „Kiss László társa – Várszegi Lajos – 1960. XXV. 44. b. 25661/1961. Csak támogatóival vagy anonimizált másolatban adható ki.”

Az ügy iratanyagát a levéltár munkatársai 2016. március 11-én készítették elő. Mészáros László a következő héten jött megtekinteni az anyagot, de azt nem kaphatta meg, mivel nem rendelkezett támogató állásfoglalással. A kutató megelégedett az Ltv.⁵ 24. § (2) bek. a) pontjában rögzítettekkel és anonimizált másolatot kért, majd a térítési díj megfizetése után március 21-én kézhez vette az 1961. október 12-ei I. fokú ítéletből az első 10 oldal és az 1962. február 17-én meghozott II. fokú ítéletből az első 3 oldal anonimizált másolatot.

¹ A NAIH a Kúria felé a jogerős bírósági ítélet ellen felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. Az ügy tárgyalása 2019. október 9-én volt. A Kúria mind a NAIH határozatát, mind a Bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte, és a NAIH-ot új eljárás lefolytatására kötelezte. A NAIH határozaton és a bírósági ítéleten alapuló következtetések azonban továbbra is időszerűek.

² Nyúl Boglárka–Kende Anna–Engyel Márton–Szabó Mónika: Perception of a Perpetrator as a Successful Person Predicts Decreased Moral Judgment of a Rape Case and Labeling it as Rape, in.: Frontiers in Psychology, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02555> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.).

³ Az ügy néven megnevezett szereplői mára közismertek, így nevük anonimizálásának nincs értelme.

⁴ Bővebben: Haraszi Viktor: Adatvédelem és nyilvánosság – Szemelvények a személyes adatok védelme és a levéltári kutatás, nyilvánosság konfliktusai köréből, Levéltári Szemle 2018. 3. sz. 24.

⁵ 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről

Fontos leszögezni, hogy a kutató a per teljes, 870 oldalnyi iratanyagát nem látta, teljes szövegében az I. fokú és II. fokú ítéletet sem. A kért 10+3 oldalt is csupán anonimizált másolatban ismerhette meg, azok eredeti példányait nem kapta kézhez. A kért iratok még az ítélet egészét sem fedik le, hisz az I. fokú ítélet 48 oldalnyi, a II. fokú 13 oldalnyi összterjedelmű.

Az anonimizált másolatban történő kutatás esetén az eredeti iratot a kutató sosem kapja meg, a kutatás ebben is különbözik a támogató állásfoglalással végzett kutatástól, ahol a tudományos kutató megkapja az eredeti (személyes és különleges adatokat tartalmazó) iratokat, majd az által kiválasztott oldalakról kérhet anonimizálatlan másolatot.

A kutató március 21-én magával vitte az anonimizált másolatokat. A Privát Kopó Online bűnügyi magazin 2016. április 5-én, szerdán 8 óra 24 perckor megjelent „Csoportosan elkövetett erőszakos nemi közöszlészért ült börtönben az úszóvágó-gatott szövetségi kapitánya Kiss László előbb lefogta, majd harmadikként maga is meggyalázta az »elernyedtet« testű fiatal lányt» című cikke már címénél fogva is pillanatok alatt a média figyelmének középpontjába került.

A cikk két oldalt közölt az ítéletből, kis kép formájában ugyan, de lementés után bármely képnézegetővel nagyítható méretben jól olvasható volt.⁶ A privatkopo.hu oldal 2016. április 7-én, pénteken 7 óra 45 perckor újabb cikket tett közzé, ebben az eredeti irat képét már nem közölte, de a korábbiakhoz képest új információkat igen.⁷

Hamar a médiaérdeklődés középpontjába került Kiss László ügye és a rá következő hetekben – köszönhetően a mindig kicsit újabb információkat szivárogtató hírek napvilágra kerülésének – még sokáig az érdeklődés előterében is maradt. Kiss László eleinte koncepciók pert emlegetett, nem ismerte el a felvetett vádak nagy részét, de amikor a sértett Takáts Zsuzsanna a nyilvánosság elé állt, el kellett ismernie tettét. Az ügy a sajtóban viszonylagos nyugvóponton 2016. május 11-én jutott, mikor Kiss László nyilvánosan bocsánatot kért.⁸ Az ügy szintén életben lévő másik két terheltje közül Várszegi semmilyen formában nem szólalt meg, Lantos is csak egy rövid mondat erejéig.⁹

⁶ A NAIH/2017/491/H. sz. határozata a www.privatkopo.hu oldalról az érintett tartalom eltüntetését írta elő, de a lementett oldal és a közzétett képek szerző birtokában vannak ill. másutt elérhetőek, így itt: <https://nemzeti.net/csoportosan-elkovetett-eroszakos-nemi-kozosulesert-ult-bortonben-az-uszo-valogatott-szovetségi-kapitánya-kiss-laszlo-elobb-lefogta-majd-harmadikként-maga-is-meggyalázta-az-elernyedtet-testű-fiatal-lan-4252460.html> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁷ Az azóta eltüntetett oldal lementett változata szerző birtokában, ill. másutt elérhető: <https://nemzeti.net/kiss-laszlo-a-megeroszakolt-fiatal-nenek-nem-olyan-nagy-dolog-ez-menjen-a-hideg-vizes-medencebe-es-jobban-lesz-az-egeszbol-nem-kell-nagy-dolgot-csinalni-4286159.html> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁸ http://index.hu/belfold/2016/05/11/kiss_laszlo_szazhalombatta_dontes_diszpolgar_uszoda/ (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁹ „Lantos az erőszak után sokáig sportújságíró volt, úgy nyilatkozott, örülne, ha a hölgy elmondaná a teljes igazságot, mert „így végre kiderülne, hogy bennünket, hármunkat ártatlanul ítélték el. Kiss Lacit

A sajtóhírek vonatkozására a NAIH¹⁰ sajtót érintő határozatának elemzése során még visszatérek, jelen részben a levéltári vonatkozásokat elemzem.

2016. április 11-én Budapest Főváros Levéltárhoz érkezett elektronikus úton a NAIH végzése,¹¹ melyben adatvédelmi hatósági eljárás megindításáról tájékoztattott. Ezzel egyidejűleg párhuzamos hatósági eljárás indult a www.privatkopo.hu internetes folyóirat vélt üzemeltetője, a Yellow News Kft. ellen is.¹²

A NAIH/2016/2504/10/H. sz. levelében értesítette Budapest Főváros Levéltárát, hogy adatvédelmi hatósági eljárást indít Kiss László bűnügyi személyes adatai megsértése ügyében. Mint írták: „A www.fullank.com egyik újságírója a 2016. április 6-ai cikkében úgy fogalmazott, hogy »[...] e sorok írója a levéltárban kikutatta Kiss ítéletét, amit erősen anonimizálva adtak csak ki [...],« mely információ alapján a Hatóság megállapította, hogy a BFL őrizi Kiss László nyilvánosságot kapott ítéletét, „és a Levéltár bocsátotta az újságíró (illetve azóta más újságírók) rendelkezésére.”¹³ Tekintettel arra, hogy a bejelentés különleges adatok nyilvánosságra hozatalára irányult, ezért a Hatóság adatvédelmi hatósági eljárás megindításáról döntött.¹⁴

A NAIH/2016/2504/11/H sz., április 11-én hozott végzése elrendelte a levéltár őrizetében lévő, Kiss László 1962. február 17-én a Budapesti Fővárosi Bíróság által hozott ítéletének és a hozzá kapcsolódó egyéb iratoknak a zárolását, oly módon, hogy a NAIH-nak az ügy érdemében hozott döntéséig a Levéltár harmadik személynek az iratokhoz hozzáférést nem biztosíthat. A Hatóság április 13-án végzését hivatalból kiegészítette azzal, hogy az érintettek vagy az általuk a Ptk. alapján meghatalmazott személyek hozzáférési jogának kibővítésével, de a végzés szóhasználatában az ítélethez történő hozzáférésről szólt, maga a peranyag pedig közel ezeroldalnyi. A BFL ezért tisztázó kérdést tett fel a Hatóságnak, hogy az érintett és meghatalmazottjai hozzáférési joga csupán az ítéletre vagy a teljes peranyagra értendő?¹⁵

Erre válaszul a NAIH/2016/2504/16/H. sz. végzésében korábbi két végzését bevonta és egy újat bocsátott ki, mi szerint az érintettek, ill. az általuk meghatalmazott személyek hozzáférési joga biztosított mind az ítélethez, mind a kapcsolódó iratokhoz.

egy becsületes, sikeres élet után két nap alatt keresztre feszítették, mint Jézus Krisztust” <http://24.hu/belfold/2016/05/09/megszolalt-a-kiss-laszloekat-a-nemi-eroszak-utan-kihallgato-rendor/> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

¹⁰ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság

¹¹ Postai úton 2016. április 13-án érkeztek meg.

¹² NAIH/2017/491/H. sz. határozat

¹³ A kérdéses iratokat a NAIH ezen sorainak megszületéséig Mészáros Lászlón kívül senki nem kutatta, ez a BFL nyilvántartásokból kiderül.

¹⁴ A NAIH/2016/2504/27/H. sz. határozatában foglaltak szerint az eljárás hivatalból indult. Kiss László április 18-án kelt, a BFL-hez intézett, egyidejűleg a NAIH és a BFL-nek címzett levele feltehetően a NAIH felé is megküldésre került, de ekkor már az eljárás megindult. A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság ítélete hivatkozik egy Kiss Lászlótól április 6-án a NAIH felé történt bejelentésre.

¹⁵ 3801-2/2016./BFL sz. ügyirat, BFL irattár

Az Ltv. már többször említett 24. § (2) bek. b) pontja jelen esetben a három terhelt, a fő sértett, a perben szereplő másik sértett és a per egyéb – nem közszereplő – érintetti jogaik gyakorlását teszi lehetővé. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az érintettek egykoron sem ismerték a peranyag egészét és ma is csupán a rájuk vonatkozó részeket ismerhetik meg teljes körűen. A többi adat megismeréséhez a 24. § (2) bek. a) pontja alapján férhetnek hozzá, kivéve ha nem rendelkeznek egy, a perben érintett másik személy hozzájáruló nyilatkozatával ill. örököse, Ptk. szerinti hozzátartozója beleegyező nyilatkozatával. A későbbiekben ennek a ténynek még fontos szerepe lesz.

Az ügy további menetét a NAIH/2016/2504/12/H. sz. végzésében a tényállás tisztázása érdekében feltett kérdések határozták meg. A NAIH három kérdést tett fel, miszerint:

1. Milyen jogszabályok alapján és kiknek biztosított hozzáférést a BFL a Kiss László-ügyben keletkezett bírósági iratokhoz s ezzel kapcsolatban kérték a betekintésről készített jegyzőkönyv másolatát;
2. Hogyan teljesítette a Levéltár az Ltv. 22. és 24. §-ban megfogalmazott, a személyes adatok védelmét előíró garanciális követelményeket;
3. Milyen szakmai és jogi szempontokat vett figyelembe a Levéltár az ítélethez való hozzáférés biztosítása során?

A levéltár válaszában tájékoztatta a Hatóságot a vizsgált kutatás menetéről és hivatkozott arra, hogy a levéltári kutatás szabályai alapján történt a kutatás. A levéltárban az Ltv. szerinti kutatás folyik, a más jogszabályok által betekintésnek definiált iratmegismerési szabályok itt nem érvényesek, betekintési jegyzőkönyv sincs. Hivatkozott továbbá arra, hogy a kutató megelégedett az anonimizált másolat kiadásával, így azt meg is kapta, a 24. § (2) bek. a) pontja alapján. A BFL már ebben az első levélben leszögezte jogi álláspontjának egyik legfőbb alapját, mi szerint „az Ltv. az eljáró levéltár részére mérlegelési jogot nem biztosít, így a levéltár a [kutatási – a szerz.] kérelmet megtagadni nem jogosult, az Ltv. 25. §-ban foglalt kivételekkel,¹⁶ melyek jelen esetben nem relevánsak.”¹⁷

A NAIH/2016/2504/22/H. sz. újabb végzésében további két kérdést tett fel:

¹⁶ „25. § (1) A minősítő által meghatározott érvényességi idő lejártáig a minősített adatot vagy törvényben meghatározott egyéb más titkot tartalmazó levéltári anyagban csak a minősítő hozzájárulásával folytatható kutatás.

(2) Nem engedélyezhető a kutatás a) a nemzetközi kötelezettségvállalás körében keletkezett, vagy külföldi szerv vagy személy által átadott iratokban a nemzetközi szerződésben, vagy az átadó által meghatározott ideig; b) abban a köziratnak nem minősülő levéltári anyagban, amely az átadó szerv vagy természetes személy által meghatározott feltételek alapján még nem kutatható.

(3) Ha a levéltári anyag fizikai állapota miatt nem bocsátható a kérelmező rendelkezésére, a közlevéltár – saját költségére – másolat készítésével teljesíti a kérelmet, ha a másolat készítése nem jár az eredeti levéltári anyag további megrongálódásának vagy megsemmisülésének veszélyével, vagy a szokványos másolatkészítési díj ötszörösét meghaladó költséggel. Az utóbbi esetben azonban, ha a kérelmező a többletköltséget megfizeti, a közlevéltár köteles másolat készítésére.”

¹⁷ 3801-3/2016./BFL sz. ügyirat, BFL irattár

- „1) A 3801-3/2016/BFL. sz. kérelem alapján megállapítható, hogy a Kiss László ügyében 1962-ben hozott ítéletet anonimizáltan bocsátották Mészáros László rendelkezésére. Ismertesse az anonimizálás folyamatát, milyen személyes adatokat milyen okból takartak ki, illetve a kérelem beérkezésétől számítva hány napig tartott az anonimizálás!
- 2) A Levéltár rendelkezik-e belső szabállyal az Ltv. 24. § (2) bek. a) pontja szerinti anonimizálási eljárás követelményeivel összefüggésben? Amennyiben rendelkezik, küldje meg szabályzata másolatát.”

A BFL válasza az alábbi volt:

„A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. (Ltv.) az anonimizálás végrehajtására vonatkozóan normatív rendelkezést nem tartalmaz, az anonimizálás folyamatát nem köti eljárásrendi követelményekhez. Ennek megfelelően az anonimizálás folyamata formailag nem más, mint a személy és az adat közötti kapcsolat felismerését kizáró technikai eljárás, tartalmilag valamennyi, korábban jogszerűen nyilvánosságra nem hozott személyes adat kitakarása. A levéltár az anonimizáltan megismerhető adatokat olyan módon teszi hozzáférhetővé a kutató számára, hogy az adatokat tartalmazó irat másolatát átadja és a kutató számára nem megismerhető adatokat azon olvashatatlaná teszi.

Mészáros László kutató 2016. március 9-én iratkozott be Budapest Főváros Levéltárába, mely napon a Kiss László, Várszegi Lajos és Lantos László büntetőügyre adott le kutatói kérést. Az I. fokú ítéletből 10, a II. fokú ítéletből 3 lap anonimizált másolatot 2016. március 21-én vett át. Fentiekre is figyelemmel Budapest Főváros Levéltára nem rendelkezik belső szabállyal az anonimizálási eljárásra vonatkozóan.”

A levélváltások lényegi elemeit teljes terjedelmében azért közlöm, mert a feltett kérdésekkel és az arra adott válaszokkal a Hatóság eljárása a levéltár felé lezárult.

A NAIH az ügyben hozott első határozata

A NAIH a hatósági eljárás során nem kezdeményezte a személyes kapcsolatfelvételt és nem kérte be az anonimizált iratok másolatát sem. A BFL vezetése a hatósági eljárás további lépéseit várta, így nagy meglepetéssel értesült a NAIH/2016/2504/27/H. sz. határozatában¹⁸ foglaltakról, mi szerint a hatóság megállapította, hogy a BFL jogellenes adatkezelést végzett és emiatt 3 millió forint bírsággal sújtotta, valamint kötelezte a Levéltárat, hogy a jövőben az 1962-es ítélethez való hozzáférés biztosítása során alkalmazza határozatában kifejtetteket. A Határozat kötelezte a levéltárat olyan eljárási szabályok kialakítására, amelyek biztosítják az Ltv. 24. § (1) bekezdés és (2) bekezdés a) pontjának a NAIH előírásoknak megfelelő érvényesülését, alkalmazását.

¹⁸ A határozat teljes szövege: https://www.naih.hu/files/naih-2016-2504-27-H_határozat_anonim.pdf
(A letöltés dátuma 2019. november 1.)

Jogi relevanciájú szöveg esetén nem tekinthetünk el a hosszabb idézettől, annak pontossága végett, így tehát a NAIH határozat szerint:

„Az Ltv. 22. § (1) bekezdése és az Ltv. 24. § (1) bekezdése alapján főszabály szerint a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. Ezen védelmi időn belül a levéltári anyag nem megismerhető, nem kutatható, és arról másolat sem készíthető. Ezen rendelkezés azt a kötelezettséget jelenti a közlevéltárak számára, hogy a levéltári anyagba történt betekintést megelőzően meggyőződjenek arról, hogy a védelmi idő eltelt. E főszabály alól az Ltv. 24. § (2) bekezdése három kivételt ismer el, amelyek lehetőséget biztosítanak a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag megismerésére és kutatására.”

A védelmi idő elteltéről meggyőződni a levéltári anyag alapján bizonyosan akkor lehet, ha az érintett halálozási dátuma a levéltári anyagból hitelt érdemlően kiderül. Ilyen irattípus például a halotti anyakönyvek másodlati sorozata. Ám az esetek nagyobb részében a levéltárnak hitelt érdemlően nem áll módjában meggyőződni arról, az érintett még életben van-e? Természetesen az emberi élet adta lehetőségek határát figyelembe véve, hisz 19. században született személy már bizonyosan nincs életben Magyarországon. A levéltári iratok általában egy élethelyzetet, időbeli síkbeli metszetet fednek le. Így leggyakoribb esetben az irat keletkezési dátuma bizonyos. Ha az irat vagy irategyüttes (pl. egy peres irategyüttes) tartalmazza az érintett születési dátumát, akkor ehhez kell viszonyítani a védettség idejét, azaz „ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított kilencven év” a védelmi idő. A megfogalmazás a „nem ismert” összetételt használja, ami nem jelenti azt, hogy az érintett elhalálozott, hanem azt, hogy nem ismerjük, nem tudunk róla.¹⁹ „Ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év” a védelmi idő.²⁰

¹⁹ A NAIH elnöke kezdeményezte, hogy a levéltárak kapjanak hozzáférést a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásához és a kutatni kívánt iratok (adatok) ismeretében állapítsák meg, a keresett személy(ek) életben vannak-e ill. ha nem, mikor haláloztak el. Mind a Magyar Nemzeti Levéltár, mind Budapest Főváros Levéltára ellenezte az elképzelést, mivel rendkívül bonyolult volna pl. egy perbeli eljárás esetén a terheltek, sértettek és más perbeli résztvevők teljes körének lekérdezése. Ráadásul az esetek jelentős részében (pl. bontóperek estében, de büntetőperben a tanúk) a felek csak lakcímmel szerepelnek az iratokban, és a korabeli lakcímek alapján a beazonosítás nem lehetséges. Azaz az intézkedés jelentős adminisztratív teherrel járna, lassítaná a kutatásokat és nem is hozná meg az elvárt eredményt. A levéltárak mindazonáltal saját adatbázisaikban és az érintett iratok egészében megkísérlik a halálozási ill. másodlagosan a születési adat megtalálását, melyek hiányában a 60 éves szabályt alkalmazzák.

²⁰ Ezt törik meg a kivételek. Magyarország haláláig legidősebb asszonya volt Kudász Jánosné, aki 1902. április 27-én született és 2013. márciusában hunyt el. (ld.: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%A1sz_J%C3%A1nosn%C3%A9 (A letöltés dátuma: 2019. november 1.) Ez azt jelentette hogy halálozása éve ismereténél hiányában 1992 után iratai elvileg már hozzáférhetővé váltak. Így pl. a XXV.4.a - A jogszolgáltatás területi szervei. Fővárosi Bíróság iratai. Büntetőperes iratok közt található, 1953-ban

A nemzetközi gyakorlatban a személyes adat védelmi ideje változó. Pl. Németország szövetségi levéltári törvénye 2017 márciusa előtt a halálozás után 30, míg a halálozás évének ismerete híján a születés után 110 évig védte a személyes adatot. 2017 márciusában változott a levéltári törvény és azóta a halálozás éve után legkorábban 10 évvel ismerhető meg a személyes adat, ám ha a halálozás éve nem ismert vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással ismerhető meg, akkor a személy születésétől számított 100 év az irányadó.²¹

A NAIH határozat így folytatódik:

„Az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja szerint akkor kutatható valamely, személyes adatot tartalmazó levéltári anyag, ha a kutatás anonimizált másolattal is megvalósítható.” Eddig a jogszabály szövege, innentől a NAIH levéltár felé történő kötelezése: „Ebben az esetben valamennyi olyan személyes adatot ki kell takarni a levéltári anyagból, amely alapján az érintett kilétére következtetni lehet. Az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja nem alkalmazható abban az esetben, ha a kutató előtt kifejezetten ismert a levéltári anyagban szereplő személy kiléte, így például ha a kutató meghatározott élő természetes személy levéltári anyagába kér betekintést.” [kiemelés a szerzőtől]

A levéltár álláspontja ebben a kérdésben az első pillanattól kezdve ugyanaz: a levéltárnak az Ltv. nem biztosít mérlegelési jogkört – ha a kutatás anonimizált másolattal megvalósítható, akkor a kutatónak ki kell adni az iratanyagot. Legfőképp nem lehet előírás egy olyan szabály, amely a kutató tudatában lévő információkat is figyelembe venné a kutatás megvalósításánál. Gyakorlatban egy nagykaput bezárnánk és egy kiskaput kinyitnánk, hisz elég volna a kutatónak pl. egy ügyszám ismeretében azt állítani, fogalma sincs arról, hogy az illető személy kicsoda, él-e és már ki is kellene neki adni az iratanyagot. És milyen jogi relevanciával bírna akár egy írásbeli kutatói nyilatkozat? Hisz a kutató könnyen állíthatná: az iratokhoz való hozzájutás pillanatában nem tudta, az érintett még életben van. S hogy utána fény derült rá, hát Ő maga csodálkozna ezen a legjobban...

A NAIH határozat további része:

„Az Ltv. 24. § (2) bekezdés b) pontja alapján akkor kutatható levéltári anyag, ha az érintett vagy annak halálát követően bármely örököse, a Polgári Törvénykönyv szerinti hozzátartozója vagy bejegyzett élettársa hozzájárul.”

Az Ltv. megköveteli, hogy az írásbeli nyilatkozatban kifejezetten szerepeljen az, hogy az érintett (vagy örököse, hozzátartozója, bejegyzett élettársa) beleegyezik a személyes adatai kutatás célja szerinti felhasználásába, az iratok másolásába. A NAIH megállapítása szerint a közlevéltár felelőssége arra terjed ki, hogy azt vizsgálja meg, hogy a kutatáshoz valóban az érintett (vagy örököse, hozzátartozója, be-

keletkezett ügye. A kivételek azonban nem a levéltári szabályozás szigorúbbá tételéhez vezethetnek, hanem a kutatói felelősség növelése irányába.

²¹ Gesetz zur Neuregelung des Bundesarchives, 10 März 2017. (Bundesgesetzblatt Jahrgang 2017 Teil I Nr. 12, ausgegeben am 15.03.2017, Seite 410.)

jegyzett élettársa) adott-e hozzájárulást, illetve hogy a beleegyezés kifejezett és egyértelmű legyen. A levéltár – rendelkezésre álló eszközeivel – ezt valóban igyekszik megvizsgálni, de ne feledjük, a levéltár nem közigazgatási és kimondottan nem hatósági szerv, hanem közigazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézmény. Ugyanakkor senki másnak több jogot nem adhat át, mint amivel maga is rendelkezik, azaz az érintett vagy a felsoroltak csak saját személyük tekintetében férhetnek hozzá az iratokhoz, más személyek vonatkozásában a védelmi időn belül csak anonimizált másolatot kaphatnak.²²

És a kivétel harmadik esete:

„Az Ltv. 24. § (2) bekezdés c) pontja szerinti tudományos kutatás esetén számos többletfeltétel terheli a kutatót: így például a kutatónak rendelkeznie kell részletes kutatási tervvel, a kérelméhez csatolnia kell kutatást rendeltetésszerűen végző, közfeladatot ellátó szerv támogató állásfoglalását, illetve írásbeli nyilatkozatában vállalnia kell, hogy a személyes adatokat az Infotv. rendelkezései szerint kezeli. Az Infotv. 12. §-a alapján több kötelezettséget is támaszt a kutató adatkezelésével szemben, így például személyes adatokat csak kivételesen hozhat nyilvánosságra. Ebben az esetben a közlevéltárnak a kérelemhez számos dokumentum becsatolását kell megkövetelnie.”

Az utolsó mondat visszautal az előzőekre, de nem a közvetlen előtt lévő mondatra, hisz nyilvánvaló, hogy a nyilvánosságra hozatal nem a levéltár felelőssége, ellenben a jogszabály által előírt formai követelmények meglétének ellenőrzése igen. Mészáros László tudományos kutatóként jelölte meg magát a kutatói adatlapon, támogatói állásfoglalást nem hozott, de a BFL Kutatási Szabályzatának megismerésével aláírásával elismerte, hogy az abban rögzítettek szerint fog eljárni és betartja az Infotv.²³ vonatkozó szabályait. A Kutatási Szabályzat tartalmazza azt is, hogy bármely jogállású kutató a levéltári iratanyagról kapott másolatot csak kutatási célra használhatja fel és a másolatot csak a levéltár vagy az irat tulajdonosának előzetes hozzájárulásával teheti közzé.²⁴

A Hatóság határozatában „megállapította, hogy az 1962-es ítélet az Infotv. 3. § 4. pontja szerinti bűnügyi személyes adatokat tartalmaz, minthogy az 1962-es ítélet meghatározott természetes személyek (Kiss László, Lantos László és Várszegi Lajos) által elkövetett bűncselekményhez köthető információkat tartalmaz, amely adatok

²² Itt jegyzem meg: Kiss László meghatalmazottja az ügy kirobbanása és a zárolás módosítása után a teljes peranyagot kikérte kutatóként és az Ltv. 24. § (2) bek. b) pontja alapján meg is kapta, de csak Kiss László perbeli szerepére vonatkoztatva teljes körűen, más perbeli szereplők adatai anonimizálva kerültek a kutatóhoz. Így történt ez Takáts Zsuzsanna meghatalmazottja esetében, természetesen itt Takáts Zsuzsanna perbeli szerepére vonatkozott a teljes körű megismerhetőség, más perbeli szereplők esetében anonimizáltan került ki a kért iratanyag. A két kiadott anonimizált másolat tekintetében utólagos vita nem merült fel.

²³ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról.

²⁴ A BFL 2016. június 1-jétől hatályos Kutatási Szabályzata, 36. pont., Teljes szöveg: http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/kutatasi_szabalyzat_2016_06_01.pdf (A letöltés ideje: 2019. január 1.)

korábban a büntetőeljárással összefüggésben büntetőeljárás lefolytatására jogosult szerv (Fővárosi Bíróság) kezelésében voltak. Az Ltv. 18. § (2) bekezdése alapján a Levéltár őrzi az 1962-es ítéletet, ezért a Levéltár az Infotv. 3. § 9. pontja alapján önálló adatkezelőnek minősül. [...] amikor a Levéltár hozzáférést biztosított Mészáros Lászlónak az 1962-es ítélethez, akkor adatvédelmi jogi szempontból számára bűnügyi személyes adatokat továbbított.”

„Az Infotv. rendelkezései alapján a bűnügyi személyes adatok, mint különleges adatok jogszerű kezelésére (így például az adattovábbításra) alapvetően az Infotv. 5. § (2) bekezdése vonatkozik. Az Infotv. e rendelkezése alapján bűnügyi személyes adat az érintett írásbeli hozzájárulásával vagy törvényi felhatalmazás alapján továbbítható. A levéltári anyagok megismerhetősége tekintetében az Ltv. is követi az Infotv. 5. § (2) bekezdését, hiszen vagy azok az érintett hozzájárulása alapján ismerhetők meg vagy a levéltári anyagot a törvény által meghatározott feltételek alapján lehet kiadni. A Hatóság ezzel összefüggésben megállapította, hogy az Ltv. 22. § (1) bekezdése és az Ltv. 24. § (1) bekezdése alapján az 1962-es ítélet nem kutatható, mivel az 1962-es ítéletben még élő természetes személyek bűnügyi személyes adatai szerepeltek. Ennek megfelelően a Levéltár az Ltv. 24. § (2) bekezdésébeni esetkörök szerint lett volna lehetősége hozzáférést biztosítani az 1962-es ítélethez. A Levéltár a válaszaiban arra hivatkozott, hogy az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontját alkalmazta és anonimizáltan biztosított hozzáférést az ítélethez.”

A BFL az 1961-62-es büntetőügy kutatása során nem volt annak az információnak a birtokában, mi szerint a perben érintett személyek máig élő természetes személyek, ezért az Ltv.-ben rögzítettek szerint az érintettek születésétől számított kilencven évig terjedő védelmi időt vette alapul és a kért 10+3 oldal esetében egyértelműen megállapítható volt, hogy a terheltek és a sértett születési éve a védelmi időn belül esik.

„A Hatóság azonban megállapította, hogy a Levéltár egyáltalán nem teljesítette az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja szerinti kötelezettségét. A Levéltár ugyanis nem ismerte fel, hogy az ítélet teljes egészében bűnügyi személyes adatnak minősül, hiszen az ítélet Kiss László, Lantos László és Várszegi Lajos által elkövetett bűncselekményhez köthető információkat tartalmaz (így például az elkövetett cselekmény részletes leírása, annak minősítése, a szakértői vélemények vagy a kiszabott büntetés).”

Egy meghatározó adatvédelmi jogi kérdés kell tisztázni ebben az esetben, mégpedig az adatelv és iratelv viszonyát. Egy teljes iratot bűnügyi személyes adatként tekinteni lehetetlenné teszi a kutatást, hisz ebben az esetben az anonimizálás valóban elvégezhetetlen feladat. Saját következtetésével szemben 2012-ben a Szegedi Törvényszék elnökhelyettese számára küldött állásfoglalásban a NAIH az alábbiakat fejtette ki: „a büntetőügyekben meghozott bírósági ítélet és annak indokolása főszabály szerint közérdekű adat,”²⁵ melynek megismerése közérdek.

²⁵ NAIH-5926-2/2012/V Büntetőeljárásban meghozott ítéletekre vonatkozó közérdekű adatigénylés

Úgy vélem, az iratelv helyett az adatelvre célszerű fektetni a hangsúlyt és megtalálni az összhangot. Az Alkotmánybíróság már több határozatában hangsúlyozta, hogy a bírósági határozatok nyilvánossága és megismerhetősége egyik fontos garanciája a kiszámítható joggyakorlatnak. A bírósági jogalkalmazás ugyanis egy adott jogvita eldöntésének keretei között „természetsszerűen visel magán olyan jegyeket, melyeken keresztül tevékenysége [...] a jogalkotás határán járhat” [38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256.]. Az így felfogott „jog” megismerhetősége ezért nemcsak a közérdekű adatokhoz való hozzáférés állami biztosításának a kötelezettségéből, hanem a jogbiztonságból is eredő követelmény (873/B/2008. AB határozat, ABH 2011, 1826.). A jogbiztonság tehát – egyéb követelmények mellett – „azt a feladatot rója a közhatalommal rendelkező és jogot alkalmazó szervekre, hogy jogilag szabályozott, megismerhető és kiszámítható módon járjanak el és döntsenek a hatáskörükbe tartozó kérdésekben” [13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás.]

Fontos megjegyezni, hogy azt az értelmezést, hogy az ítélet teljes egészében bűnügyi személyes adat, a NAIH jelen esetben sem viszi következetesen végig, hiszen máshol

- „bűnügyi személyes adatok” továbbítását említi többes számban²⁶;
- úgy fogalmaz, hogy „az 1962-es ítéletben bűnügyi személyes adatok szerepelnek”²⁷, illetőleg
- „[a] Hatóság megállapította, hogy az 1962-es ítélet az Infotv. 3. § 4. pontja szerinti bűnügyi személyes adatokat tartalmaz.”²⁸

Külön jelentősége van ebben a körben, hogy Kiss László-ügyben I. fokon meghozott ítélet kapcsán a nyilvánosság nem volt kizárva és a korabeli sajtó (így a Magyar Nemzet, Népszava) a nevek teljes kiírásával tudósított az ügyről. A korabeli sajtócikkek jelenleg is elérhetők pl. a Népszava on-line archívumából.²⁹ Nyilvános tárgyalás esetén, amennyiben a sajtó is jelen van a tárgyalásokon, akár teljes részletességgel is történhet tudósítás az ügy eseményeiről és a döntésről. Különösen ma, az internet korában aligha tűntethetőek el egykori napilapok, elektronikus sajtó korábbi közzétételei, azaz ha bárki évek múltán összerakja a „puzzle” kockáit, úgy a korabeli sajtó (hagyományos, elektronikus) felhasználásával és az anonimizáltan elektronikusan közzétett bírósági határozat egybevetésével már a levéltár igénybe vétele nélkül is kielégítheti információ éhségét.³⁰

teljesítése, 2012. XI. 9.

²⁶ NAIH/2016/2504/27/Határozat 7.

²⁷ NAIH/2016/2504/27/Határozat 7.

²⁸ NAIH/2016/2504/27/Határozat 6.

²⁹ Arcanum Digitális Tudománytár, <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>, letöltés ideje: 2019

³⁰ A bíróságok szervezetről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. XII. Fejezete tartalmazza a bíróságok feladatait a bírósági határozatok nyilvánosságának biztosítása érdekében. A 163. § (2) c. pontja nem zárja ki a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény alapján indult büntetőeljárásban hozott határozat anonimizált közzétételét se, kivéve, ha ahhoz a sértett – a bíróság a hozzájárulás

E sorok írója tisztában van azzal, hogy Mészáros László célja nem a korabeli joggyakorlat megismerése volt, de ez utólagos megállapítás, hisz csak a BFL-t éves szinten több ezer kutató keresi fel, kiknek szándékairól kevés ismerete van a levéltárnak. Egy adott személy joggal való visszaélése nem lehet meghatározó minden más kutató kíváncsi állampolgár részére. Azaz a BFL a jövőben is – egyéb jogszabályi tiltás hiányában – az adatelv mentén kívánja kiadni a kutatók kérésére iratokat.

A NAIH határozat megállapítja a továbbiakban: „Emellett Mészáros László a Kérlapon konkrét természetes személyeket (Kiss László, Várszegi Lajos) jelölt meg, amely körülmény alapján a Levéltárnak egyértelműen fel kellett volna ismernie azt, hogy bármilyen anonimizálás mellett is bocsátja az 1962-es ítéletet Mészáros László rendelkezésére, akkor is összefüggésbe tudja hozni a Kérlapon általa megjelölt természetes személyekkel. Mészáros László ugyanis tisztában volt az elkövetők kilétével, ezért a Levéltár bármilyen anonimizálási intézkedés mellett továbbította volna az 1962-es ítéletet Mészáros László számára, esetében akkor is személyes adatok lettek volna az abban szereplő információk.”

A bírósági iratok kutatása segédletek alapján történik. Ezek az egykorú segédletek a névmutatók és a lajstromkönyvek. A pereket egykoron és ma is a terheltek neve, több terhelte esetén a fő terhelte neve alapján tartották nyilván. Azaz ha egy egykorú per megtalálható a levéltári iratok közt akkor – ha nem selejtezték ki korábban – a terheltek neveinek ismeretében, ill. a per lajstromszámának ismeretében kereshető ki. Az egykorú segédletek nem tartalmazzák a sértettek neveit, így azok ismeretében a kutatás nehezen folytatható.

A jelzett kutatás során Mészáros László neveket jelölt meg, ezek alapján a levéltár az egykorú nyilvántartások segítségével kikereste az adott ügyet, majd a kért oldalt anonimizáltan a kutató rendelkezésére bocsátotta. Ugyanígy járt volna el akkor, ha Mészáros László az egykorú ügy főlajstromkönyvben rögzített nyilvántartási számát kéri ki.

A Hatóság a „körülmények mérlegelésével” 3.000.000 Ft bírság kiszabását rendelte el:

„A Hatóság a bírság kiszabása során figyelembe vette az eset összes körülményeit, így különösen az elkövetett jogsértés súlyát:

- a Levéltár a jogellenes adatkezelést az 1962-es ítéletben szereplő különleges adatok továbbításával követte el,
- a jogellenes adattovábbítás nyomán jogszerű állapotot már nem lehet helyreállítani, és a Hatóság csak jövőre nézve tudja elérni, hogy a jövőben az 1962-es ítélet továbbítása során alkalmazza az e határozatban kifejtett követelményeket,

megadására irányuló felhívására – nem járult hozzá. A tv. az anonimizálás szabályai is rögzíti. Fő szabály szerint szereplő személyek azonosítását lehetővé tevő adatokat olyan módon kell törölni, hogy az ne járjon a megállapított tényállás sérelmével.

– a Levéltár súlyosan elmulasztotta az adatvédelmi követelmények felismerését, és érvényesítését az 1962-es ítélethez való hozzáférés során, és csak általánosságban ismeri az alapvető adatvédelmi követelményeket, azonban azokat nem tudta megfelelően alkalmazni az 1962-es ítélet Mészáros Lászlóhoz való továbbítása során,

– a Hatóság további súlyosító körülményként értékelte azt is, hogy a Levéltár nem rendelkezik megfelelő eljárási szabályokkal (így például belső szabályzattal) az Ltv. 24. § (1) bekezdés és (2) bekezdés a) pontja alkalmazásáról.”

Budapest Főváros Levéltára sem a határozat érdemi indoklását, sem a bírság összegét nem találta elfogadhatónak, így a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bírósághoz fordult a Határozat bírósági felülvizsgálata érdekében.³¹

A határozat következményei

A Határozat közlése napján jogerőre emelkedett, a kezdeményezett felülvizsgálati eljárásnak halasztó hatálya a rendelkezések végrehajtására nem volt.

A levéltári következmények ismertetése előtt érdemes a sajtóvisszhangra is kitérni. A Határozatról – melyet a NAIH honlapján közzétett – elég bőven beszámolt a sajtó, részleteiben ugyan nem, de a levéltárat sújtó büntetési tételről igen.

Megszólint a BFL azóta elhunyt korábbi főigazgatója, Varga László is. Leszögezte: „A levéltár a törvényben foglaltakon túl semmilyen kutatást nem korlátozhat, annak rendelkezéseit nem tághatja, szigoríthatja, nem mérlegelhet, hiába kéri pont ezt számon a hatóság. Az viszont, hogy a kutató a megismert adatokból mit hoz nyilvánosságra, már az utóbbi felelőssége. Persze ezzel a hatóság is tisztában van, nem véletlenül hívta fel a sajtót, hogy tartózkodjanak ezeknek a személyes adatoknak a további közlésétől. Hasztalan, a média a levéltártól függetlenül még hetekig közölt újabb és újabb részleteket a megdöbbentő bűncselekményről. A sajtó azonban nem kiséger, hanem hatalom, jobb nem újat húzni vele, marad a vétlen levéltár, amelyet a bírság egyenesen csődbe visz.”³²

Itt kell megjegyezni, hogy a sajtóban több olyan információ megjelent, amit nem tartalmazott a 10+3 anonimizált oldal.³³ Joggal feltételezhető – bár az ügy szempontjából nincs jelentősége – hogy a teljes ítélet más birtokában is lehet, ahonnan a sajtó több, új részletről értesült.

³¹ A fellebbezést a Két. 100. § (1) bekezdésének d) pontja zárta ki. A határozat bírósági felülvizsgálatának lehetőségét a Két. 100. § (2) bekezdése biztosította, a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság illetékességét a polgári perrendtartásáról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) 326. § (7) állapította meg.

³² <http://nol.hu/belfold/rohej-de-ma-is-a-diktatura-modszereivel-vedik-az-eroszaktevo-kiss-laszlot-1623087> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

³³ Így pl. a Népszabadság „Nem is kértek bocsánatot” c. cikkében megszólaló Martinkó Károly új információkat is közölt. Népszabadság 2016. május 9. 4. l.

A közvélemény nagyobb része az áldozat oldalán állt, de ez nem sokat segített rajtunk. A kialakult helyzet ugyanis inkább eredményezett jogbizonytalanságot, mint tiszta helyzetet. A NAIH kötelezte a BFL-t a határozat szerinti intézkedések bevezetésére, anonimizálási szabályzat készítésére. Anonimizálási szabályzat egyetlen hazai levéltárban sem volt, az anonimizálás nem egy mechanikus folyamat, még ha egyes alapelvei írásban le is fektethetőek. Bizonyos szempontból a levéltári iratanyag anonimizálása tudományos kérdés is, mivel az anonimizálás során tekintettel kell lenni, ki és milyen kutatói jogosítványokkal kutatja az iratokat, azaz teljes körű anonimizálásra van szükség vagy egy érintett ill. meghatalmazottja kéri, mert ebben az esetben egy más szempontokat figyelembe vevő anonimizálásra kerülhet sor.

Főképp az a NAIH megállapítás eredményezett bizonytalanságot, mi szerint ha ismert a kutató előtt a még elő természetes személy neve, úgy az irat anonimizáltan se kutatható. A NAIH határozat analógiája alapján bármely esetben, amikor a büntetőügyben (de más ügyben is akár) valaki természetes személy nevének ismeretében kéri ki az iratanyagot, és azt anonimizáltan kéri, felmerülhetett az a lehetőség hogy a kutató az általa ismert személy és a kutatásra kiadott, anonimizált iratanyag kapcsolatát helyreállítja és ezzel újabb milliók bírság sújthatja a levéltárat.

Ezzel az értelmezéssel azonban a múlt megismerhetőségének szubjektív elemen alapuló korlátozása született meg, mely úgy a történettársadalom, mint a tudományos kutatóként nem kutató, de a történelem iránt érdeklődő állampolgárok érdekeit is sértette.³⁴ A tudományos kutatókon kívül rekedő kutatók számára a 20. század történetének kutatása akár be is zárulhatott volna. „A kutatások ellehetetlenítése valóságos veszély, ugyanis csak a támogató állásfoglalással rendelkező tudományos kutatók szűk köre fog hozzáférni a 90 éven belül keletkezett iratokhoz márpedig ez a levéltárhasználók töredéke. A többség nem fog hozzáférni az eddig leginkább kutatott iratokhoz.” – nyilatkozta dr. Kenyeres István, a BFL főigazgatója.³⁵

A BFL a NAIH határozatban foglaltak alapján 2016. július 26-án kiadott egy szabályzatot,³⁶ melyben az anonimizálás alapelveit is lefektette³⁷ és beépítette a NAIH

³⁴ A NAIH által felvázolt elképzelések gyöngyszeme az anyakönyvi kutatásokkal kapcsolatban született meg, mi szerint is az anyakönyvek kutatása esetén a tudományos kutató az anyakönyvet megtekintheti ugyan, de arról „másolatot, feljegyzést, felvételt nem készíthet”, és a „megismerés kizárólag a kutató emlékében maradhat fenn.” (Péterfalvi Attila 14/1271-1/2014. sz. levele az MNL főigazgatójához.)

³⁵ Ellehetetlenülhet a múlt megismerése, ha egy levéltárat megbüntetnek azért, mert iratokkal szolgált a Kiss László-ügyben 444, 2016.06.25. <https://444.hu/2016/06/25/ellehetetlenulhet-a-mult-megismerese-ha-egy-leveltarat-megbuntetnek-azert-mert-iratokkal-szolgált-a-kiss-laszlo-ugyben> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

³⁶ A közlevéltár anyagában történő kutatás és a levéltári anyag anonimizálásának szabályai, 2016., 1076-13/2016/BFL. sz. (a Bíróság ítélete után részben visszavonásra került, e sorok írásakor hatályos szövege: http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/a_kozleveltar_anyagaban_torteno_kutatas_es_a_leveltari_anyag_anonimizalasanak_egyes_szabalyai_2017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. január 1.)

³⁷ Felhasználva a NAIH-1938-2/2013/T „Gyakorlati útmutató védett adatot nem tartalmazó kivonat készítéséhez” útmutatóját.

Határozatban foglalt elvárásokat is. Ugyanakkor a BFL főigazgatója záradékban rögzítette, hogy nem ért egyet a szabályzat egy adott pontjával.³⁸ A Szabályzat a NAIH által szabott határidőre elkészült, a Hatóság felé megküldésre került, a Határozat szerint hatályba is lépett, és a peres eljárás végéig hatályban maradt.³⁹

A NAIH az ügyben hozott másik, a sajtóval kapcsolatos határozata

A NAIH/2017/491/H. sz. határozatában⁴⁰ megállapította, hogy a Privatkopo.hu jogellenesen hozta nyilvánosságra Kiss László bűnügyi személyes adatait, egyúttal azt is megállapította, hogy Mészáros László jogellenesen továbbította a Kiss-ítélet két oldalát a lapnak. Büntetésként felszólította a Privatkopo.hu főszerkesztőjét, hogy Határozata kézhezvételétől számított 30 napon belül törölje a fent megjelölt cikkeket a www.privatkopo.hu honlapról, valamint felszólította Mészáros Lászlót, hogy törölje (semmisítse meg!) a Kiss-ítélet számára rendelkezésre álló 13 oldalát.

A Hatóság oly sok enyhítő körülményt talált a határozat megszületéséig tartó 178 nap során, hogy a bírság kiszabásától eltekintett. A Hatóság határozatának több rétege van, melyek önálló elemzést is megérnének, de a téma szempontjából csak a levéltári ügyet érintő sarokpontokat vizsgálom meg. A határozat és az adatvédelem szempontjából fontos kérdés, hogy az adat védelme vagy az adathordozó védelme az elsődleges adatvédelmi szempont.

A nyilvánosságra hozatal ügyében hozott határozat indoklása szerint:

„A Hatóság azonban úgy értékelte, hogy mind Kötelezett 1. (a Privatkopo.hu főszerkesztője), mind Kötelezett 2. (Mészáros László) adatkezelése esetében jelentős szereppel rendelkeznek a jogsértést csökkentő körülmények, ezért az ügyben nem szab ki bírságot. Kötelezett 1. esetében az alábbi, a jogsértés súlyát csökkentő körülményeket vette figyelembe a Hatóság:

³⁸ A BFL képviseletében kijelentem, hogy a III. 2. a) pontban szereplő alábbi megállapítással, miszerint „Az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja nem alkalmazható abban az esetben, ha a kutató előtt kifejezetten ismert a levéltári anyagban szereplő személy kiléte, így például, ha a kutató meghatározott élő természetes személy levéltári anyagába kér betekintést. Ha a kutató a kéréslap levéltári anyag jelzete rovatába a kért ügyben szereplő védett évkörbe tartozó természetes személy nevét feljegyzí, úgy a kutatást meg kell tagadni” nem értek egyet, azt jogszabályellenesnek tartom. Az idézett kitétel kizárólag a NAIH Preambulumban hivatkozott jogerős határozatának betartása érdekében került a szabályzatba. Kezdeményeztem a NAIH hivatkozott határozatának bíróság előtti felülvizsgálatát. A BFL a bíróság döntése alapján a szabályzatot felülvizsgálja.” Ez meg is történt, a fentiekre vonatkozó szakasz hatályon kívül helyezésével.

³⁹ A Magyar Nemzeti Levéltár 2017. január 16-tól hatályos Kutatási Szabályzata továbbra is tartalmazza a NAIH előírásokat. Tekintve, hogy a legnagyobb magyar levéltárról van szó, ez további bizonytalanságot eredményez és ellentétes a Bíróság jogerős döntésével is. Ld itt.: http://mnl.gov.hu/kutatasi_szabalyzat_mnl (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁴⁰ http://www.naih.hu/files/NAIH-2017-491-H_határozat.pdf (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

– Jelentős mértékben csökkenti Kötelezett 1. jogsértését az a körülmény, hogy más médiatartalom-szolgáltatókhoz képest a www.privatkopo.hu oldalon megjelent cikkekben kevesebb bűnügyi személyes adatot hoztak nyilvánosságra. Emellett több médiaszolgáltatás nézettségéhez, illetve több internetes hírportál látogatottságához, újság olvasottságához képest a www.privatkopo.hu látogatottsága messze elmarad.”

„Kötelezett 2. esetében a Hatóság figyelemmel volt arra, hogy az ítéletből csak két oldalt továbbított és kizárólag Kötelezett 1. számára. Emellett a Hatóság Kötelezett 1. esetében leírtakhoz hasonlóan is Kötelezett 2. adatkezelésénél is figyelembe vette azt, hogy az Infotv. 4. § (1) bekezdésének, illetve a Ptk. 2:44. §-ának személyes adatok védelméhez fűződő jog szempontjából történő alkalmazásának részletes követelményeit még nem dolgozta ki a hazai joggyakorlat, így ezen követelmények – a Hatóság határozatában részletezett formában – nem lehettek ismertek Kötelezett 2. előtt. Ezen túlmenően a Hatóság kiemeli, hogy Kötelezett 2. vonatkozásában a Hatóság kizárólag egyetlen adatkezelési művelet, az adattovábbítás vonatkozásában tárt fel jogellenességet.” [Ez az a bizonyos két oldal továbbítása. – szerző megj.]

A fenti indoklással kapcsolatban az alábbi kérdések merülnek fel e sorok írójában:

1. Mi a mérce a jogellenes adatkezelés tényállása tekintetében? Az Infotv. rendelkezése a bírság kiszabásának szempontjainál kiemeli a „jogsértéssel érintettek körének nagyságát,” ami jelen ügyben 1 vagy 3 fő – a Határozat elismeri, hogy 3 (Kiss, Lantos, Várszegi), de csak 1-gyel foglalkozik, Kiss Lászlóval, társaival nem.⁴¹ Mészáros esetében a Hatóság figyelemmel volt arra, hogy az ítéletből csak két oldalt továbbított és kizárólag Kötelezett 1. számára. A fullank.com-on történő közlést a hatóság utánközlésnek minősítette, így nem vizsgálta annak súlyát. A jogellenes adatkezelés mércéje adat- vagy iratelvű? „Csupán” két oldal jogellenes továbbítása enyhítő körülmény, bár az adattovábbítás tudatos volt és egyértelműen a nyilvánosságra hozatal céljait szolgálta. A BFL adattovábbítása a hatályos jogszabályok és a Kutatási Szabályzat alapján történt, mely a közzétételt kifejezett levéltári hozzájáruláshoz köti. Számít-e a jogtalanul továbbított iratok mennyisége ha az adat továbbítása jogtalan? Ha adatvédelemről beszélünk, miért számít az adathordozó mennyisége? Ez a megfelel a „jogsértés súlya” elvnek? Két oldalon épp elég információ volt ahhoz, hogy országos hír legyen. Míg a levéltár adattovábbítása esetén csupán egy fő, Mészáros volt jogosult az iratok megtekintésére.

2. A [privatkopo](http://privatkopo.hu) a II. fokú ítélet 1. és 2. oldalát közzétette, melyet Mészáros adott át a levéltár által anonimizáltan az internetes lapnak, közzétételi célzattal. Lehet-e eny-

⁴¹ Pedig élő személyek, akiknek ugyanúgy bűnügyi személyes adatuk került nyilvánosságra. Lantos László meg is szólalt a nyilvánosság előtt: „Bocsánatkérés helyett feljelent Kiss László társa, Lantos”, itt: Bors, 2016.05.13., <http://www.borsonline.hu/sport/bocsanatkeres-helyett-feljelent-kiss-laszlo-tarsa-lantos/112767>, letöltés dátuma: 2019. november 1. Az ügyben Lantos László felesége is nyilatkozott: „Megerőszakolták, de nem úgy” mandiner, 2016.05.11. http://mandiner.hu/cikk/20160511_megeroszakoltak_de_nem_ugy, (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

hító körülmény, hogy kevesen olvassák az adott portált? („több internetes hírportál látogatottságához, újság olvasottságához képest a www.privatkopo.hu látogatottsága messze elmarad” – idézet a Határozatból). És a belinkelések, hivatkozások száma? Ráadásul köztudott, hogy az internetre felkerült tartalom aligha törölhető, ahogy a NAIH határozata ellenére, ha nem is Határozatban érintett [privatkopo.hu](http://www.privatkopo.hu) oldalon, de másutt mindkét anonimizált oldal képe megtalálható.⁴² A BFL esetében miért nem volt enyhítő körülmény, hogy egy főnek – a kutatónak – adta ki az iratok anonimizált másolatát, aki nyilatkozott is, hogy közzétenni csak a BFL engedélyével fogja?

3. „Más médiatartalom-szolgáltatókhoz képest a www.privatkopo.hu oldalon megjelent cikkekben kevesebb bűnügyi személyes adatot hoztak nyilvánosságra.” Felmerülhet ez esetben, hogy a többi információ miképp került nyilvánosságra? Ki volt az adattovábbító? És ha Mészáros nem továbbított csak két oldalt, miképp jutott a [privatkopo](http://www.privatkopo.hu) az átadott két oldalban fel nem lelhető információkhoz? Az április 7-én 7 óra 45 perckor megjelent cikkben pl. „nem olyan nagy dolog ez, menjen a hideg vizes medencébe, és jobban lesz. Az egészből nem kell nagy dolgot csinálni” az I. fokú ítélet 9. oldalán szerepel, amit Mészáros a levéltárban megkapott, de a NAIH Határozat szerint nem továbbította. Akkor miképp jelent meg a szó szerinti tartalom? A [privatkopo](http://www.privatkopo.hu) a II. fokú ítélet 1. és 2. oldalát tette ki az internetre, kis képben, de letölthető formában, melyek nem tartalmaztak minden április 7-én megjelenő információt.

Különös tekintettel az idézetekre, amelyek szó szerinti: „Kiss László III. r. vádlott felvetette azt az ötletet, hogy későbbi kihallgatásaik során mondják azt, hogy [...] velük ugyan önként közösült, de 200 Ft-ot kért a közösülésért, és feljelentését azért tette meg, mert neki a 200 Ft-ot nem adták meg. Tény, hogy Lantos és Várszegi vádlottak Kiss Lászlónak e javaslatát elvetették,” a nyilvánosságra hozott idézet az I. fokú ítélet 10. oldaláról származik, nem pedig az állítás szerint a [privatkopo](http://www.privatkopo.hu)-nak átadott kettőből.

Azaz Kötelezett 2. félretájékoztathatta a Hatóságot, mert nem csak két oldalt továbbított a [privatkopo](http://www.privatkopo.hu)-nak. Az április 5-én és 7-én megjelent tartalmakat összevetve a [privatkopo](http://www.privatkopo.hu)-n látható két oldallal mindez nyilvánvaló. A NAIH határozatban ez áll: „Kötelezett 2. a személyes meghallgatás során előadta, hogy ő kérte ki a Kiss-ítélet egyes oldalait Budapest Főváros Levéltárától és a Kiss-ítélet 13 oldaláról rendelkezik másolattal. Ezek közül két oldalt továbbított Kötelezett 2. számára, aki annak alapján cikket írt a www.privatkopo.hu honlapra.” Itt elírás van, kötelezett 2 helyett kötelezett 1-nek továbbította, aki az április 5-ei cikket megírhatta a két oldal ismeretében, de a 7-eit már nem. „Kötelezett 1. kifejtette, hogy mind az április 5-ei, mind az április 7-ei cikknek ő a szerzője.” NAIH határozat 2. oldal.

⁴² Pl. itt: Csoportosan elkövetett erőszakos nemi közösülésért ült börtönben az úszóvágatott szövetségi kapitánya, forrás: <https://kuruc.info/r/2/157185/> mindkét oldal letölthető formában fenn van 2019. november 1-jén.

A vizsgált tényállások alapján Mászáros felelőssége a NAIH megállapítása szerint lecsökkent, ezért nem szabtak ki bírságot. E sorok szerzője számára továbbra is egyértelmű: Mászáros megszegte az Infotv. előírásait és kutatása során a BFL Kutatási Szabályzatát is.⁴³

Azaz a közzétett két anonimizált oldal és az ügyet kirobbantó április 5-i és 7-én a privatkopo.hu internetes lapban az ítéletekből idézőjelben közzétettek alapján a „csak két oldalt továbbított és kizárólag Kötelezett 1. számára” – enyhítő körülmény a Hatóság félretájékoztatásán alapulhat. A BFL 13 anonimizált oldalt adott át egy kutatónak, aki nyilatkozatban elfogadta, hogy nem hozza nyilvánosságra. Azaz a BFL nem a nyilvánosságra hozatal szándékával továbbította az adatot, hanem egy magát írásban tudományos kutatóként bejelentkező állampolgárnak, anonimizálva, a hatályos jogszabályok betartásával. Mászáros tudatosan, a közzététel céljával továbbította a két (véleményem szerint feltehetően mind a 13) oldalt.

Az internet világa letagadhatatlanná tesz egyes tényeket. Mászáros László ugyanis az ügy adatvédelmi szempontból komolyra fordulása előtt igen készségesen nyilatkozott és hangoztatta: „nyilvánosságra hoztuk”⁴⁴ ti. Kiss László ügyének bizonyítékait. Erről két video is található a youtube-on, melyen egy sajtótájékoztató keretében további olyan adatokat közöl Mászáros, amelyek az általa továbbított két oldalban nem szerepeltek.⁴⁵ Április 7-én még igen bátran nyilatkozik Mászáros, majd bemutatja a II. fokú ítélet 2. oldalát (a felvételen 3.50 percnél) és ami egyértelművé teszi a helyzetet – az I. fokú ítélet 9. oldalának egy részletét, (a felvételen 3.55 percnél), majd a 10. oldal egy részletét (a felvételen 4.03 percnél).⁴⁶ A 3.55-nél levő részben a 7-ei cikk azon állítása látható, hogy „nem olyan nagy dolog ez, menjen a hideg vizes

⁴³ A BFL-ben minden kutatónak, aki kutatni kíván, kutatói adatlapot kell kitölteni, melyen ez a záradék áll: „Alulírott kijelentem, hogy a Budapest Főváros Levéltára által kiadott Kutatási Szabályzatot elolvastam, megértettem és a benne foglaltakat tudomásul vettem. A levéltári kutatás ideje alatt a Kutatási Szabályzatot elfogadom és betartom.” http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/1mell_adatlap.pdf (A letöltés dátuma: 2017. szeptember 7.)

⁴⁴ „Az tény, és ezt most mondom először, hogy nemcsak Kiss Lászlóról kaptam információt, hanem magasabb tisztségviselőiről is. De azokról nem találtam semmi olyat, ami nyilvánosságra hozható lett volna. Én nem állíthatom azt, hogy bűncselekményről volt szó, csak mindenféle tények, adatok halmaza, amikből ki lehetne bogarászni egy történetet, de odáig még nem jutottam el. De itt nincs összeesküvés, tehát az, hogy ez most került nyilvánosságra, annak az égvilágon semmi oka nincsen. Amikor kész lettem a dologgal, tehát kikértem, átolvastam, megnéztem, akkor a kollégám levelet írt a szponzoroknak, illetve az úszószövetségnek, és vártuk a válaszokat. És miután megjöttek a válaszok, **nyilvánosságra hoztuk**, tehát ebben semmilyen időponti megkötés nincs. Tudom, hogy lesz olimpia, de ez eszembe sem jutott ebben a dologban” – nyilatkozta Menyhért-Mászáros László. HÍR Tv. 2016. április 8., péntek 19:31, <http://hirtv.hu/hirtvarchiv/nemcsak-kiss-laszlorol-kaptam-informaciort-1336709> (A letöltés időpontja: 2019. november 1.)

⁴⁵ Menyhért-Mászáros László nyilatkozik a szálhalombattai képviselő-testület délutáni rendkívüli ülése előtt, amelyet az úszókapitány nemierőszak-botránya miatt hívott össze a polgármester. 2016. 04. 07. <https://www.youtube.com/watch?v=usTkDIYpSs0> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=J9cfQfLpG8s>, 2016.04.07. (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

medencébe” [...] „az egészből nem kell nagy dolgot csinálni.” Az interjú 4.00 percénél lévő részénél a levéltárból származó irat kimerevített képénél jól látható, hogy a 7-ei cikkben megjelent szó szerinti részlet innen származik: „Kiss László III. r. vádlott felvetette azt az ötletet, hogy későbbi kihallgatásaik során mondják azt, hogy [...] velük ugyan önként közösült, de 200 Ft-ot kért a közösülésért, és feljelentését azért tette meg, mert neki a 200 Ft-ot nem adták meg. Tény, hogy Lantos és Várszegi vádlottak Kiss Lászlónak e javaslatát elvetették.”

Így Mészáros maga szolgáltat bizonyítékot arról, hogy az adattovábbítás nem csak két oldalban merült ki, az utánközlés ténye a fullank.com esetében fennállhat, de a Százhalombattai Városi Televízió és az internet nyilvánossága előtt a kimerevítve olvasható oldalak nem lehetnek másodközlések. Ráadásul több mint hatperces nyilatkozatában bűnügyi személyes adatok tömkelegét hozza nyilvánosságra.

Mészáros a Levéltár által az Ltv. és az Infotv. szabályainak betartásával anonimizáltan kiadott iratot – bűnügyi személyes adatot – jogosulatlanul továbbította és ezzel a Levéltárat is súlyos erkölcsi és – a NAIH büntetés miatt – egy ideig anyagi kár is érte.⁴⁷

A Bíróság döntése

A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság első alkalommal 2017. február 16-án tárgyalta az ügyet.⁴⁸ Alperes (NAIH) mellé beavatkozóként Kiss László jogi képviselője is belépett a perbe.

A felperes jogi képviselője⁴⁹ öt pontban foglalta össze a BFL álláspontját.

A felülvizsgálni kért határozat olyan rendelkező részt tartalmaz, amely teljesíthetetlen és jogszabálysértő, ugyanis nincs olyan jogszabály, amely lehetővé tenné, hogy a Levéltár bizonyos személyeknek kiadja a kért iratot, bizonyos személyeknek nem.

Az alperes nem tárta fel kellő alaposítással a tényállást, nem is említette meg a határozatában, hogy a perbeli esetben két ítéletről van szó. A BFL a két ítéletnek is csak bizonyos oldalait és azokat is anonimizálva bocsátotta a kutató rendelkezésére. A NAIH határozatában és másutt is az „1962-es ítélet” hozzáféréséről tett említést. Valójában két ítéletről van szó, a Pesti Központi Kerületi Bíróság 15.B.84661./1961/17. sz. 1961. október 12-én kihirdetett ítéletéről, majd a Fővárosi Bíróság Bf.XXVIII. 7111/1961/26. sz. 1962. február 17-én tartott fellebbezési tárgyaláson hozott ítéletéről. Az I. fokú ítéletből 10, míg a II. fokú ítéletből 3 lapot kapott anonimizálva a kutató.

⁴⁷ Mindezzel érdemes összevetni Varga László korábban idézett szavait a sajtó felelősségre vonásáról. V.ö. 30. jegyzet.

⁴⁸ Az eredetileg nyílt tárgyalás minősítését a Bíróság közvetlen a tárgyalásra kitűzött nap előtt zárta változtatta.

⁴⁹ dr. Soós Andrea Klára

Az Infotv. 5. § (1) bekezdésére akként rendelkezik, hogy személyes adat az érintett hozzájárulása vagy törvényi felhatalmazás alapján kezelhető. A perbeli esetben az Ltv. jelenti a törvényi felhatalmazást, azaz bizonyos korlátokkal a kutatási anyag a kutató rendelkezésre bocsátható, a korlát pedig az anonimizálás.⁵⁰

A BFL vitatta a bírság mértékét is, mivel a NAIH az ügyben hozott másik határozatában nem szabott ki bírságot az újságíróval szemben, aki nyilvánosságra hozta a perbeli büntügyi személyes adatokat. A BFL-re viszont 3.000.000 Ft bírságot szabott ki, miközben a levéltár jogszerűen eljárva anonimizálva bocsátotta rendelkezésre a hivatkozott iratokat. Az, hogy a kutató fejében – talán az egykor sajtónyilvánosságot kapott esemény ismeretében – a rendelkezésére álló információk alapján összeállt a teljes kép, nem jelenti azt, hogy a BFL jogszabálysértést követett volna el. A büntetőperes iratok kutathatóságának alapja a névmutató és a lajstromkönyv, utóbbi a per perbeli elnevezését (ami büntető per esetében mindig személynév) illetőleg az ítéletszámokat tartalmazza, ez alapján kéri ki a kutatók az ítéleteket, az egykorú nyilvántartás ezen alapul. A kutatás a perbeli terheltek nevének ismerete nélkül más módon rendkívül nehézkesen valósítható meg.

Végezetül az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja alapján hangsúlyozta, hogy a felperes köteles volt kiadni az anonimizált ítélet-kivonatot.

A NAIH képviselője⁵¹ kiemelte, hogy a felek között alapvető jogértelmezési vita van. Hangsúlyozta, hogy az Ltv. alapján főszabály szerint nem kutatható a személyes adatokat tartalmazó irat. Kivételt fogalmaz meg az Ltv. abban az esetben, ha a levéltár azt anonimizálni tudja. Álláspontja szerint az anonimizálás nem levéltári szakmai és nem is igazságügyi szakértői kérdés. Miután a kérelapon megjegyzésben szerepelt Kiss László és Várszegi Lajos neve, álláspontja szerint egyértelmű, hogy az anonimizálás a perbeli esetben nem volt elvégezhető.

A tárgyaláson elhangzott egy fontos kérdés, mi szerint amennyiben a kutató az ítélet száma alapján kéri az ítéletet és a levéltár az Ltv. 24. § (2) a) bekezdésében foglaltak alapján anonimizálva a kutató rendelkezésre bocsátja, ez jogszerű lett volna-e? Az alperesi képviselője erre az felelte: „Ez egy hipotetikus kérdés, elméletileg kiadható lett volna.”⁵²

A levéltári törvény megalkotásakor a jogalkotó a korábbi joggyakorlat helyett, mi szerint a levéltár egy kutatás engedélyezése során a kutatás tartalmára vonatkozó információk birtokában mérlegelési jogkörrel bír, megszüntette ill. igyekezett minimálisra csökkenteni. Az a felvetés, mi szerint a levéltárnak mérlegelni kell, ha egy kutató konkrét név ismeretében vagy egy ügyszám ismeretében kutat, egy már elfeledett gyakorlat újraélesztését eredményezné. Igen hamar nyilvánvalóvá válna

⁵⁰ Ltv. 24. § (2) „A védelmi idő lejártá előtt is kutatható az (1) bekezdésben meghatározott levéltári anyag, ha a) a kutatás – a kérelmező költségére – anonimizált másolattal is megvalósítható”

⁵¹ dr. Dudás Gábor

⁵² 13.K.32.793/2016/11., 13.K.32.793/2016/11.; Jegyzőkönyv a megtartott tárgyalásról 4-5. l.

minden kutatni igyekvő állampolgár előtt, hogy amennyiben az ügyszámot adja meg, úgy kaphat anonimizált másolatot, konkrét név esetében nem. Innentől már nem a jogszabály betartása, hanem annak kijátszása az elsődleges cél. És nyugodt lehet-e a levéltáros? Vagy firtatni volna célszerű, honnan ismeri a kutató csupán az ügyszámot? Mikor sem nevet, sem az ügy tárgyát nem ismeri.

A NAIH álláspontja szerint az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja feltételes módon fogalmaz, a „kutatható” szót használja. Azaz a kutatás mint lehetőség adott, de nem minden esetben teljesítendő. A tárgyalás fő vonala épp ez lett, azaz a kutatást a levéltárnak biztosítani kellett-e a jogszabályi feltételek megléte esetén avagy a levéltárnak bármely más, a jogszabályban nem szereplő tényező – így a kutató tudattartalma – figyelembe vétele alapján meg kellett volna tagadnia. A NAIH álláspontja szerint kutatásra már a lajstromkönyv sem adható ki, véleményük szerint ha a levéltár rendelkezésre bocsátja a lajstromkönyvet, vagy ő maga írja rá az adatokat a kérőlapra, akkor nem valósítható meg az anonimizálás.

A kutatás jelen esetben – de az esetek nagy részében – valamilyen adat /büntetőeljárás esetében a terhelt(ek) neve, a per tárgya, a sértett(ek) neve/ ismeretében és további adatok megismerésére irányul. A bírósági ügyek nyilvántartására használt lajstromkönyv alapnyilvántartás, mely az ügyszámok sorrendjében tartalmazza az ügyeket, azok megnevezése szerint. A lajstromkönyvben csak az ügyszám ismeretében lehet eligazodni. Az ügyszám a névmutatókból derül ki, ahol mindig a terhelt(ek) neve szerint tartják nyilván a pereket. Jelen esetben a per jelentős sajtó nyilvánosságot kapott, az első fokú ítéletről tudósítottak a hazai, de még egyes külföldi sajtóorgánumok is. Ez nem egyedi eset és miután sajtótermékek korabeli lappéldányai a könyvtárakban, sőt a Népszava és a Népszabadság⁵³ esetében már az interneten is hozzáférhetőek, így sok esetben a kutató már bizonyos konkrét adatok ismeretében érkezik. Ezek forrásaira természetesen a levéltári kutatás során nem derül fény. Ha a kutató konkrét névvel és konkrét évszámmal érkezik és egy perre kíváncsi, akkor a levéltáros a nyilvántartások segítségével viszonylag hamar rendelkezésre tudja bocsátani a kért iratot. Ha pl. a sértett nevét ismeri (akár ő maga az), de nem ismeri a terhelt(ek) nevét vagy a per tárgyát, esetleg még a tárgyalás évét sem, akkor csupán az egykorú nyilvántartások alapján reménytelen a per megtalálása. A segédkönyv bűnügyi személyes adatot tartalmaz, ezért alapesetben a kutató nem kaphatja meg. Abban az esetben, ha egy kutató a nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények 1960-as évekbeli büntető peres eljárásaira kíváncsi (védelmi időn belül), úgy ez a lajstromkönyv alapján kigyűjthető. Két lehetőség áll a kutató előtt: amennyiben rendelkezik az Ltv.-ben a tudományos kutató részére előírt többletfeltételekkel, akkor a levéltár a rendelkezésére bocsátja a lajstromkönyvet. Másik eset, ha tudományos célú kutatást jelöl meg, de nem rendelkezik a többletfeltételekkel vagy alap-

⁵³ <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>

vető állampolgári jogon szeretne kutatni a védelmi időn belül, úgy lehetősége van a lajstromkönyv oldalainak lemásolására, a nevek kitakarásával. Így csak az ügyek megnevezése és a per száma lesz számára megismerhető.

Azaz a BFL minden esetben, amikor az irat védelmi időn belül eső személyes (különleges) adatot tartalmaz, akkor az Ltv. már sokszor idézett 24. § rendelkezései szerint jár el.

A Bíróság a felek érveit meghallgatta és 2017. június 8-ra tűzte ki a következő tárgyalási napot. A tárgynapon felek még egyszer ismertették álláspontjukat, majd a Bíróság meghozta ítéletét,⁵⁴ melyben az alperes 2016. június 21. napján kelt, NAIH/2016/2504/27/H. számú határozatát hatályon kívül helyezte.

Az ítélet indoklás részében a Bíróság mindkét fél eddig körülírt álláspontját ismertette. Megállapította, hogy „összességében az alperes [határozatában] azt állapította meg, hogy a felperes az Ltv. 13. § c) és d) pontja szerinti, bűnügyi személyes adatok kezelésével együtt járó feladatának teljesítése során megsértette az Infotv. 5. § (2) bekezdését, mivel nem alkalmazta megfelelően az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontját, ezért jogalap nélkül biztosított hozzáférést az 1962-es ítélethez (jogalap nélküli adattovábbítás).” Az alperes a kereset elutasítását kérte, fenntartva a határozatában foglaltakat. Arra hivatkozott, hogy mivel az újságíró „eleve a Kiss László- és a Várszegi Lajos-ügy iratanyagát kérte ki, a Levéltárnak fel kellett volna ismernie, hogy az újságíró az anonimizálás mellett is összefüggésbe tudja hozni az ítéletet a kérelapon megjelölt természetes személyekkel. Így a kutató esetében egyáltalán nem lett volna alkalmazható az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontban foglalt kivétel. [...] Kiemelte, hogy a perbeli esetben a felperes által végzett anonimizálási eljárás, a személyes adatok egy részének kitakarása az érintettel való kapcsolatba hozatal nem gátolta meg. A NAIH-5926-2/2012N számú állásfoglalásra hivatkozással rögzítette, hogy az valóban azt állapítja meg, hogy a büntetőügyekben meghozott bírósági ítélet és annak indokolása főszabály szerint közérdekű adat, ugyanakkor hozzáteszi, hogy az anonimizálást nem csak a névadatok tekintetében kell megvalósítani, hanem annak azt kell eredményeznie, hogy az érintetteket ne lehessen egyáltalán kapcsolatba hozni az adott döntéssel, márpedig az azonosítás nem csak a név, hanem számos egyéb körülmény (pl. bűncselekmény helyszíne, az elkövető monogramja stb.) alapján is megtörténhet. Arra is hivatkozott, hogy mindazon ítéletek közérdekű adatok, amelyek tartalmának megismerése »fontos a hatályos jogszabályok alkalmazása szempontjából« A perbeli ítélet azonban e tekintetben nem lehet közérdekű adat, mivel nem a most hatályos jogszabályok alapján hozták, így nincs jelentősége a bírói gyakorlat megismerésének.”

⁵⁴ 13.K.32.793/2016/15. számon, teljes szövegében itt elérhető: https://www.naih.hu/files/FKMB_13_K_32_793_2016_15.pdf (A letöltés dátuma 2019. november 1.)

Megjegyzem, hogy a perbeli esetben is felmerült annak lehetősége, hogy a sportolók elleni per koncepció per lett volna. Első közleményeiben maga Kiss László is utalt erre,⁵⁵ míg mások ezt azonnal cáfolták.⁵⁶ „A szocializmus bírói gyakorlata alapján kifejezetten enyhe büntetést kapott 1961-ben Kiss László a csoportos nemi erőszakért” - állítja Tóth Eszter Zsófia egy interjújában.⁵⁷

„Tóth Eszter Zsófia szerint a korszak bírói gyakorlatát ismerve Kiss László ki-mondottan enyhe ítéletet kapott, amiben az is szerepet játszhatott, hogy a szocializmusban a sportolóknak sok kiváltsága volt. Hiszen a gyári munkások számára is célnormákat kitzűző korszak kiváló példaképei voltak az aranyérmeket halmozó sportolók, akiknek az eredményei a szocializmus működőképességéről tanúskodtak. A viszonylag enyhe büntetés másik oka lehet, hogy a szocialista bírói ítéletekben tetten érhető volt az áldozathibáztató szemlélet.”

A hosszabb idézetet azért emeltem át, mivel ez is alátámasztja, hogy egy vagy több egykorú ítéletnek, bírósági eljárásnak lehet máig visszaható közérdekű adat jellege, hisz a Tóth Eszter Zsófia által említett esetekben épp a bírói gyakorlat elemzése alapján lehet a kijelentést alátámasztani, ill. cáfolni.

Kiss László közszereplő mivolta is felvetődött a perben és különös tekintettel az ügyben hozott másik NAIH határozatra, érdemes is volna ezt a szálát is vizsgálni, de a BFL és a NAIH az Ltv. egy szakasza körüli jogértelmezési vitán túlmutatna.

Az ítélet összefoglalta a Levéltár álláspontját is: a BFL „álláspontja szerint az alperes nem tárta fel a tényállást, megsértve ezzel a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) 50. § (1) bekezdésében foglaltakat, az ügy tárgyának valójában a két ítélet anonimizáltan rendelkezésre bocsátott változatának kellett volna lennie. Kifogásolta, hogy az alperes nem vizsgálta, hogy milyen folyamat során, milyen nyilatkozatok aláírásával ismerte meg a kutató a perbeli iratokat, nem kérte be az anonimizált irat levéltári példányát. Végezetül sérelmezte, hogy a bírság mértéke nem megfelelően került megállapításra, e körben olyan körülményt értékelt az alperes, amelyet nem is vizsgált (így pl. hogy a felperes csak általánosságban ismeri az alapvető adatvédelmi követelményeket), nem tárta fel, hogy rendelkezik adatvédelmi szabályzattal az Ltv. hatálya alá nem tartozó személyes adatok kezelése tekintetében, míg a levéltári

⁵⁵ Kiss úgy fogalmazott, hogy "1961-ben koholt vádak alapján, koncepció perben született meg az a döntés, amelyet utóbb ártó és lejárató szándékkal tettek közzé rólam" – Tagadja a nemi erőszak vádját – Kiss László koncepció per áldozatának tartja magát, Blikk 2016. április 7. ; <http://www.blikk.hu/sport/egyen/nem-eroszakolta-meg-a-lanyt-mondja-kiss-laszlo/y1ybs90> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁵⁶ Kiss László nem lehetett koncepció per áldozata, Blikk 2016. április 16. <http://www.blikk.hu/sport/magyar-foci/kiss-laszlo-nem-lehetett-koncepcios-per-aldozata/mp7l43w> (A letöltés dátuma: 2019. november 1.)

⁵⁷ A szocializmusban még a nemi erőszak is más, VS Magazin, 2016. április 9. , <https://vs.hu/magazin/osszes/a-szocializmusban-meg-a-nemi-eroszak-is-mas-0409#!s1> (A letöltés dátuma: 2019. január 1.)

kutatás részeként kezelt személyes adatokat az Ltv. szabályozza. [...] Állítása szerint továbbá az alperes figyelmen kívül hagyta, hogy egyetlen levéltár sem rendelkezik anonimizálási szabályzattal, ilyen jogszabályi előírás nem is létezik. Hangsúlyozta, hogy a bírság nincs arányban más adatkezelőkkel/adatfeldolgozókkal kapcsolatos bírságokkal, és az alperes figyelmen kívül hagyta, hogy a jogsértés nem volt szándékos, kellő gondossággal járt el, felhívta a kutató figyelmét a Kutatási Szabályzat és az Infotv. rendelkezéseire. Végezetül arra is hivatkozott, hogy az alperes nem volt figyelemmel arra, hogy maga is ellentmondásos állásfoglalásokat adott ki a büntető-ítéletek közérdekű vagy személyes adat jellegéről.”⁵⁸

A Bírság meghozott ítéletét az alábbiak szerint indokolta:

„A bíróság mindenekelőtt rögzíti, hogy a jelen perben abban a kérdésben kellett döntenie, hogy a felperes megszegte-e az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontjában foglaltakat. [...] Az alperes – általa nem vitatottan – a felperes által az első- és másodfokú ítéletekből rendelkezésre bocsátott összesen 13 anonimizált oldalt az eljárás során a felperestől nem kérte be, a konkrét esetben elvégzett anonimizálást nem vizsgálta. Arra vonatkozóan tehát a határozat nem tartalmaz tényállítást, hogy a rendelkezésre bocsátott anonimizált iratokból mely felismerhetetlenné nem tett védendő adat (pl. monogram, helyszín, név, lakóhely, foglalkozás stb.) vezetett a beavatkozó és az ítélet közötti egyértelmű kapcsolat megteremtéséhez, azaz az érintett kilétének azonosításához. Az alperes ugyanis a perbeli esetben a „Kérőlap adattartalma alapján” állapította azt meg, hogy az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja alapján a felperesnek az anonimizált irat kiadását a konkrét kérelem vonatkozásában meg kellett volna tagadnia, míg nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy más kutató kérelme esetében az ítéletet lehetett volna úgy anonimizálni, hogy azon kérelem esetében már ne lehessen személyes adat jogellenes továbbításáról beszélni.

... A bíróság a fentiek előrebocsátását követően kiemeli, hogy az alperesi értelmezés szerint a felperes a kérelmek elbírálása során a kutató rendelkezésére álló információk ismeretében tudná eldönteni, hogy a konkrét irat (ítélet) és az érintett között létrehozható, helyreállítható-e a kapcsolat, vagy sem, azaz az anonimizált irat kiadható-e. Ilyen szubjektív tudattartalom vizsgálata azonban a kutatási kérelmek elbírálását, és magát az anonimizálást tenné lehetetlenné, annál is inkább, mert bármely anonimizálás ellenére mindig létezik olyan személy, aki rendelkezik kellő információval a kapcsolat helyreállításához (pl. mert részt vett a tárgyaláson stb.).

A bíróság álláspontja szerint azonban a személyes adat fogalma nem függhet a tudattartalomtól, azaz nem lehet különbséget tenni egy kutatási kérelem elbírálásakor a szerint, hogy a kutató milyen információval rendelkezik, adott esetben mit tüntet fel a kérőlapon.

⁵⁸ Utóbbira v.ö.: NAIH-5926-2/2012/V, Büntetőeljárásban meghozott ítéletekre vonatkozó közérdekű adatigénylés teljesítése., idézet az állásfoglalásból: „Álláspontom szerint a büntetőügyekben meghozott bírósági ítélet és annak indokolása fő szabály szerint közérdekű adat.”

A perbeli esetben a „Kiss László” név megjelölése önmagában egy konkrét természetes személy azonosítására nem alkalmas, melynek folytán alaptalanul hivatkozott arra az alperes, hogy a kapcsolat „egy lépésben” helyreállítható volt, melyet a felperesnek fel kellett volna ismernie. Mindezek alapján a felperes helyesen hivatkozott arra, hogy az alperes a perbeli esetben olyan kiterjesztően értelmezte a személyes adat és bűnügyi személyes adat fogalmát, és minősítette a teljes ítéletet (avagy a határozatból nem kiolvashatóan ítéleteket) kizárólag az adott kutató adott kérelme szempontjából, azaz szubjektív tudattartalomtól függően bűnügyi személyes adatnak, amely értelmezés és az alperes által elvárt adatkezelői »vizsgálati kötelezettség« nem felel meg az Infotv. 3. § 2. és 4. pontjában foglaltaknak.”

Majd így folytatódik az ítélet: „Az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt anonimizálás megvalósíthatóságát a jogszabályszöveg nyelvtani értelmezése alapján a bíróság álláspontja szerint a kutatás szempontjából kell értelmezni, azaz a kutatás anonimizált másolattal akkor valósítható meg, ha az nem jár annak a sérelmével, hogy pl. a szöveg összefüggései, a tényállás már nem rekonstruálható, illetve a véendő adatok felismerhetetlenné tétele nem eredményezi az adott szöveg torzítását, meghamisítását. A kérelem elbírálása tekintetében a felperesnek nincs jogszabályi felhatalmazása arra, hogy bármilyen módon minősítse a „kutatót,” illetve minősítse a kutatási tevékenységet abból a szempontból, hogy az adott irat tartalmának megismerése „fontos a hatályos jogszabályok alkalmazása szempontjából”

A fenti értelmezéstől függetlenül, az Infotv.-nek való megfelelés szempontjából vizsgálendő az, hogy az anonimizálás nem megfelelő elvégzése – és nem a kutató eleve meglévő ismeretei – okán a kutató, illetve bárki a konkrét természetes személy (érintett) és az anonimizált irat közötti kapcsolatot megteremthette-e, azonban az alperesi megállapítás a fentiek szerint nem ezen, hanem a kutató szubjektív tudattartalmán, összességében azon alapult, hogy a kutató eleve információval rendelkezett a perbeli ítélet (helyesen ítéletek) érintettjeiről.

Az alperes a jelen esetben – a felperes megalapozott hivatkozása szerint – semmilyen módon nem vizsgálta a kutató rendelkezésére bocsátott anonimizált iratot, melynek kapcsán csak általánosságban állította, de a konkrét esetben történő érvényesülését nem vizsgálta annak az egyébként a felperes által nem vitatott ténynek, hogy az anonimizálást nem csak a névadatok tekintetében kell megvalósítani, hanem számos egyéb, az azonosítást lehetővé tevő körülmény (bűncselekmény helyszíne, az elkövető monogramja) tekintetében is.”

És a Bíróság végső következtetése:

„A fentiek alapján a bíróság megállapította, hogy az alperes az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontjának helytelen értelmezése és a rendelkezésre bocsátott iratok (1962-es ítélet helyett két ítéletet érintő 13 anonimizált oldal) tekintetében helytelenül megállapított tényállás alapján jutott arra a következtetésre, hogy a felperes

a konkrét kutató konkrét kérelme kapcsán jogalap nélkül biztosított hozzáférést harmadik személy számára az 1962-es ítélethez.”⁵⁹

Az Ítélet kézhezvétele után a BFL a NAIH Határozatban foglalt előírás alapján elkészített szabályozás azon részét, miszerint: „az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontja nem alkalmazható abban az esetben, ha a kutató előtt kifejezetten ismert a levéltári anyagban szereplő személy kiléte, így például ha a kutató meghatározott élő természetes személy levéltári anyagába kér betekintést. Meghatározott élő természetes személy neve alapján kikért iratanyag anonimizált másolatban sem kutatható” – visszavonta, de az elkészített szabályzat többi részét hatályban hagyta.⁶⁰

Érdeemes megjegyezni, hogy a bírósági döntés alig kapott sajtóvisszhangot, még a BFL-t elmarasztaló NAIH határozathoz képest sem. Lehet, ez a világ rendje, de úgy vélem, ily módon a BFL „jó híre” csorbult, hisz a bírósági, NAIH határozatot hatályon kívül helyező ítélet híre már csak kevesekhez jutott el.⁶¹

A magyar állampolgárok büntetőjogi felelőssége azonos, jogaik és kötelességeik azonosak, az Ltv. mégis különbséget tesz köztük. Ez egy viszonylag jól működő, de könnyen kijátszható rendszert hozott létre, hisz a tudományos kutató jogállás némi kapcsolatrendszerrel bárki számára megszerezhető. Így viszont a tudományos kutató minden információhoz hozzájuthat s ha nem él vissza vele, ebből baj sem származik. Ám lehet, egy jövőbeni visszaélés esetén megint a levéltár körül szorul majd a hurok. Ebből csak egy kiút van: növelni és egyértelművé kell a kutató általános felelősségét és egyúttal büntethetővé is. Bár a BFL és más levéltárak Kutatási Szabályzata tartalmazza a kiadott másolatok levéltár engedélye nélküli közzétételének tilalmát, ennek visszatartó ereje kicsiny, amint azt az ismertetett eset is alátámasztja.

⁵⁹ „Az előzőekre tekintettel a bíróság az alperes határozatát a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 339. §-a alapján hatályon kívül helyezte, melynek okán a bíróság összecszerűsége tekintetében előadott felperesi érveket nem vizsgálta. A bíróság új eljárást nem rendelt el, figyelemmel arra, hogy a közigazgatási eljárásnak nem volt tárgya a kutatással érintett iratokkal kapcsolatban elvégzett anonimizálás tényleges vizsgálata, melynek értékelésétől az alperes hivatalból indított eljárás keretében nincs elzárva, a határozat rendelkező részében rögzített, az Ltv. 24. § (2) bekezdés a) pontjában foglaltak érvényesülésének biztosítására vonatkozó alperesi kötelezést pedig a felperes – jogszabályi rendelkezés lévén – külön hatósági előírás nélkül is köteles betartani.”

⁶⁰ http://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/a_kozleveltar_anyagaban_torteno_kutatas_es_a_leveltari_anyag_anonimizalasanak_egyes_szabalyai_2017.pdf, letöltés ideje: 2019. január 1. Az MNL kutatási szabályzata ugyanakkor továbbra is tartalmazza a jelzett kitétel: http://mnl.gov.hu/kutatasi-szabalyzat_mnl (A letöltés ideje: 2019. november 1.)

⁶¹ Egy a kevesek közül: http://index.hu/belfold/2017/06/12/kiss_laszlo_budapest_fovaros_leveltara_informacioszabadsag_kenyeres_istvan_birosag_naih/ (A letöltés ideje: 2019. november 1.)

Anna Lüders**„Magyarország és én”***Kilenc hét a Magyar Nemzeti Levéltárban*

A Potsdami Szakfőiskola információtudományi tanszékén tanuló levéltáros hallgatóként 2017 decemberében szakmai gyakorlatom időszakához közeledve egyre egyértelműbb lett számomra, hogy azt külföldi ösztöndíjasként szeretném eltölteni. A gyakorlat elvégzéséhez alkalmas helyszínt keresve viszonylag hamar Magyarországra esett a választásom. Hogyan lehet azonban megfelelő helyet találni akkor, ha az ember nem beszéli jól a választott ország anyanyelvét? Mégis úgy alakult, hogy felvettem a kapcsolatot a Magyar Nemzeti Levéltárral, s az 5. szemeszter során szakmai gyakorlatomat Magyarországon végezhettem.

Pár szót magamról

Már főiskolai tanulmányaim előtt megszereztem első levéltári gyakorlatomat mint a német Szövetségi Levéltár levéltári tanszékének hároméves képzésén részt vevő média- és információtudományi szakalkalmazott. Ezt követően a zsidóüldözés forrásait feltáró területen dolgoztam és részt vettem a Német Birodalomban keletkeztetett zsidóakták nyilvántartásának elkészítésében. 2015 elejétől az egykori NDK Állambiztonsági Szolgálatának Szövetségi Biztosi Iratait őrző intézményben (BStU/ Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR) dolgoztam, ahol a fedőnevek feldolgozásával foglalkoztam.

2016-ban döntöttem úgy, hogy munkám mellett Potsdamban levéltári tanulmányokat is folytatok. Jelenleg a 6. szemeszternél tartok és várhatóan 2020. év elején tudom majd főiskolai alapképzésemet lezárni.

A magyarországi gyakorlat okai

Külföldi levéltárszakosok számára Magyarország elismerten rendhagyó úti célnak számít, a külföldi gyakorlat megszervezése pedig sokak számára komoly kihívást jelent. Én azonban mindenképpen meg szerettem volna ragadni ezt a lehetőséget arra, hogy külföldön tartózkodhassak, és voltak személyes okaim is, amelyek Magyarország mellett szóltak.

Egyfelől fontos volt számomra, hogy egy „szokatlanabb” levéltári környezettel is találkozhasak, másfelől szerettem volna az országot és mindenekelőtt Budapestet jobban megismerni. A főváros – magyar származású édesanyám révén – már nem volt idegen a számomra, de most nyílt először arra alkalmam, hogy az itt élőket és a régiót a magam módján felfedezhessem.

Kilenc hét a Magyar Nemzeti Levéltárban

2018 augusztusában kezdhettem el szakmai gyakorlatomat a Magyar Nemzeti Levéltárban, amelynek valamennyi állomásáról külön beszámolok az alábbiakban, ám – a csapongást elkerülendő – néhány, számomra különösen fontos állomást külön kiemelek.

A Bécsi kapu téren található Országos Levéltár nem csak egy látványos épület volt számomra, de az ott töltött teljes időszak alatt központi kiindulási pontot jelentett, köszönhetően legfőbb konzulensemnek, Fiziker Róbertnek és munkatársainak. Minden szervezeti egység komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy tevékenységét átfogóan és érdekfeszítően megismertesse velem. Így nyílt arra lehetőségem, hogy paleográfiai ismereteimet is próbára tegyem. Szerencsére német nyelvű iratokkal bőségesen találkoztam, amelyeket elolvashattam és amelyekről jegyzeteket készíthettem. Mindig újra és újra megdöbbenett, hogy a magyar levéltárak mennyi német nyelvű dokumentumot őriznek. Így aztán kezdeti aggodalmaim, hogy egy olyan országban fogok szakmai gyakorlatot folytatni, amelynek anyanyelvét nem beszélem folyékonyan, a Magyarországon töltött időszak végére teljesen eltűntek. Egyúttal elismeréssel adózom a magyar levéltárosok és történészek teljesítménye előtt, akik olyan szuverén módon bánnak a nyelvi sokszínűséggel, amit az iratanyagokban – a német mellett – megjelenő egyéb nyelvek jelentenek.

A Magyarországon töltött időszak során egyik személyes kedvencem a szolnoki levéltár (MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára) vendégeként eltöltött három nap volt. Az első pillantásra önmagáról nem sokat eláruló kisvárosról kiderült, hogy igazi kultúrközpont, és hogy ebben a megyei levéltár is tevékeny szerepet vállal. Az archívum szoros kapcsolatot ápol a kultúra és a média helyi intézményeivel, így jelentős szerepe van a kultúra közvetítésében, formálásában. A városi kulturális központban létesített kiállításoktól a levéltári iratanyagok feltárásáig az intézmény munkatársai sokféle tevékenységet folytatnak nagy elhivatottsággal. Olyan feladatoktól sem zárkóznak el, mint például levéltár-pedagógiai foglalkozás megtartása óvodás gyerekcsoport számára, amely eseményt megfigyelőként én is végignézhettem. Egyidejűleg arra is alkalom nyílt, hogy a közös médiabeli munkát közvetlenül is megtapasztaljam, hiszen a helyi televízió esti híreiben szerepelt egy riport ott-tar-

tózkodásomról is.¹ Ilyesmi velem még német nyelvű médiumoknál nem történt. A szolnoki csapat elérte, hogy a levéltárat a lehető legközvetlenebb módon hozzák be a köztudatba, miközben hagyományos és modern levéltári feladataikat is ellátják.

A Potsdami Főiskolán folytatott tanulmányaim során egyik alapvető kérdéskör a digitális anyagok hosszú távú megőrzésének problematikája volt. Emiatt különösen örültem, hogy betekintést nyerhettem az Országos Levéltár óbudai részlegén dolgozó IT-részleg munkájába és megismerkedhettem egy páneurópai projekttel is. És noha az adatbázisok, weboldalak tárhelyének megoldása és megoszthatósága kihívást jelent, a nemzetközi együttműködésen alapuló E-ARK projektet – egy olyan együttműködést, amely a digitális tárolás kérdéskörére keresi a megoldást – meggyőzőnek találtam.

Kétnapos látogatásom az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTTL) rendkívüli zárása volt magyarországi tartózkodásomnak. Mint hasonló intézmény dolgozóját, különösen érdekelték a személyes adatokat tartalmazó irat-anyagra vonatkozó eljárások. A szenzitív adatok kezelése része a mindennapos munkának úgy a BStU-ban, mint az ÁBTTL-ben, és sokszor nem egyszerű feladat megtalálni a személyes adatok védelme, valamint a diktatúra történelmének átfogó, tudományos feltárása iránti igény közötti helyes egyensúlyt. Bámulatos volt látni, mennyi időt fordítanak a levéltári dolgozók a kutatói kérdések megválaszolására. Így történhet, hogy egy-egy személyes kutatói megkeresés megválaszolása gyakran hosszabb egyeztetéssé bővül. Nemcsak azzal a céllal, hogy optimális kutatási eredményeket lehessen kiszolgáltatni, hanem azért is, mert az egyeztetést magát is forrásként jelölik meg, amely bekerül a levéltári tudástárba, ha ehhez a felhasználó hozzájárul. Így születnek új források az eddig meglévőkhöz. E megközelítés lényegileg különbözik a BStU gyakorlatától. Ott a levéltári források nagyobb terjedelme (kb. 169 km levéltári irat, kb. 1,85 millió fénykép, kb. 23 250 hanganyag, kb. 2865 film) és a beérkező évi 45 000 megkeresés miatt lényegesen szabványosítottabb eljárás-rendet követnek.

Visszatekintve nagyon örülök annak, hogy Magyarországon a levéltári munka ennyi aspektusát ismerhettem meg, a klasszikus levéltárosi munkától kezdve a levéltár-pedagógia alapvetésein át egészen a személyes adatok védelmének kérdéseiig és a levéltári digitalizálással összefüggő nehézségekig. Mindezek kapcsán számos új ismeretet sikerült elsajátítanom.

¹ Szabóné Maslowski Madlen: Német levéltáros gyakornok Szolnokon. (2018) Online elérhető: http://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/nemet_leveltaros_gyakornok_szolnokon (A letöltés ideje: 2019. március 17.)

A levéltári rendszerek között tapasztalt hasonlóságok és különbségek

A levéltári szervezet

Az a tény, hogy 2012 óta a magyar levéltári rendszer egy részét központosították, újabb érv volt amellett, hogy Magyarországra jöjjenek. Érdekel, milyen előnyöket és hátrányokat tartogat ez a szervezeti forma.

A szolnoki és székesfehérvári levéltárakban (MNL Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltárban és MNL Fejér Megyei Levéltárban) tett látogatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy az adminisztrációs és a beszerzési eljárások az egyesítést követően lelassultak. Ennek ellenére az a benyomásom, hogy a levéltárak nagyon is önállóan tudnak tevékenykedni. A Magyar Nemzeti Levéltár közös internetes felülete különösen alkalmas ennek megfigyelésére. Látható ugyanis, hogy egy olyan összefüggő levéltári szervezettel állunk szemben, ahol az egyes levéltárak külön-külön jelenítik meg saját webes tartalmaikat. A közös szervezetbe tartozás megkönnyíti a levéltári anyaghoz való hozzáférést és a bennük őrzött anyagok áttekintését. Mindazonáltal magyarországi tartózkodásom túl rövidnek bizonyult ahhoz, hogy megismerhessem mindazokat az egyesítésből fakadó előnyöket és hátrányokat, amelyek egy Nemzeti Levéltár-kaliberű intézményt érinthetik.

Németországban a szövetségi tartományok kulturális fennhatósága miatt hasonló központosítás elképzelhetetlen. A kulturális fennhatóság értelmében a német szövetségi tartományok illetékességből felelnek a kulturális tevékenységért. Ez a rendszer a német föderáció alapjaiból gyökerezik, és az alkotmány része.²

Mindezek miatt a németországi levéltári rendszer lényegesen változatosabb, a levéltárak illetékessége és gyűjtőköre pedig jobban különbözik egymástól. A szövetségi köztársaság például a szövetségi levéltár mellett olyan intézményeket is fenntart, amelyek az állam és jogelődjei iratanyagát őrzik.³ Ilyen például a BStU, vagy a Külügyminisztérium Levéltára (Archiv des Auswärtigen Amtes). Ezek az archívumok jelenleg még egymástól függetlenek.

A tartományi és városi levéltárak szintén önálló intézmények. Minden szövetségi tartományban saját levéltári törvény van érvényben és mindegyik tagállamban működik egy tartományi levéltár, amely az állami kulturális fennhatósággal összefüggő feladatokat ellátja. A legtöbb városnak van saját levéltára, amely a tartományi levéltár jogi fennhatósága alá esik.

² Vö. Bundeszentrale für politische Bildung. Duden Recht A-Z. Fachlexikon für Studium, Ausbildung und Beruf, Bibliographisches Institut, Bonn, 2015. Online elérhető: <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/recht-a-z/22499/kulturhoheit> (A letöltés ideje: 2019. március 14.)

³ Vö. Szövetségi levéltári törvény (Bundesarchivgesetz, röv. BarchG) § 1. Online elérhető: https://www.gesetze-im-internet.de/barchg_2017/_1.html (A letöltés ideje: 2019. március 14.)

A nyilvános levéltárak mellett ugyanúgy működnek vállalati, egyházi, uradalmi és családi, párt- és alapítványi levéltárak, média-archívumok, mint főiskolai, egyetemi levéltárak, vagy például szabadságmozgalmak levéltárai. Ez a változatos levéltári rendszer az ArchivportalD segítségével válik átláthatóbbá, a Német Digitális Könyvtár (Deutsche Digitale Bibliothek) kulturális támogatási programja jóvoltából.⁴

Ennek a rendszernek az az előnye, hogy a levéltár közel található a felhasználóhoz, így szuverén módon és egyénileg lehet a felhasználói igényekkel foglalkozni. Ez azonban Magyarországon is megvalósul. A nehézségeket mindig inkább a területi illetékességek és az eltérő törvényi rendelkezések adják, amelyek a felhasználók számára kissé átláthatatlanná teszik a rendszert.

Mindkét apparátusnál megfigyelhetők hasonló nehézségek, mégis a németországi szervezet teljesebbnek, egyszersmind bonyolultabbnak is tűnik. Még egyszer sajnálattal kell megállapítanom, hogy magyarországi tartózkodásom túl rövid volt ahhoz, hogy a magyar rendszert annak minden előnyével és hátrányával átláthassam.

Feltárás, közzététel, levéltár-pedagógia

Egy levéltár nem csak az általa őrzött iratanyag gyűjtésével foglalkozik, de – leginkább a levéltárosok révén – az iratok feltárásával, megőrzésével, közzétételével és avval is, hogy azokat az érdeklődőknek különféle módokon bemutassa. A levéltári hangsúlyok Magyarországon némileg máshol találhatók, mint Németországban.

Rögtön az elején essen szó az iratfeltáráról. Szerencsére a magyar levéltárakban sokféle német nyelvű iratanyagot találtam, amelyek feltárára vártak. Ámulatba ejtett, hogy ezek sok esetben darabszinten nyilvántartott szálas iratokat jelentenek. Ennek oka abban gyökerezik, hogy a magyar iratkiszolgálás más alapokon nyugszik, mint a német. Természetesen ez az eljárás nagyon sok energiát igényel és a levéltárostól sok időt vesz el, egyidejűleg erősen lelassítja a kutatónak az iratanyagokhoz való hozzáférését. Németországban inkább arra összpontosítanak, hogy a kutató az iratanyaghoz minél gyorsabban hozzájusson. Mindezt azonban csak annak árán lehet elérni, hogy a dokumentumokkal kapcsolatosan kevesebb adat áll rendelkezésre. A levéltárakban dolgozók létszámihiánya is oda vezet, hogy a darabszintű feldolgozást hanyagolják és helyette vagy az irategységek általános leírása, vagy rosszabb esetben teljes állományok leírása készül el. Meggyőződésem, hogy a részletezőbb leírások, amelyekkel Magyarországon találkoztam, hosszabb távon mind a levéltár, mind a felhasználók számára jobb megoldást jelentenek. A kutató részletesebb információkhoz tud visszanyúlni és ezek birtokában önállóbban tud tevékenykedni. A levéltáros számára is könnyebb az egyszer már feltárt adatok segítségével dolgozni.

⁴ Vö. Porosz Kulturális Örökség Alapítvány, Német Digitális Könyvtár: ArchivportalD. Online elérhető: <https://www.archivportal-d.de/> (A letöltés ideje: 2019. március 14.)

További sajátosság a magyarországi levéltárosok kiterjedt publikációs tevékenysége. Talán összefügg ez is a magyar kollégák képzésével és minősítésével, amelyet a következő fejezetben még bővebben körüljárok. Németországban meglehetősen ritka, hogy levéltárosok tudományos értekezéseket adjanak közre, mivel az ehhez szükséges kutatásokat a munkáltató nem támogatja olyan kutatónap rendszerrel, mint amit Magyarországon tapasztaltam. Éppen ezért a levéltártudományt sem ismerik el önálló tudományágnak.

A kevés kivételek egyike épp a BStU-ban fedezhető fel: az ott őrzött anyagok nem kutathatóak szabadon, helyette a levéltárosok a felhasználók kérvényét egyetemes vizsgálják meg. Mivel ezeknél az ügyeknél a személyes érintettséget is figyelembe kell venni, ezért az iratokba történő betekintés körülményes folyamat, amely a levéltári dolgozók részéről komoly előkészítést igényel. A tavalyi évben a BStU-ba körülbelül 45 000 betekintési kérelem érkezett.⁵ Ezért a tájékoztatást és a feltárási munka elvégzését főosztályokra bontva szétválasztották. Ám létezik egy külön, a képzésért és kutatásért felelő szervezeti egység, amely egyfelől elvégzi az állampolgári-politikai oktatást, és az is feladata, hogy egyes levéltári állományokban kutasson és az állambiztonsági szolgálat szerkezetét és működését feltárja. Ez a rendszer a német levéltári gyakorlatban kivételnek számít. A Szövetségi Levéltárba 2017 során beérkezett 68 716 írásos megkeresés megválaszolása például erősen igénybe vette az ottani munkatársakat.⁶ Az az egyes állományokkal folytatott mélyreható munka, amelyet Magyarországon tapasztaltam, elősegíti az azonosítást és a levéltárosokat egyéni történetek kutató szakembereivé avatja. Egyidejűleg a tudományos ismeretanyag fontos alapot nyújthat a közzétételi munkákhoz és a levéltár-pedagógiához is.

A Magyar Nemzeti Levéltár ez irányú tevékenysége előtt tehát csodálattal adózom. Nagyon jó benyomást tett rám mind a levéltár-pedagógiának a szabadidős programoktól a levéltári tanórákig ívelő koncepciója, mind a levéltári internetes jelenlét és az az imázsfilm, amely többek között a Google Arts and Culture felületén is megtekinthető. Mindig felmerül a kérdés – a német levéltárakban épp úgy, mint máshol –, hogy vajon ezek a feladatok mennyiben levéltárosi feladatok? Nem jelent-e elég kihívást a levéltárakban folyó mindennapos közzétételi és kutatásra való előkészítési munka, vagy a digitális kor kihívásainak való megfelelés? Ha ebből a szemszögből nézzük a helyzetet, akkor ezen feladatok fontossága eltörpül a levéltári munkaterületek sokfélesége mellett, amelyeket mind működtetni kell.

⁵ Vö. Az egykori NDK Állambiztonsági Szolgálatának Szövetségi Biztosi Iratait őrző Levéltár (Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatsicherheitsdienstes der ehemaligen DDR.), A Stasi-Levéltár számokban. Online elérhető: <https://www.bstu.de/ueber-uns/bstu-in-zahlen/#c2391> (A letöltés ideje: 2019. március 17.)

⁶ Vö. Szövetségi Levéltár (Bundesarchiv): A Szövetségi Levéltár számokban, in: Fórum – A Szövetségi Levéltár szakfolyóirata. A Szövetségi Levéltár a digitális változás korában, 2018, 37.p. Online elérhető: https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Publikationen/Forum/forum-2018.pdf?__blob=publicationFile (A letöltés ideje: 2019. március 17.)

A levéltárosok képzése

Budapesti tartózkodásom során végig hozzáértő és tapasztalt levéltári dolgozókkal találkoztam. Kialakult bennem az a bizonyosság, hogy ezek a munkatársak ismerik a levéltári iratanyaggal való helyes bánásmódot és átfogó történelmi ismeretekkel rendelkeznek a magyar történelemre és különösen az általuk kezelt iratanyagra vonatkozóan. Éppen ezért lepett meg nagyon, hogy közülük mennyire kevesen vettek részt levéltáros szakképzésben.

Reisz T. Csaba egy 2017-ben megjelent cikkében tárgyalta, hogy a Levéltári Kollegium egy munkabizottsága 2006-os felmérése szerint csak a levéltári alkalmazottak 39%-a tüntette fel magáról, hogy levéltári képzésben tanult. 2009 óta mesterképzés keretében lehet levéltártudományt hallgatni Magyarországon.⁷

Németországban a levéltárosok más képzési modellben vehetnek részt. Három lehetséges módon kerülhet valaki a levéltári közszolgálat rendszerébe: középszintű, emelt szintű és magas szintű szolgálati lehetőséggel. Mindegyik életpálya más és más hozzáférési, illetékességi körrel rendelkezik.

A középszintű levéltári szolgálat elsajátításához egy kettős szakalkalmazotti képzés elvégzése szükséges, média- és információtudományi területen, egy szaklevéltárban. A képzésben részt vevők a levéltár alkalmazottjává válnak és a levéltári munka gyakorlati oldalát ott tanulhatják meg. Az elméleti tudnivalókat pedig a szakiskolában oktatják.

Az emelt szintű levéltári szolgálathoz levéltárszakos alapképzés szükséges, amelyet a Német Szövetségi Köztársaságban három szakfőiskolán lehet elvégezni. A Marburgi Levéltári Iskolában és a müncheni Bajor Levéltári Iskolában jelölti szemináriumokat tartanak. Ezeknél a képzéseknél a tanulók a levéltár delegáltjaként kerülnek a főiskolára, és miután tanulmányaikkal végeztek, hivatalnoki státuszba oda visszakerülhetnek. Kizárólag a Potsdami Szakfőiskolára lehet szabadon, levéltári támogatás nélkül beiratkozni.⁸

A legmagasabb levéltári szolgálatot ellátók egy része különböző humántudományi társszakmákból érkezik – olyanokból, mint például történelem, politikatudomány, teológia, vagy jog –, akik egy kiegészítő levéltárosi képzésen is részt vesznek.

⁷ Vö. Reisz T. Csaba: Education of Archivists in Hungary at the Beginning of the 21st Century. In: *Atlanti*, 27 (2), 205–207.

⁸ Vö. Marburgi Levéltári Iskola honlapja, online elérhető: <https://www.archivschule.de/DE/ausbildung/> (A letöltés ideje: 2019. március 17.) Potsdami Szakfőiskola [honlapja], online elérhető: <https://www.fh-potsdam.de/studieren/fachbereiche/studium-informationswissenschaften/studium/studiengaenge/> (A letöltés ideje: 2019. március 17.) Bajor Levéltári Iskola [honlapja], online elérhető: <https://www.gda.bayern.de/ausbildung/> (A letöltés ideje: 2019. március 17.)

Ehhez teljesíteniük kell egy kétéves szakmai gyakorlatot valamelyik levéltárban és a Marburgi Iskola egyes szemináriumait is el kell végezniük. A Potsdami Szakfőiskola levéltári mesterképzését sikeresen zárók is kvalifikálják magukat a legmagasabb levéltári szolgálat ellátására.⁹

A levéltárosok képzése Németországban rendkívül hierarchikus rendszerű, és igen ritka az az eset, amikor egy levéltári dolgozó nem kapott levéltári szakképesítést. A levéltárosi állás tehát nagyban múlik a képesítésen.

Összegzés

A németországi és a magyarországi levéltári gyakorlat olykor csak apró elemeiben tér el egymástól, de részben egyértelmű különbségek is megfigyelhetők közöttük. Mindkét rendszerben közös, hogy feladataik és felelősségük a társadalmat szolgálják. Az ehhez vezető, itt tárgyalt utak és módszerek azonban kissé eltérnek egymástól.

Visszamenőlegesen látszik, hogy magyarországi tartózkodásom túl rövid volt ahhoz, hogy a magyar levéltári viszonyokat azok teljességében megismerhessem. Ennek ellenére lehetőségem nyílt egy „első benyomás” és számos, a jövőben jól felhasználható ötlet megszerzésére.

Budapesti tartózkodásom során rengeteg személyes tapasztalatot gyűjtöttem, és mindenekelőtt sok izgalmas találkozásban volt részem rengeteg barátságos és érdekes emberrel. Remélem, hogy ezeket az emberi és szakmai kapcsolatokat meg tudom tartani és a jövőben lehetőségem lesz majd őket további együttműködésekkel kamatoztatni és elmélyíteni.

Mindenkinek köszönettel tartozom, akik a tartózkodásomat változatossá és érdekessé tették. Személyes és szakmai életükhöz is minden jót kívánok.

(Fordította: Szabó Dorottya)

⁹ Ld. a 8. jegyzetet.

Folyamatosság és változás

Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán

2017. augusztus 30–31-én rendezett konferencia előadásai.

Szerkesztette Karlinszky Balázs – Varga Tibor László.

Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém, 2018.

(A veszprémi egyházmegye múltjából 32.) 296 p. ISBN: 9786150026916

„A veszprémi egyházmegye múltjából” című könyvsorozat 86 esztendő múlta tekint vissza, melynek utóbbi 12 évében a legintenzívebb időszakát éli. 2007 óta csaknem ugyanannyi kötet jelent meg, mint az azt megelőző évtizedekben összesen, amikor első-sorban püspökéletrajzok, intézménytörténeti monográfiák és forráskiadások láttak napvilágot. A sorozat gazdájaként a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár 2010-től, a Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottságának 2013. évi újjáalakulása óta pedig még hangsúlyosabban saját szervezésű konferenciák köteteinek kiadását is vállalta nem kisebb céllal, minthogy ezek révén „előkészítsék a régóta hiányzó egyházmegye-történeti összefoglaló kiadványt.” (7. o.) Az alábbiakban ismertetendő kötet alcímében is feltüntetett szakmai rendezvény a sorban következőként a reformáció emlékévében valósult meg az egyházmegye 16(–17). századi történetéről, a középkor végén virágzó püspökség romjain születő felekezetek, a korábbi keretek felhasználásával létrejövő intézmények szerveződéséről. E konferencia előadásainak írott változatait olvashatjuk a Karlinszky Balázs levéltárvezető és Varga Tibor László levéltáros által szerkesztett, három tematikus egységben tizenhat tanulmányt tartalmazó kötetben.

A hagyományos, de a mai történetírásban már meghaladottnak tekinthető felekezeti szempontú megközelítéssel szakítva a szerkesztők és szerzők üdvözlendő módon egy adott területi egység, a veszprémi egyházmegye – sőt egyes tanulmányokban az azt körülvevő régió – egyházszervezeti és hitéleti kérdéseit a maga egészében igyekeztek tárgyalni, törekedtek egységben láttatni a konfesszionalizáció elhúzóódó folyamata során éppen eme évtizedek alatt kialakulóban lévő régi-új vallási csoportokat. Az egyes felekezeteket tehát nem egymással harcban álló önálló egységeknek, hanem egyfajta társadalmi rendezőelvnek, mintázatnak tekintik – olyan entitásoknak, amelyek sokszínű, de mégis egyetlen rendszert alkotnak, amennyiben mind az itt élő emberek hitéletét, vallásosságát – sőt a korszakban ennél jóval több mindent – szervezik intézményes(ülő) keretek között. A 16. század eleje és a 17. század közepe

között megrajzolt ív nagyon széles, és a korábbi szakirodalomból is jól ismert témákon húzódik keresztül: ez esetben is a reneszánsz főpapságtól a protestáns könyvkultúráig és művelődésig jutunk el. Mégsem a „megszokott” nézőpontok szerint és beállításban tárul fel a korszak története, mivel a szerzők – ha nem is egységes színvonalon – úgy rakják ki mozaikkockákként annak egy eddigénél objektívebb képét, hogy küzdelem helyett folyamatként ábrázolják.

A hét írást tömörítő első tematikus egység a veszprémi püspökség 16. századi viszonyait fentről lefelé haladva ábrázolja. Ennek első három tanulmánya az 1500-as évek püspökeiről szól, ezért az illetők életútjából adódóan alig érinti az egyházmegye mint terület és intézmény történetét. Nemes Gábor indítja el az említett ívet, amikor kiindulási helyzetként az egyházmegyét a század elején kormányzó, elsősorban diplomáciai és hadi tevékenységet végző spanyol Pietro Isvalies bíboros, veszprémi püspök életrajzát óriási forrásanyagot megmozgatva mutatja be.¹ Az emellé összeállított adattár a püspök magyarországi, főleg itáliai humanista jogászokból álló hivatalnoki karának archontológiáját tartalmazza az egyes személyekhez kötődő oklevelek lelőhelyének megadásával, sőt többük aláírásának megjelenítésével.

Az íven tovább haladva Laczlavik György az 1511–1549 közötti veszprémi püspököket mutatja be részletesen, szintén széles forrásbázisra alapozva: ők már nem külföldi, de még szinte kizárólag az országos politikával foglalkozó, pártharcokban érintett, zavarosban halászó, hatalmaskodó magyar egyháziak voltak, akik elődjükhöz hasonlóan szintén vikáriusok által igazgatták az egyházmegyét.

Végül Fazekas István a század második felének még mindig javadalomhalmozó és nem helyben rezideáló, de már főpapi erényeket is megcsillantó püspökeiről jórészt bécsi források alapján rajzol kollektív életrajzot. Részletesebben foglalkozik Köves András püspökkel, aki Oláh Miklós kortársa és a katolikus reformnak hozzá hasonlóan aktívabb képviselője volt, és akire a leginkább jellemző a század második felében működő veszprémi püspököknek tulajdonítható legfőbb érdem: a majdani megújulás anyagi alapjai egy részének megőrzése vagy megeremtése, illetve Sümeg mint egyházmegyei központ kiépítésével ezek biztonságba helyezése.

A következő két tanulmány a római egyház hierarchiájának alsóbb lépcsőfokai felé kalauzol minket, bár nem törekedve annak teljes átfogására. Bilkei Irén, a mára vitatottá vált kifejezéssel szólva, az egyházi középréteggel, azaz a káptalani papsággal foglalkozik, amikor a zalai hiteleshelyek Mohács utáni sorsát, az anyagukban megjelenő új témákat – török hódítás, hatalmaskodás, rabság, reformáció – foglalja össze saját korábbi forráskiadványai és kutatásai alapján, azok egyfajta összegzéseként.

¹ Római, modenai és budapesti levéltári anyagok mellett 38 forráskiadvány felhasználásával készült a tanulmány, melyet 6 oldalas irodalomjegyzék egészít ki.

A gyakorlatban ezek felekezetektől kvázi független állami/területi hivatalok, az ekkoriban kiszélesedő, terjedő, sőt nagyon kis mértékben, de magyarosodó írásbeliség fő intézményei voltak, épp ezért élhették túl a hitújítás korát, vagyis a 16. század végéig a folytonosságot képviselték.

Romhányi Beatrix még egygel tovább lép lefelé, amikor a veszprémi egyházmegye szerzetességének 16. századi sorsát vázolja. Elsősorban a század elején fennálló helyzetre koncentrál, a leépülés folyamatára csak vázlatosan térve ki. Legfőbb megállapítása: a század elején a szerzetesség nem volt válságban, az itteni pusztulás elsősorban az oszmán hódítás és nem a reformáció terjedésének eredménye. Ez utóbbira rimel Pátkai Ádám alább sorra kerülő tanulmánya.

Vida Beáta a szerzetesrendek visszaszorulásának egy speciális esettanulmányát nyújtja a szerzetesi birtokok elenyészésének bemutatásával a zirci apátság példáján. Hosszú bevezetője a ciszterci rend esetében nem igazolja Romhányi fenti tételét. Különösen izgalmas a zirci apátság helyszínének sorsáról szóló, a régészet eredményeit a történészek felé közvetítő szakasz, amely ugyanakkor új levéltári forrásokat is megszólaltat.

Kanász Viktor írásának más a nézőpontja, mint a többi tanulmánynak: a kötet tematikáját egyetlen településre, Kanizsára koncentrálna egészen törekszik bemutatni, nem pedig egy résztémát a püspökség teljes területére vonatkoztatva. A saját tanulmányán belül is ívet húz a kezdeti állapottól a vár 1600. évben bekövetkezett oszmán fennhatóság alá kerüléséig. Alapossága és naprakész szakirodalmi tájékozottsága mellett tehát pozitívum, hogy a középkori vallási infrastruktúra helyzetének vizsgálatát is bevonja a kutatásba, mivel a témára vonatkozó szakirodalom eddig jellemzően a protestantizmus terjedésére koncentrált. Kimutatja, hogy a korábban fennálló intézményrendszer és a kialakuló új felekezeti szerkezet összefüggött, a kettő között bizonyos tekintetben folytonosság állt fenn. A tanulmány jól érzékelteti a felekezetképződés elhúzódó jellegét, amelynek során az egyes táborok csak fokozatosan váltak szét, így az azok közötti éles különbségtétel a 16. század jelentős részében még lehetetlen, illetve értelmetlen. A reformációnak ezáltal mint „új hitértelmezésnek” a történetét a helyi társadalomával összefüggésben vizsgálva és új forrást is megszólaltatva rámutat, hogy a „felekezetváltás” itt nem a svájci vagy a felvidéki városokéhoz hasonló fordulattal történt, sőt földesúri reformációról sem beszélhetünk, ahogy az újhítű – evangélikusnak vagy reformátusnak tehát még nemigen nevezhető – felekezet eltűnése sem egyfajta „ellenreformáció” eredménye volt Kanizsán az évszázad végén.

A hat tanulmányt felsorakoztató második, a protestantizmus intézményesüléséről szóló szakaszt teljesen érthető módon Csepregi Zoltán nyitja egy hatalmas adatbázis-építő munka igényes áttekintésével, módszertani ismertetésével (ELEM: Evangélikus Lelkészek Magyarországon). A vállalkozást nem tisztem e keretek között bemutatni, a kötet szempontjából azonban különösen fontos, hogy a szerző

felhívja a figyelmet az evangélikus/református elkülönülés hosszadalmas, intézményesen csak a 17. század második évtizedére, sőt térbeli fáziseltolódásokkal megvalósuló voltára, amely néha egyazon személyek életében is lezajlott.

A később reformátusnak nevezett irányzat korai liturgiátörténetébe, az agendák világába enged némi bepillantást a következő két tanulmány, bár bizonyos magyarázatok híján a kevésbé hozzáértő olvasó zavarban érezheti magát tőlük. Mindenképp üdvözlendő és követendő példa a liturgiátörténet, és általa a teológiai értelemben vett egyháztörténet szerepeltetése egy ilyen kötetben, valamint az, hogy mindkét szerző, Németh Balázs és Fekete Csaba számára is igényként merült fel a korábbi irodalomban állandósult tévedések elleni küzdelem. A fentebb említett három tanulmány a kötet címében megjelenő területi lehatároláson túlnyúlva az Észak-Dunántúl egészére koncentrálnak.

Két további munka a veszprémi egyházmegyével nagy területi átfedésben lévő Dunántúli Református Egyházkerület intézményrendszerének kialakulását, elsősorban az eddig alig kutatott presbitériumok korai történetét járja körül, amelyek bölcsője Pápa város: Szabó Előd Kanizsai Pálfi János református püspök életrajzán keresztül (akihez az első presbitériumok megszervezése fűződik), Hudi József pedig egyfajta összefoglaló, sőt jól érthető elméleti/tipológiai megközelítésben. Utóbbi szintén küzd a szakirodalomban eddig gyakran alkalmazott, felekezetielfogult, visszavetítésekben és berögzült hibás adatokban bővelkedő narratíva ellen.

A fejezet utolsó tanulmánya a művészettörténet felől közelítve mutatja ki a református felekezet kialakulásának a korábban egységes nyugati kereszténység időszakába visszanyúló előzményeit, mégpedig a középkori eredetű református templomok vagy templomhelyek vizsgálatával. A veszprémi református egyházmegyében található húsz ilyen adattárszerűen is bemutatja egységes szempontrendszer szerint, ezen keresztül láttatja a felekezetképződés templomépítészetre gyakorolt hatását. Nagyon fontos megállapítása, hogy a Balaton-felvidék térségében a római hit a népességpusztulás révén tűnt el, és az újranepekedés hozta magával a református felekezet megjelenését, vagyis mindössze a szakrális tér/épület folytonosságáról, nem a társadalomról beszélhetünk. Az alapállás és a fiatal kutató, Pátkai Ádám Sándor ráérzése rendkívül figyelemre méltóak, érdemes lenne azonban az újabb egyháztörténeti eredmények, különösen esetleges külföldi minták és szakirodalom tükrében elmélyíteni a kutatásait.

Három tanulmánnyal a könyvtörténet külön fejezetet kapott a kötetben. Bartók Zsófia Ágnes egy érdekesnek ígérkező új módszertanról ad első összefoglalást, és helyezi kilátásba annak alkalmazását a későbbiekben. Ez a középkori magyar nyelvű szövegek, könyvek keletkezésére és fennmaradási arányára vonatkozó becslések alapja lehet majd, lényege az egyes csoportok szövegigénye felőli megközelítés. Az írás egy újabb, ezúttal könyvtörténeti ívet nyit a kötetben belül, a hagyományos negatív kiindulópont helyett azonban a késő középkori műveltség és annak továbbélése tárgyalásával indítja az utolsó szakaszt.

Monok István egy, a németújvári iskola könyvtáráról szóló, megjelenés alatt álló új német nyelvű munka előkészítéséhez kapcsolódó résztémát tárgyal, a könyvtörténetben kevésbé jártas olvasó számára is jól érthetően. A könyvtár teológiai arculatát Beythe Istvánnak a lutheri és helvét irányzat közötti lelkiismereti harca határozta meg, a tanulmány tehát ismét e két felekezet kettéválási folyamatát ábrázolja könyv- és teológiatörténeti szempontból – az utóbbi esetében sajnos az olvasó szakirodalmi tájékoztatásával kissé szűkmarkúan bánva.

Zvara Edina záró tanulmánya kapcsolódik az előbbihez, mivel az Esterházy Pál könyvtárában található protestáns könyvek eredetét kutatva a nádor felmenőitől származó kötetek mellett épp a Beythe-lelkészdinasztia könyvanyagát, valamint a Dunántúlon elkobozott egyéb lelkészi könyvtárak egyes elemeinek jelenlétét mutatja ki.

Végezetül a kötet kifejezett eredményeként említhetjük az interdiszciplinaritást: diplomáciatörténet, hivaltörténet, régészet, birtoktörténet, liturgiátörténet, egyházi intézménytörténet mellett művészettörténet, könyvtörténet egyaránt megtalálható benne. Ez a – bár még ma sem teljesen magától értetődő – vonás az egyháztörténet fogalmának a Magyarországon 1989 óta alkalmazott nyitottabb értelmezésével magyarázható, amelynek következtében ugyan olvasás közben sokszor támadhat az az érzésünk, hogy nem is egyháztörténeti tárgyú művet fogunk a kezünkben, azonban a tudományterület speciális jellege miatt ezt mindenképp pozitívumként foghatjuk fel.

Örvendetes módon a fentiekben ismertetett munka 2019-ben kiegészült szerves folytatásával, vagyis a püspökség 17. századi történetéről 2018-ban megrendezett konferencia kötetével, jelentősen megkönnyítve a veszprémi egyházmegye majdani monográfiáját megíró szakemberek dolgát.

Siptár Dániel

Beszámoló az MLVT 2019. május 23–25-i egri vándorgyűléséről

A Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) vándorgyűlésének első napja általában a közgyűléssel kezdődik, amelynek idén legfőbb feladata a közhasznúsági beszámoló elfogadása volt.

A megérkezés és a köszöntők elhangzása után került sor a Bősze Sándor díj átadására, amelyet ez évben *Kujbusné dr. Mecsei Éva*, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára igazgatója vehetett át.

A konferencia első napján hangzott el *Dombi Gergely* (Sonrisa Kft.) előadása „Dokumentum digitalizáció és gépi tanulás – kihívások és gyakorlati tapasztalatok” címmel, amely a mesterséges intelligencia és az adatbázisokban történő keresések által megnyitott és más területeken gyorsan terjedő lehetőségeket ismertette.

Sörény Edina, az EMMI Könyvtári és Levéltári Főosztálya vezetője felelevenítve a régi hagyományokat tájékoztatást adott a főosztály levéltári szakterületének aktuális feladatairól, különös tekintettel az idei évben tervezett levéltári területet érintő jogszabályváltozások előkészületeire és a KDS¹ megvalósításának jelenlegi állapotára. Munkájához kitartást és sikereket kívánunk!

A vándorgyűlés második napja a szakmai programé volt. Az MLVT vándorgyűlésein az utóbbi években egy-egy speciális szakmai részterület megvitatására kerül sor. A 2014-es évben a magániratok gyűjtésének kérdését tárgyalta meg a konferencia, a 2015. évi tanácskozás iratértékelési témát választott, a műszaki iratok kérdéskörét. A 2016. évben az egyházi és állami anyakönyvek kutatása, kutathatósága feltételeinek vizsgálata mellett az iskolai anyakönyvek jelentőségét, levéltári értékét vitatták meg a résztvevők. Az egészségügyi adatok és iratok értékelésének, fennmaradásának, levéltári gyűjtésének kérdése 2017-ben került terítékre. Tavaly az adatvédelmi jogszabályok változásainak levéltári területre gyakorolt hatásait elemeztük. Az idei évi szakmai nap célja az volt, hogy a levéltári gyűjtőterületen az eltelt évek tapasztalatait és a legfrissebb eredményeket összegezzük.

Az első két előadás a Levéltári Kollégium 11/2017. sz. határozata alapján létrejött ad hoc bizottság tevékenységét ismertette. A bizottság 2018 júniusában készítette el a két vizsgált részterület összegzésével végleges jelentését.

¹ Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia, bővebben: https://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/K%C3%B6zgy%C5%B1jtem%C3%A9ny%C3%A9ny%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia_2017-2025.pdf letöltés dátuma: 2019. július 30., ld. még: <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/tartalom/kds-kozgyujtemenyi-digitalizalasi-strategia> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

A *Haász Réka* (MNL OL), *Koltai Gábor*, *Fehér Csaba* (BFL) részvételével működő rész-bizottság „Gyűjtőterületi koncepció a fővárosi civil szervezetek maradandó értékű iratainak feltárására és levéltári átvételére” című jelentéséről *Koltai Gábor* (főosztályvezető, BFL) számolt be. A bizottsági konszenzus útján kialakított tervezet alapvető célja a civil szervezetek maradandó értékű iratainak fennmaradására, levéltári átvételére vonatkozó ajánlások, jogszabály-változtatási javaslatok megfogalmazása. Emellett javaslatokat fogalmaz meg a hazai gyűjteménykezelő intézményrendszerbe már bekerült politikai pártok iratai kérdésében, illetve ajánlást tesz a politikai pártok esetében a saját irattári anyagaikat megőrző archívumok felállítására.

A Civil tv.² intézkedik ugyan az egyesületek, alapítványok stb. alapításakor elkészítendő okiratokról, illetve bizonyos kötelezően vezetendő iratokról, de a gyakorlat heterogén, összetett képet mutat mind a keletkező iratok, mind azok hosszabb távú megőrzése területén. A bizottság javaslata szerint a levéltárak civil szervezetekre vonatkozó gyűjtőkörét a szervezetek működési területe (nem székhelye!) szerint érdemes elkülöníteni. Javaslatauk szerint az országos hatáskörrel, több megyében – a Civil tv. alapján, ha a civil szervezet legalább hét megyében tartós tevékenységet végez – működő szervezetek az MNL OL gyűjtőköréhez tartozzanak, míg a megyei vagy helyi szinten működők a területileg illetékes közlevéltárhoz. A regionális civil szervezetek esetében a területileg érintett levéltáraknak egymással kell egyeztetniük.

A civil szervezetek speciális részét képezik a pártok, amelyek egy része – pl. az országgyűlésbe bejutottak, ottani munkájuk során – egyértelműen közfeladatot látnak el és közpénzt használnak fel működésükhöz, de iratkezelésüket, maradandó értékű irataik megőrzését mégsem sorolja egyetlen jogszabály sem a közlevéltári illetékesek körébe. Nehéz olyan megoldást találni, amit maguk a pártok is elfogadnának.³ A bizottság javasolja, hogy működésük során 1990 óta országgyűlési választásokon elindult, ám időközben megszűnt pártok esetében az illető párt közfeladat ellátásával kapcsolatba hozható iratait 15 év után adja az MNL OL őrizetébe. Ha ezt valamilyen okból a párt elhárítja, például pártalapítványának adja át az iratokat, akkor e tényről köteles legyen értesíteni az MNL OL-t.

A működő, 1990 utáni országgyűlési választásokon legalább 1%-os eredményt elérő pártok esetében az a javaslat, hogy a párt hozzon létre iratai kezelésére saját nyilvános vagy nem nyilvános magánlevéltárat (ez utóbbi új kategóriát jelentene az Ltv.⁴-ben), vagy adja az iratait egyéb, általa őrzésre elfogadott közlevéltár vagy nyilvántartásba vett magánlevéltár őrizetébe.

A bizottság továbbá javaslatként megfogalmazta a magyarországi levéltárakban őrzött politikai pártiratok kapcsán egy olyan kataszter elkészítésének igényét, amely

² 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

³ A civil.info.hu portál adatai szerint 2018. júniusában 417 párt működött Magyarországon.

⁴ 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről

tartalmazza a levéltárakban őrzött, 1990 utáni pártiratok tételes nyilvántartását. Egyúttal szükségesnek vélik a más gyűjteményekben, párt-irattárakban őrzött iratok feltárását is.

Az Ltv. 17. § (1a) d) bekezdése szerint a levéltárral nem rendelkező országos köztestületek és közalapítványok az MNL OL illetékességébe tartoznak. A bizottság javasolja, hogy a kifejezetten fővárosi tevékenységi körű köztestületek és közalapítványok (főként a szakmai kamarák) esetében ez az illetékesség legyen a BFL, mint másik általános levéltár esetében is kimondva. A helyi – települési, kistérségi – köztestületek, közalapítványok a területileg illetékes közlevéltár illetékességébe tartoznak. A települési önkormányzatok által alapított közalapítványok esetében az illetékes a települési önkormányzati levéltár. Az előadó beszámolt még a BFL-ben a civil szervezetekkel kapcsolatban végzett gyűjtőmunka eredményeiről.

Horváth Ferenc (Vác Város Levéltára igazgatója) a munkabizottság által vizsgált másik szakterület feltárt hiányosságait a „Hogyan és mikor teljesül a levéltár illetékessége a gazdasági társaságoknál” című előadásában ismertette. A gazdasági szervek (társaságok) esetében a levéltárak illetékességi feladatait vizsgáló munkacsoport tagjai *Szabó Attila* (MNL OL, a munkacsoport vezetője), *Szabó Bence* (MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára) és az előadó voltak.

A bizottság több jogszabály-módosítási javaslatot is kidolgozott, főképp a levéltárak közti illetékességi területek egyértelmű elhatárolására, mind a korábban és még ma is állami tulajdonban lévő, mind a magántulajdonba került gazdálkodó szervek esetében. A működő, állami tulajdonrészrel sosem bíró, magántulajdonú gazdasági társaságokkal kapcsolatban illetékességi kérdések nem merülnek fel gyűjtőterületi igen, de a gyűjtőköri elhatárolást jogi eszközök nélkül a levéltáraknak kell rendezni.

A munkacsoport tagjai a jogszabályi háttér feltárásán túl vizsgálták, mely gazdasági társaságokat és milyen értékelési szempontok alapján kell levéltári szempontból számításba venni és miképp alakul a közlevéltárak illetékessége a gazdasági társaságok esetében. Javaslatokat fogalmaztak meg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és Budapest Főváros Levéltára illetékességének elhatárolása tekintetében, körülhatárolták az MNL OL illetékességi feladatait a jogutód nélkül megszűnt budapesti székhelyű gazdasági társaságok esetében, valamint foglalkoztak az állami szaklevéltárak és a települési önkormányzati közlevéltárak gazdasági társaságok esetében fennálló illetékességével és a gazdasági társaságok, mint magániratok gyűjtőterületi kérdéseivel.

Az MNL OL és a BFL Levéltára illetékességének elhatárolására a bizottság olyan javaslatot tett, hogy a két levéltár közötti illetékesség alapvetően a társasági tulajdonviszonyon (állami-önkormányzati) alapuljon, de figyelemmel a proveniencia elvére, míg az állami tulajdonba vétel előtti fővárosi önkormányzati társaságok feletti illetékességet a BFL gyakorolja, addig az állami tulajdonú, később önkormányzati tulajdonba került szervek feletti illetékesség a MNL OL-t illesse.

Az illetékességi elhatárolás alapján a bizottság a cégjegyzéki székhelyt és nem a tényleges tevékenység helyét tekinti. Az MNL megyei tagintézményei esetében – mivel az illetékesség alapja egy-egy megye közigazgatási területe – elhatárolásra nincs szükség, ugyanakkor a szaklevéltárak és a települési önkormányzati levéltárak esetében előfordulhat vitás eset.

Kurucz Ádám az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára gyűjtőterületi tapasztalatait összegezte a megye önkormányzati hivatalaiban folytatott vizsgálatok alapján. A megyei levéltár hosszú ideig helyhiány miatt az iratátvételeket halogatta, míg 2008-ban, az Alsózsolcai Fióklevéltár átadása után (1600 nm, mintegy 15 000 ifm kapacitás)⁵ megnyílt a lehetőség az esetenként több évtizedes iratátvételi elmaradás pótlására. Az elmaradás főképp a tanácsi korszakban keletkezett iratanyagot érintette. 2017-től már évi több mint 100 iratkezelés-ellenőrzést végeztek, aminek eredménye is lett: 2018-ban az iratátvételek száma minden korábbit meghaladó volt és minden átadás-átvétel darabszintű iratjegyzékkel történt meg. Jelenlegi cél a művelődési házak, könyvtárak és múzeumok iratkezelésének szoros ellenőrzése és a levéltáratért iratok átvételének elérése.⁶

Rétfalvi Balázs, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár vezetője a plébániai iratbegyűjtések tapasztalatairól számolt be. A nemrég felújított levéltárnak otthont adó épületben⁷ új raktárhelyiség átadása is megtörtént, ami a gyűjtőterületi munka biztos hátterét teremtette meg. A plébániákon legkülönbözőbb körülmények közt tárolják az iratokat, melyek a legritkább esetben optimálisak. Gyakran azt sem tudják, milyen értékeket őriznek, így az iratbegyűjtő munka fontossága nem eléggé hangsúlyozható, szerencsére ennek mind személyi, mind tárgyi feltételei adottak. A plébániákról történő iratbegyűjtések a személyes kapcsolatok kialakításával tehetők hatékonyrá.

Vajda Tamás (levéltárvezető, SZTE Levéltára) az egyetemi levéltárak gyűjtőterületi tapasztalatait összegezte. Az integráció során kialakult szervezetet intézményi sokszínűség jellemzi: rektori, dékáni, kancelláriai hivatal, intézetek, tanszékek, klinikák (szakrendelők/járóbeteg-ellátók – SZTE), gyakorlóiskolák, gyakorlóóvodák, tangazdaságok, non profit kft-k, konzorciumok, egyesületek, alapítványok, amelyek működésük során jelentős mennyiségű és sokféle maradandó értékű iratot keletkeztetnek. Ma 14 integrált egyetemen működik saját levéltár, melyek megközelítőleg 13 000 ifm anyagot őriznek és megközelítőleg 1700 szervet ellenőriznek, a feladathoz mérten elégtelen létszámmal. A hagyományos iratkezelés ellenőrzése terén az egyetemi levéltárak munkatársainak felkészültsége megfelelő, de az elektronikus iratkezelés terén már jelentkezik képzettségi hiányosság. A levéltárral ren-

⁵ http://kulcsmagazin.hu/hir_954 (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

⁶ Bővebben: Kurucz Ádám: A Magyar Nemzeti Levéltár önkormányzati hivataloknál szerzett gyűjtőterületi tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében in.: Levéltári Szemle, 2018. 1. sz. 23–44. l.

⁷ <https://www.magyarkurir.hu/hirek/megaldottak-egyhazmegyei-leveltar-megujult-epuletet-szombathelyen> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

delkező egyetemek közül még egyben sem mérték fel az elektronikus iratvagyon, egyetlen egyetemi levéltárban sem alkalmaznak informatikus végzettségű szakembert, egyetlen egyetemi levéltáros sem vett még részt tanfolyamon, továbbképzésen az e-iratkezelés ellenőrzése és átvétele érdekében és egyetlen egyetemi levéltár sem rendelkezik a szükséges eszközökkel e-iratok átvételéhez. Ezeken a területeken csak többletforrással lehet hatékonyan előrelépni, erre jelenleg kevés esély látszik. Így azonban a maradandó értékű elektronikus iratok fennmaradása biztosításának kockázata nő.

B. Stenge Csaba, a Tatabányai Városi Levéltár igazgatója egy speciális területre hívta fel a figyelmet: a nyugatra kivándorlók utódai mára lélekszámban csökkenő magyarságának egykor keletkezett, a gyors és nagyarányú asszimiláció miatt lassan gazdátlanává váló irataira.⁸ Ezekre a magyar nyelvű iratokra helyben már nincs szükség, megőrzésük, fennmaradásuk egyre kevésbé biztosított. Kisebb részük a kivándorlók által az anyaországból magukkal vitt iratanyag, nagyobb részük helyben, az egykor erős helyi magyar közösségben, ill. mindennapi életük során keletkezett. Az NKA Ithaka programja és a Mikes Kelemen-program célja egyaránt a diaszpóra fennmaradt irategyütteseinek felkutatása és Magyarországra szállítása. Jelentős sikerként egy detroiti házból 112 doboznyi hagyatékot sikerült összegyűjteni, ugyanakkor sokszor a körülmények miatt (szennyezett iratanyag) a munkát csak védőfelszerelésben lehetett végezni. A gyűjtőmunka sikere, ha ezek az iratok, dokumentumok hazajutnak, de ez utóbbi sem egyszerű történet.

A szakmai nap zárásaként az Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltárosa, *Jonica Xénia* a gyűjtőlevéltár közelmúltbéli kialakításának, a rendtartomány iratanyagának begyűjtési, rendezési munkálatait ismertette a jelenlévőkkel.⁹

A rendezvény szombati napján a Kárpátaljai Állami Területi Levéltár mutatkozott be. *Miszlak Mihajlo* igazgató ismertette a levéltár tevékenységét, illetékeségét, munkamegosztását. Részletesen bemutatta a levéltárban folyó feldolgozó és tudományos munkát, nemzetközi kapcsolataikat. A magyarországi levéltárakkal folytatott együttműködést a beregszászi levéltár vezetője, *Kutassy Ilona* ismertette. A kapcsolatok nem újkeletűek, legerősebbek az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával és Budapest Főváros Levéltárával. Két utóbbi levéltár részéről *Kujbusné Mecsei Éva*¹⁰ és *Kenyeres István*¹¹ mutatta be a közös projekteket.

⁸ Bővebben: <https://www.bocskairadio.org/dr-b-stenge-csaba-beszamol-az-idei-mikes-programrol/> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

⁹ Bővebben: *Jonica Xénia* előadása az Erdélyi Ferences Rendtartomány iratanyagának feldolgozásáról <https://www.youtube.com/watch?v=bCCaAzr6Snkc> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

¹⁰ Ld.még: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/galeria/rendezvenyfoto/xvii-szabolcs-szatmar-beregi-nemzetkozi-leveltari-napok/beregszasz> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

¹¹ Bővebben: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/tudomany/allomanyvedelmi-es-digitalizalasi-program-a-beregszaszi-leveltarban/> (A letöltés dátuma: 2019. július 30.)

A szakmai programot *P. Holl Adrien*, a BFL Állományvédelmi Főosztályának vezetője folytatta, aki a Neschen C900 savtalanító berendezés használatával megvalósított tömeges restaurálás, valamint a hazánkban elsőként alkalmazott Bookkeeper eljárás BFL-beli meghonosításának lépéseit ismertette az érdeklődőkkel.

Hermann István, az NKA Közgyűjteményi Kollégium tagja az NKA 2019. évi terveit és lehetőségeit ismertette, amelyek sajnos egyre szűkösebbek területünk számára. Végezetül *Cseh Gergő Bendegúz* (levéltári vezető szakfelügyelő) tájékoztatója hangzott el a Levéltári Szakfelügyelet 2018. évi tevékenységéről.

Bár megoldást minden felvetett kérdésre sem az előadók, sem a jelenlévők nem adhattak, a problémafelvetések és a közös gondolkodás sikere a konferencia vitathatatlan eredménye.

Haraszti Viktor

Kujbusné dr. Mecsei Éva, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára igazgatója a Bősze Sándor-díj idei kitüntetettje

A Fiatal Levéltárosok Egyesületének XI. Tudományos Őszi Tábora

A Fiatal Levéltárosok Egyesületének (FLE) tavaszi tisztújítását követően az új vezetőség megújult formában és helyszínen rendezte meg a fiatal levéltárosok szokásos évi seregszemléjét 2019. szeptember 19. és 21. között Egerben. A jövőben, ahogyan megtudtuk *Mátyás Zoltán* FLE-elnök megnyitó köszöntőjéből, vándorgyűlés jelleggel, mindig más helyszínen valósul meg a tábor. Alapvetően mindig egy tematika mentén – idén a levéltárak és a levéltári munka digitális megjelenése került terítékre, azonban az aktualitások és a társszervezetek képviselőinek megjelenése is fontos részét képezte a programnak.

A tábor résztvevőit *dr. Szabó Jolán*, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Heves Megyei Levéltára és *dr. Horváth István*, az Egeri Főegyházmegyei Levéltár igazgatói köszöntötték. Mindketten röviden bemutatták levéltárukat és a mindennapi levéltáros munka örömeit-nehézségeit, kiemelve, különösen a megyénél, hogy fiatal munkatársak tekintetében nem állnak jól, a pályakezdő levéltárosokat rajtuk kívül álló okok miatt nehéz megtartani.

A plenáris jellegű előadást a várható jogszabályi változásokról és a kapcsolódó háttérmunkákról *dr. Haraszti Viktor*, Budapest Főváros Levéltárának (BFL) főigazgató-helyettese tartotta (*Jogszabályi változások új iránya*). Az utóbbi időben meglehetősen aktív munka folyt és jelenleg is folyik mind a BFL-ben, mind a Levéltári Kollégiumban különböző jogszabályok, de különösen a levéltári törvény tervezett módosítása kapcsán. 1995 óta számos változás történt a területen, amit üdvös volna, ha jogszabályi szinten is követnének, azonban ez egy alapvetően jó és használható törvény, amiben annak idején a jól működő német szabályozást vették mintául. A jelenlegi módosítási tervekkel kapcsolatban az a legnagyobb aggály, hogy csak kis mértékben vonják be a szakmai szervezeteket (pl. Levéltári Kollégium, egyesületek, levéltárak), illetve igen rövid határidőket szabnak a szakmai anyagok, véleményezések elkészítéséhez. Az EMMI-ben és más érdekelt szereplők által végzett ezzel kapcsolatos munkáról a levéltáros szakmát meglehetősen kevésbé informálják, így félő, hogy a végleges jogszabályban, mint oly sok más szakterületen, sérülhet a szakmaiság. Az előadó külön hangsúlyt szentelt az adatvédelemmel kapcsolatos nehézségekre, problémákra, amely probléma mindig aktuális és amelyre a levéltáraknak különösen nagy figyelmet kell szentelniük.

Az első nap szakmai programjainak zárásaként *Vajda Tamás*, a Magyar Felsőoktatási Levéltárak Szövetségének elnöke számolt be az egyetemi levéltárakban zajló digitalizálási projektekről (*Tömeges iratátvételek és digitalizálás az egyetemi levéltárakban*), amely immár több éve zajlik a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) keretein belül, és látható, kutatható eredménye van a *Hungaricana - Közgyűjteményi portálon*. A szélesebb közönség számára is elérhetőek már 12 felsőoktatási intézmény vezető testületi jegyzőkönyveinek digitalizált másolatai 1911 és 1990 évkörben. Az egyetemi levéltárak közzétételi munkájához nélkülözhetetlen projekt előreláthatóan 2020-ban is folytatódik.

A második nap délelőttjének szakmai programja során az Egri Főegyházmegyei Levéltárat és Könyvtárat tekintették meg az érdeklődők. Évek óta zajlik az érseki palota felújítása, ennek részeként a közeljövőben sor kerül a levéltár helyiségeinek tatarozására és átalakítására, így talán az egyik utolsó lehetőség volt arra, hogy eredeti állapotában, közel 200 éves fapalcok, méteres falak között tekinthessük meg az iratanyagot. Levéltári vezetőnk, Urbán Márta 18. századi oklevelekkel és gyönyörű kötésű kötetekkel örvendeztette meg a szakmai társaságot, amelyekkel a tagság előszeretettel fényképezkedett. Röviden megismerhettük a levéltár anyagát, a kutatói érdeklődést (van évi rendszeres kutatójuk Japánból is). A helyiségeket végigjárva láthattuk, hogy meglehetősen zsúfoltak a raktárak, így valóban szükségesnek tűnik, hogy növelhessék raktárkapacitásaikat. A kirándulás végén a palota látogatóközpontjának egyik nevezetességét, a barokk könyvtár dísztermét is megtekinthettük.

A második nap délutánjának előadásai során a levéltárak különböző virtuális megjelenésre lehetőséget adó projektjeibe nyertünk bepillantást. Az MNL munkatársai két adatbázist is bemutatnak, illetve beszámoltak a készítés folyamatáról, a nehézségekről és a további lehetőségekről is. *Dr. Varsányi Attila*, az MNL Csongrád megyei Levéltár igazgató-helyettese az I. világháborús hősi halotti adatbázis munkálatairól számolt be (*Az MNL I. világháborús hősi halotti adatbázisa*), amelyben a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár a BFL-lel egyetemben is részt vesz. A 2015-ben kezdődő országos projektben összesen mintegy 80 levéltáros dolgozik, körülbelül 10 ezer anyakönyvi kötetet, ezen belül 8 millió bejegyzést néznek át. A munka befejeztével egy kereshető, vizualizált adatbázis létrehozása a cél.

Dr. Tóth Judit a Párt-Állam-Párt néven futó, a pártállam állampárti funkcionáriusainak adatbázisát ismertette (*Párt-Állam-Párt – A pártállam állampárti funkcionáriusainak adatbázisa*)¹. Ez a Nemzeti Emlékezet Bizottságával együttműködésben elkészített, illetve folyamatosan bővülő adatbázis – egyelőre – Budapest kivételével országos lefedettségben gyűjti össze az egykori állampárt tisztségviselőinek karrier-

¹ Az adatbázis levéltári adatbázisok kategóriában elnyerte Az Év Levéltári Kiadványa díjat 2018-ban. Részletesebb ismertetőnk ld. ott (Levéltári Szemle 2019. 2. sz. 99–100.)

útjait az 1948 és 1989 közötti időszakról. Az adatbázis legfőbb pozitívuma, hogy minden egyes felvett adathoz megtalálható a hozzá kapcsolódó irat levéltári jelzete, így a visszakereshetőséget jelentősen megkönnyíti a kutatók számára.

Az MNL Hetedíziglen című országos családtörténet-kutatás projektjét dr. Szálkai Tamás a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárból mutatta be röviden (*Bemutakozik a Magyar Nemzeti Levéltár Hetedíziglen című országos családtörténet-kutatás projektje*), melynek során olyan, már megvalósult eredményekkel ismerkedhettünk meg, mint a családkutatásról készített néhány perces kisfilm, az általános- és középiskolásoknak készített, ugyan meglehetősen hosszú, de szépen kivitelezett munkafüzet. A projekt keretein belül továbbá képzéseket és levéltár-pedagógiai foglalkozásokat tartanak országsszerte az Országos Levéltárban és a megyei levéltárakban, amelyek közül néhány (pl. Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy, Tolna, Baranya) már eddig is élen járt az ilyen jellegű programok készítésében és kivitelezésében.

A délután folyamán Budapest Főváros Levéltárának két, a virtuális térben leginkább megjelenő projektje került terítékre, illetve az elmúlt év nagy sajtóvisszhangot kiváltó iratbeszerzéseit és közzétételeit mutatták be az előadók. Dr. Garami Erika a BFL által működtetett Városliget topotéka mintáján keresztül ismertette a topotéka hálózatot (*A Városliget topotéka és a topotéka hálózat*). Az ICARUS (International Centre For Archival Research) egyesület segítségével létrejött topotéka hálózatba bekapcsolódó partnerek (intézmények, települések, egyesületek, magánszemélyek) közreműködésével egy online archívumot működtetnek, amelynek magyarországi koordinátora a BFL. A munka lényegéként a Városligettel kapcsolatos fényképeket, dokumentumokat, hangfelvételeket és minden egyéb archív anyagokat gyűjtenek, digitalizálnak és közzétesznek. A projekt lényege, hogy az eredeti iratanyagok nem feltétlenül kerülnek be őrzésre, csupán digitalizálják, majd visszaadják azokat a tulajdonosaiknak. A topotéka honlapján különféle tematikus keresők segítségével hozzáférhetők az adatok, s az érdeklődők által is (természetesen az adminisztrátor által ellenőrzött) új információkkal láthatók el. A projekt népszerűségét mutatja, hogy az elmúlt években számos új magyarországi partnerrel és így tematikus aloldallal bővült a hálózat (pl. Berettyóújfalu, Bodajk, Budafok, Józsefváros, Műegyetem, Eger, Kaposvár, Solymár, Székesfehérvár, Szolnok, Városliget, Veszprém.)

Telek Ágnes a BFL nemzetközi viszonylatban is jegyzett adatbázisát, a Budapest Időgépet mutatta be (*Budapest Időgép: múltunk kutatásának jövője*). Ez nem csupán történeti adatok lekérdezését teszi lehetővé, hanem interaktív térképeken keresztül segíti a térben és időben való barangolást. A különböző időmetszetek közötti átlépéssel tanulmányozható a város átalakulása, eljuttatja a kutatót az egyes telkek, házak történetére és lakóira vonatkozó levéltári forrásokhoz. A forrásanyagot a Hungaricana több millió oldalnyi digitalizált hatalmas adatbázisa nyújtja. A cél, hogy a város lakóira és épületeire nézve pontosan helyhez és időhöz köthető adatokhoz gyorsan, könnyen, szórakoztató formában jussanak hozzá az alkalmazók.

A nap utolsó előadásában Németh Ágnes a BFL elmúlt évben a sajtóban publicitást nyert gyarapodásait mutatta be (*A családi és személyi iratok online publicitásáról Teleki Pál és Rákosi Mátyás levelein keresztül*). Rákosi Mátyás eddig nem ismert, többnyelvű iratainak digitalizált másolatgyűjteménye került Ungváry Krisztián jóvoltából a levéltár állományába 2018 folyamán, amelyet egy szakszerű regeszta elkészítése után online is közzétettek. A megtalálás történetén kívül az anyag érdekességét az adja, hogy Rákosiról, illetve a számára levelet író lelkes híveiről, harcostársairól, azok világnézetéről, műveltségéről ad képet és lehetőséget a további kutatásokra. A másik érdeklődésre számot tartó gyarapodás 2019 áprilisában történt, mikor az Incze-család jóvoltából Teleki Pálnak eddig nem ismert, a témát kutatók által azonban sejtett búcsúlevelei kerültek elő, majd pedig Ablonczy Balázs segítségével közgyűjteménybe. A digitális másolatok ez esetben is már elérhetőek, lehetőséget teremtve újabb kutatások számára Teleki cselekedeteinek értelmezéséhez. Az MNL őrizetében lévő eddig is ismert búcsúlevelekkel együtt az új iratokat a két levéltár közösen állította ki az idei Levéltári Piknik során.

Az utolsó napon a múzeumi társszervezet, a Pulszky FIAT alelnökének, *Turcsányi Eszternek* nyílt lehetősége (*Történeti fényképek digitalizálása és megosztása a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeumban*) röviden beszélni tevékenységeikről, programjaikról, illetve bemutatni munkahelyén, a Közlekedési Múzeumban jelenleg is folyó munkákat, kiemelve a történeti fényképek digitalizálását és megosztását. A nagyfokú érdeklődésre való tekintettel az előadó részletesen beszámolt a Múzeum új épületének helykereséséről, annak fázisairól, tervezéséről és építkezéséről. A két egyesület korábban is szervezett már közös programokat (pl. szakmai látogatás múzeumokban, levéltárakban), illetve aktívan részt vesznek egymás rendezvényein.

A tábor zárásaként egy némileg rendhagyó, ám mindig aktuális témáról tartott előadást *Mautner Zoltán*, a BFL levéltárosa és levéltár-pedagógusa *Hogyan tartsunk hatásos előadást?* címmel. Az előadás során nemcsak a leggyakoribb hibákra, problémákra hívta fel a figyelmet, hanem alapvető tanácsokat, tippeket, megoldásokat is nyújtott és egyben demonstrált előadása során. A téma talán triviálisnak tűnhet, sokan legyintenek rá, hogy jó előadónak születni kell, azonban – ahogyan az előadó is felhívta a figyelmet rá – ezek a kompetenciák fejleszthetők. Az előadás a tanulmány-, illetve cikkírástól eltérő, külön műfaj, egy jó prezentációnak nemcsak tudományosan kell megállnia a helyét, hanem jól kell tudni előadni is azt, ami nem merülhet ki az előre megírt szöveg felolvasásában. Az előadás igen hasznos volt, reméljük lesz még hasonló, akár workshop jelleggel is.

A tábor beváltotta a hozzáfűzött reményeket, a megújult forma és helyszín is elősegítette azt, hogy nemcsak szakmailag informatív, közvetlen hangvételű tapasztalatcserére kerülhetett sor, hanem a szabadidő során a résztvevők élvezhették Magyarország egyik kiemelkedően szép, kulturálisan és gasztronómiailag is izgalmas városát.

Németh Ágnes

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozott. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy tanulmányuk elkészítésénél már az új szabályzatot vegyék figyelembe, amely a Levéltári Szemle 2018. 1. számában, illetve az archivportálon érhető el.

www.archivportal.hu/leveltari-szemle

A borítón:

illusztráció a 35–56. oldalon található tanulmányhoz

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE